

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (ΔΠΜΣ) Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα:

Ηθική μεταχείριση ζώων- μια θρησκευτική, νομική και ερευνητική συγκριτική επισκόπηση

ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

Αριθμός μητρώου: 7573132200025

Ημερομηνία Παρουσίασης: 13/3/2024

Επιβλέπων καθηγητής: Φιλόθεος Φώτιος Μαρούδας, Διδάκτωρ

Μέλη τριμελούς εξεταστικής επιτροπής		
Φιλόθεος Φώτιος Μαρούδας	Διδάκτωρ Παν/μιου Στρασβούργου	Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ ΕΚΠΑ
Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης	Μέλος ΔΕΠ (Καθηγητής)	Τμήμα Φιλοσοφίας Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ
Μιχαήλ Μαντζανάς	Μέλος ΔΕΠ (Καθηγητής)	Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Διδάσκων ΔΠΜΣ «Ζώα: Ηθική, Δίκαιο, Ευζωία» Τμήματος Φιλοσοφίας ΕΚΠΑ-Ελληνικό Ινστιτούτο Παστέρ

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Abstract	4
Κεφάλαιο 1. Από τον θεοκεντρισμό στον ανθρωποκεντρισμό	5
1.1 Παλαιά Διαθήκη και θεοκεντρισμός	5
1.2 Τα ζώα ως μέσο για τον άνθρωπο στον Αριστοτέλη	8
1.3 Χριστιανισμός και ανθρωποκεντρισμός	12
Κεφάλαιο 2. Ηθικές θεωρίες για τα ζώα	15
2.1 Ο κλάδος «Ηθική των Ζώων»	15
2.2 Η ηθική οντολογία του ειδισμού	19
2.3 Η διάκριση εγγενούς και εργαλειακής αξίας	23
Κεφάλαιο 3. Η νομική υπόσταση των ζώων	28
3.1 Η θέση των ζώων στο σύστημα κανόνων δικαίου	28
3.2 Δικαιώματα των ζώων	32
3.3 Το κίνημα για την υπεράσπιση των ζώων	38
Κεφάλαιο 4. Μεθοδολογία Έρευνας	41
4.1 Μεθοδολογία Έρευνας	41
4.2 Ερευνητικά ερωτήματα	42
4.3 Σκοπός της Έρευνας	43
Κεφάλαιο 5. Αποτελέσματα Έρευνας	44
5.1. Αποτελέσματα έρευνας	44
Κεφάλαιο 6. Συμπεράσματα και Προτάσεις για μελλοντική έρευνα	59
6.1 Συμπεράσματα	59
6.2. Συζήτηση	61
Βιβλιογραφία	63

Περίληψη

Με τα δικαιώματα των ζώων στην διεθνή ακτιβιστική ατζέντα, υπάρχει ανάγκη για μια πιο συστηματική θεωρία των δικαιωμάτων των ζώων. Από την άλλη η νομική θεμελίωση της αντιμετώπισης των ζώων αφορμάται από την φιλοσοφική και θεωρητική προσέγγιση στην ύπαρξη και την κατάστασή τους, με τις θρησκευτικές αλλά και φιλοσοφικές σκοπιές να διαδέχονται η μία την άλλη και να προσθέτουν και να αφαιρούν επιχειρήματα στον ατέρμονο διάλογο περί των πλασμάτων αυτών, της κατηγοριοποίησης τους, του προσδιορισμού της θέσης και του τρόπου λειτουργίας τους, των δικαιωμάτων που απολαμβάνουν ή τουλάχιστον τους αναγνωρίζονται. Στην παρούσα εργασία, θα πραγματοποιηθεί μία βιβλιογραφική επισκόπηση της νομικής, ερευνητικής και ηθικής σκοπιάς ως προς την αντιμετώπιση των ζώων, παρουσιάζοντας καίριες πτυχές της συμμετοχής τους στην ανθρώπινη ύπαρξη, είτε ως ζώα συντροφιάς, είτε ως όντα με εργαλειακή αξία, είτε ως σημαντικούς καταλύτες στην προώθηση της επιστημονικής έρευνας.

Abstract

With animal rights on the international activist agenda, there is a need for a more systematic theory of animal rights. On the other hand, the legal foundation of the treatment of animals arises from the philosophical and theoretical approach to their existence and condition, with religious and also philosophical viewpoints succeeding each other and adding and removing arguments in the endless dialogue about creatures of them, their categorization, the determination of their position and mode of operation, the rights they enjoy or at least are recognized. In this paper, a literature review of the legal, research and ethical perspective on the treatment of animals will be carried out, presenting key aspects of their participation in human existence, whether as companion animals, or as beings with instrumental value, or as important catalysts in the promotion of scientific research.

Κεφάλαιο 1. Από τον θεοκεντρισμό στον ανθρωποκεντρισμό

1.1 Παλαιά Διαθήκη και θεοκεντρισμός

Κάποιος μπορεί να υποστηρίξει ότι οι άνθρωποι έχουν το δικαίωμα να χρησιμοποιούν τα ζώα για τους δικούς τους σκοπούς και ότι ακόμη και αν τα ζώα έχουν ηθική αξία, δημιουργήθηκαν μόνο για το όφελος των ανθρώπων. Τονίζοντας τις ηθικές συνέπειες αυτής της αφήγησης, ο Άγιος Θωμάς γράφει ότι είναι λάθος να λέμε «ότι είναι αμαρτωλό για τον άνθρωπο να σκοτώνει άγρια ζώα, γιατί κατά τη θεία πρόνοια προορίζονται για χρήση από τον άνθρωπο σύμφωνα με την τάξη της φύσης. Ως εκ τούτου, δεν είναι κακό να τα χρησιμοποιεί ο άνθρωπος, είτε σκοτώνοντάς τα είτε με οποιονδήποτε άλλο τρόπο» (Thomas Aquinas: De ente et essentia). Μπορεί να υποστηριχθεί ότι είναι μόνο ένα μικρό βήμα από αυτή τη θέση για να συμπεράνουμε ότι τα ζώα έχουν μόνο οργανική αξία. δημιουργήθηκαν για να εξυπηρετούν τα ανθρώπινα συμφέροντα. Με άλλα λόγια, ο μόνος λόγος ύπαρξης των ζώων, από αυτή την άποψη, είναι η υπηρεσία στην ανθρωπότητα. Από το γεγονός ότι η δημιουργία ωφελεί την ανθρωπότητα δεν προκύπτει ότι ο μοναδικός σκοπός της δημιουργίας είναι να υπηρετεί τους ανθρώπους. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η χριστιανική και η μουσουλμανική κοσμοθεωρία είναι θεοκεντρικές. Ο Θεός είναι ο τόπος κάθε αξίας. Αιώνες ανθρωποκεντρισμού έχουν συσκοτίσει πολύ αυτό το θεμελιώδες θεολογικό σημείο. (Linzey, 2010). Η ανθρωποκεντρική άποψη της δημιουργίας είναι αλαζονική και ασήμαντη, αλλά και ανακριβής, όταν αποθεώνει το ανθρώπινο είδος. Βάζοντας την ανθρωπότητα σε ένα χρυσό βάθρο, έχουμε μετατραπεί στα είδωλα που επιδιώξαμε να καταργήσουμε. Αυτό το είδος ειδωλολατρίας στηρίζεται στην υπόθεση ότι «τα συμφέροντα των ανθρώπινων όντων [είναι] το μοναδικό, κύριο ή και αποκλειστικό μέλημα του Θεού του Δημιουργού» (Linzey, 1997) Αυτή η υπόθεση διαψεύει τις χριστιανικές απόψεις για τη θέση των ανθρώπων στη δημιουργία. Στην πραγματικότητα, για τους Χριστιανούς, οι άνθρωποι δεν είναι το μέτρο όλων των πραγμάτων. η δημιουργία είναι πρώτα και κύρια για τη δόξα του Θεού (Young, 1998) Η Βίβλος διευκρινίζει ότι η δημιουργία ανήκει στον Δημιουργό: «Η γη είναι του Κυρίου και ό,τι είναι μέσα σε αυτήν, ο κόσμος και όλοι όσοι ζουν σε αυτήν» (Ιακ. 12:9) Έτσι, οι άνθρωποι δεν κατέχουν ζώα, πόσο μάλλον την υπόλοιπη φύση, αποτελούν, μαζί με άλλα έμβια όντα, αναπόσπαστο μέρος της δημιουργίας.

Πράγματι, όλα τα πλάσματα προέρχονται από την ίδια θεία πηγή και μοιράζονται την ίδια αδυσώπητη μοίρα: «αυτό που συμβαίνει στα παιδιά των ανθρώπων και αυτό που συμβαίνει στα θηρία είναι το ίδιο. όπως πεθαίνει ο ένας, έτσι πεθαίνει και ο άλλος. Όλοι έχουν την ίδια πνοή, και ο άνθρωπος δεν έχει κανένα πλεονέκτημα έναντι των θηρίων, γιατί όλα είναι ματαιοδοξία. Όλα πάνε σε ένα μέρος. Όλα είναι από τη σκόνη, και όλα επιστρέφουν στο χώμα». Τα ενδιαφέροντα του Δημιουργού υπερβαίνουν το ανθρώπινο είδος. Υπάρχουν πολυάριθμες Βιβλικές περικοπές που υποδεικνύουν τη σημασία του περισσότερο από ανθρώπινο κόσμο: «Ο Κύριος είναι καλός σε όλους, και το έλεός Του είναι πάνω σε όλα όσα έχει κάνει». (Ψαλμός, 145:9. «Κοίτα τα πουλιά στον ουρανό! Δεν φυτεύουν ούτε συγκομίζουν. Δεν αποθηκεύουν ούτε σιτηρά σε αχυρώνες. Ωστόσο, ο Πατέρας σας στους ουρανούς φροντίζει γι' αυτούς». (Κατά Ματθαίον, 6:25–26) Ο εκκλησιαστικός πατέρας Βασίλειος της Καισαρείας υποστήριξε ήδη από τον τέταρτο αιώνα ότι «τα ζώα δεν ζουν μόνο για εμάς, αλλά για τον εαυτό τους και για τον Θεό». Συνοψίζοντας, τα ζώα έχουν εγγενή αξία και δεν δημιουργήθηκαν μόνο για ανθρώπινους σκοπούς. Δεν πρέπει να τους κρίνουμε από την αυστηρά περιορισμένη ανθρωποκεντρική μας οπτική, αλλά πρέπει πάντα να τους αντιμετωπίζουμε με τον σεβασμό που τους αξίζει ως πλάσματα του Θεού (Sorabji, 1993)

Με ποια έννοια τότε τα ζώα υποτάσσονται στους ανθρώπους; Εξάλλου, η Αγία Γραφή δηλώνει ότι ο Θεός έχει δημιουργήσει τους ανθρώπους «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσή» του. (Γέννεσις, 1:26) Η ειδική θέση των ανθρώπων είναι αυτή των φροντιστών της δημιουργίας. Ο Θεός ανέθεσε στους ανθρώπους το καθήκον να φροντίζουν τη δημιουργία. Ως όντα φτιαγμένα στο *imago Dei*, έχουμε εντολή από τον Θεό να φροντίζουμε τον κόσμο. Όπως γράφει ο Andrew Linzey, «αυτή η εικόνα πρέπει να γίνει κατανοητή όχι τόσο οντολογικά όσο υπαρξιακά: εκφράζεται όχι στη φύση του ανθρώπου όσο στη δραστηριότητα και τη λειτουργία του. Αυτή η λειτουργία είναι να αντιπροσωπεύει την κυριαρχία του Θεού στις κατώτερες τάξεις της δημιουργίας». Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι όλη η ανθρώπινη δύναμη είναι παράγωγη και εξαρτημένη δύναμη. Είμαστε και αρνί και βοσκός. οδηγούμε, αλλά τελικά οδηγούμαστε κι εμείς. Ως εκ τούτου, πρέπει να φροντίζουμε τα ζώα όπως ο Θεός φροντίζει τη δημιουργία του – δηλαδή, με φροντίδα, συμπόνια και αγάπη. Αυτό εκφράζεται ξεκάθαρα στη Γένεση, όπου οι άνθρωποι τοποθετούνται στον Κήπο της Εδέμ για να τον κρατήσουν και να υπηρετήσουν τα πλάσματα που ζουν σε αυτόν (Linzey, 2009).

Πρέπει να υπηρετήσουμε αντί να κυριαρχήσουμε, και να αγαπήσουμε αντί να καταχραστούμε. Επιπλέον, ως φροντιστές της δημιουργίας, οι άνθρωποι είναι υπεύθυνοι για τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονται στα ζώα. Όπως υποστηρίζει ρητά ο Karl Barth, «αν υπάρχει η ελευθερία του ανθρώπου να σκοτώνει ζώα, αυτό σημαίνει σε κάθε περίπτωση την υιοθέτηση μιας ειδικής και κατά κάποιο τρόπο ενισχυμένης ευθύνης». Αυτή η ευθύνη είναι το καθήκον «να φροντίζουμε τη δημιουργία ως εκπρόσωποι του ίδιου του Θεού στη γη». Έτσι, η έννοια της κυριαρχίας γίνεται καλύτερα κατανοητή ως διαχείριση και «υπεύθυνη εξουσία». Είμαστε οι θεματοφύλακες της δημιουργίας. Η μόνη μας δύναμη πάνω στα ζώα είναι η δύναμη να τα φροντίζουμε και να τα φροντίζουμε σύμφωνα με το θέλημα του Θεού. (Barth, 1961)

Ο Χριστιανισμός υποδηλώνει ότι τα ζώα έχουν άμεση σχέση με τον Θεό. Ορισμένοι χριστιανοί μελετητές έχουν επίσης υποστηρίξει ότι τα ζώα δοξάζουν τον Θεό. Για παράδειγμα, ο Λούκας Βίσερ και ο Τσαρλς Μπιρτς (1977) ισχυρίζονται ότι «όλη η δημιουργία είναι ένας ενιαίος ύμνος δοξολογίας στον οποίο οι άνθρωποι, τα ζώα και η φύση ως σύνολο υμνούν τον Θεό με μια φωνή». Τα ζώα μερικές φορές απεικονίζονται ως «φορείς του Θεού» ή *imitatio Christi*, μιμητές του Χριστού. Για παράδειγμα, μια ιστορία περιγράφει ένα ελάφι που καταδιώκεται από έναν κυνηγό. Καθώς ο κυνηγός ετοιμάζεται να σκοτώσει το θήραμά του, βλέπει έναν σταυρό στα κέρατα του ελαφιού και ακούει τη φωνή του Θεού να ρωτά: «Γιατί με καταδιώκεις;» Αν και μερικές φορές ανθρωπόμορφες, ιστορίες που αφηγούνται τη σύνδεση μεταξύ του Θεού και των μη ανθρώπινων πλασμάτων του επαναλαμβάνουν ότι τα ζώα είναι εγγενώς πολύτιμα όντα και ότι ο Δημιουργός έχει συμφέροντα πάνω και πέρα από το ανθρώπινο είδος (Kemmerer, 2012)

1.2 Τα ζώα ως μέσο για τον άνθρωπο στον Αριστοτέλη

Έχει αναγνωριστεί σε πολλές συζητήσεις για τα πάθη στον Αριστοτέλη ότι πολλά από τα ανθρώπινα πάθη που διερευνά στη Ρητορική και στα ηθικά έργα περιλαμβάνουν την αναγνώριση των αντικειμένων τους με τρόπους που είναι δυνατοί για τους ανθρώπους αλλά όχι για τα ζώα. Η λύπη, η αγανάκτηση και η μίμηση, για παράδειγμα, περιλαμβάνουν τη διάκριση μεταξύ του άξιου και του μη άξιου. Είναι θέμα διαμάχης αν υπάρχουν διακριτικά πάθη που εμπλέκονται στην αρετή της δικαιοσύνης, αλλά αν υπάρχουν, φαίνεται να περιλαμβάνουν εννοιολογικές ικανότητες (διάκριση του τι είναι δίκαιο, νόμιμο, ίσο και ανάλογο σε αυτές τις έννοιες) που είναι πέρα από τα ανθρώπινα ζώα. Αυτό ταιριάζει με το πώς ο Αριστοτέλης αντιπαραβάλλει τις γνωστικές (και εκφραστικές) ικανότητες των ανθρώπων και των ζώων κοντά στην αρχή των Πολιτικών.

Είναι επίσης ξεκάθαρο γιατί ένας άνθρωπος είναι περισσότερο πολιτικό ζώο παρά η μέλισσα ή οποιοδήποτε άλλο ασυνήθιστο ζώο. Η φύση δεν κάνει τίποτα άσκοπα, όπως λέμε, και κανένα ζώο δεν έχει λόγο παρά μόνο ένας άνθρωπος. Η φωνή είναι σημαίνον του τι είναι ευχάριστο ή επώδυνο (του λυπηρού και ήδέος), γι' αυτό και την κατέχουν και τα άλλα ζώα (γιατί η φύση τους φτάνει ως εδώ: δεν αντιλαμβάνονται μόνο ό,τι είναι ευχάριστο ή οδυνηρό, αλλά το σημαίνουν μεταξύ τους). Αλλά ο λόγος (λόγος) είναι για να ξεκαθαρίσει τι είναι ωφέλιμο ή επιβλαβές (τὸ συμφέρον καὶ τὸ βλαβερόν), και επομένως και τι είναι δίκαιο και άδικο. Διότι είναι ιδιόρρυθμο στους ανθρώπους, σε σύγκριση με τα άλλα ζώα, να αντιλαμβάνονται μόνο τους τι είναι καλό και κακό, δίκαιο ή άδικο (ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ καὶ δικαίου καὶ ἀδίκου) και τα υπόλοιπα. (Πολιτικά 1.2, 1253a7-18).

Η απουσία ικανότητας λογικής περιορίζει την εννοιολογική εμβέλεια των ζώων και είναι αδιαμφισβήτητο ότι το γεγονός ότι η καλή ή κακή τύχη δεν αξίζει τον κόπο μπορεί να είναι επώδυνη για τους ανθρώπους με τρόπο που δεν είναι δυνατός για τα ζώα. Γι' αυτόν τον λόγο, και ακολουθώντας τις υποδείξεις του ίδιου του Αριστοτέλη, θα πρέπει να είμαστε προσεκτικοί σχετικά με την απόδοση οίκτου σε μη ανθρώπινα ζώα. Κοντεύει να αποδώσει οίκτο στα δελφίνια στο Περί τα ζώα ιστορία 9.48, περιγράφοντας τη συμπεριφορά ορισμένων ενήλικων δελφινιών στο να σηκώνουν ένα νεκρό νεαρό για να αποτρέψουν την κατανάλωσή του από αρπακτικά ως

εξής: «σαν από οίκτο» (οἶον κατελεοῦντες, 631a20). Αλλά στην πραγματικότητα δεν είναι κρίμα, προφανώς επειδή δεν συνεπάγεται την αναγνώριση του άδικου πόνου που απαιτεί ο οίκτος. Η κακία δεν είναι κάτι που μπορούν να εκλάβουν ως επώδυνο. Ο Αριστοτέλης μεταδίδει χωρίς σχόλια ιστορίες στενοχώριας αρσενικών αλόγων όταν συνειδητοποίησαν ότι είχαν ζευγαρώσει με τη μητέρα τους: το άλογο σε μια ιστορία δαγκώνει τον φύλακά του μέχρι θανάτου και σε μια άλλη πετάει τον εαυτό του σε γκρεμό. Αλλά σε καμία περίπτωση αυτό δεν χαρακτηρίζεται με κάποιον όρο που σχετίζεται με το πάθος (όπως αίσχυνη), ούτε καν αναφέρεται σε συμπεριφορά που μοιάζει με ντροπή παρουσία άλλων αλόγων, και είναι εύκολο να καταλάβει κανείς γιατί θα ήταν απρόθυμος να το κάνει, δεδομένου του περίπλοκου είδους αναγνώρισης με το οποίο συνδέει την ντροπή στη δική του ανάλυση. Θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι για τον Αριστοτέλη τα μη ανθρώπινα ζώα δεν αισθάνονται οίκτο ή ντροπή.

Από την άλλη πλευρά, μπορούμε να είμαστε εύλογα βέβαιοι ότι ο Αριστοτέλης πίστευε ότι τα ζώα βιώνουν πραγματικό φόβο και ζήλια, οι διαφορές μεταξύ αυτών και των ανθρώπινων ομολόγων τους είναι κατά κάποιο τρόπο διαφορές «βαθμού» στον τρόπο με τον οποίο δημιουργήθηκε μια κατάσταση με ουσιαστικά τον ίδιο λειτουργικό ρόλο. Ο Αριστοτέλης αναφέρει το παγόφι (Περί τα ζώα ιστορία 1.1, 488b23-4) ως εκπρόσωπο των ζώων που τείνουν στη ζήλια (φθονερά), στον κατάλογό του με τις καταστάσεις του χαρακτήρα των ζώων. Η συζήτησή του για τα φρύδια στα ζώα περιλαμβάνει γενικά την παρατήρηση ότι τα φρύδια που δείχνουν προς τα κάτω υποδηλώνουν ζήλια (Περί τα ζώα ιστορία 1.9, 491b17-18). Αυτές οι γενικές παρατηρήσεις υποδηλώνουν ότι είναι στην ευχάριστη θέση να αποδίδει τη ζήλια σε μια αρκετά μεγάλη ποικιλία ζώων. Σχολιάζει συγκεκριμένα τη ζήλια του αετού, αρπάζοντας την τροφή του σε μεγάλα κομμάτια και εκτινάσσοντας και επιτίθεται στα μικρά του καθώς πλησιάζουν στην ωριμότητα (Περί τα ζώα ιστορία 9.34, 619b26-34), σε αντίθεση με τον αετό που είναι γνωστός ως «μαύρος αετός» (μελανάετος). Η ζήλια μεταξύ των ζώων φαίνεται να είναι θέμα της συνειδητοποίησης του είδους των ανταγωνιστών για καλά πράγματα, όπως η τροφή ή η επικράτεια, που συνεπάγεται αγωνία για την πιθανή απόκτηση αυτών των πραγμάτων από τον ανταγωνιστή, και αυτό δημιουργεί κίνητρο για ανταγωνιστική ή επιθετική συμπεριφορά για την αποτροπή ανταγωνιστή από το να το κάνει.

Αυτό είναι πολύ κοντά στο πώς περιγράφει ο Αριστοτέλης την ανθρώπινη ζήλια στη Ρητορική, ως «ένα είδος στενοχώριας που αισθάνθηκε κανείς σε σχέση με τους όμοιους με εμάς, στην φαινομενική επιτυχία τους σε σχέση με τα αγαθά που συζητήθηκαν προηγουμένως [στην προηγούμενη ενότητα για την αγανάκτηση, π.χ. πλούτος, δύναμη], όχι για να πάρει αυτά τα πράγματα για τον εαυτό του, αλλά επειδή τα έχει» (2.10, 1387b23-25). Φυσικά, τα αγαθά για τα οποία ανταγωνίζονται διαφορετικά πλάσματα είναι διαφορετικά και υπάρχουν πολυπλοκότητες για τους ανθρώπους σχετικά με το αν η ζήλια (φθόνος) είναι κάτι που οι άνθρωποι θα έπρεπε να αισθάνονται, αλλά αυτά δεν μετρούν ενάντια στο να υποθέσουμε ότι τα ανθρώπινα και τα ζωικά πάθη είναι ουσιαστικά εκδοχές του ίδιου πράγματος. Ομοίως, με τον φόβο, είναι σαφές ότι ο Αριστοτέλης πιστεύει ότι τα ζώα βιώνουν φόβο και ότι αυτό το πάθος και ο ανθρώπινος φόβος είναι όμοιες ποικιλίες φόβου. Έχουμε ήδη δει πώς ο φόβος εμφανίζεται εξέχοντα στην έρευνα του Αριστοτέλη για τα ανθρώπινα και ζωικά πάθη και τις καταστάσεις του χαρακτήρα στην αρχή του Περί τα ζώα ιστορία.

Υπάρχει μια παλαιότερη έρευνα για τα χαρακτηριστικά του χαρακτήρα των ζώων στο Περί τα ζώα ιστορία, 1.1 (488b12-26) στην οποία επίσης αναφέρει διαθέσεις που σχετίζονται με τον φόβο και την εμπιστοσύνη, όπως το να είσαι δειλός (δειλά, b15), θαρραλέος (b17) και προσεκτικός (φυλακτικά, b23). Στο εισαγωγικό κεφάλαιο του Περί τα ζώα ιστορία, 9, ο Αριστοτέλης συζητά πώς οι διαφορές στα χαρακτηριστικά του χαρακτήρα μεταξύ των ζώων συσχετίζονται με τη διάκριση μεταξύ αρσενικού και θηλυκού. Μεταξύ των διαθέσεων που σχετίζονται με το πάθος που αναφέρονται είναι το θάρρος, δηλαδή σε σχέση με τον φόβο. Υπάρχει όμως ένα ενδιαφέρον απόσπασμα που υποδηλώνει ότι όταν ο Αριστοτέλης σε διάφορα μέρη συζητά για την «πνευματώδία» (τὸ θυμώδες) των ζώων, έχει υπόψη του την τάση τους στον φόβο και την αυτοπεποίθηση όσο και για οτιδήποτε σαν θυμό.

Σε όλες τις περιπτώσεις, εκτός από αυτές της αρκούδας και της λεοπάρδαλης, το θηλυκό είναι λιγότερο ψυχικό (ἄθυμότερα) από το αρσενικό. Όσον αφορά τις δύο εξαιρετικές περιπτώσεις, η υπεροχή στο θάρρος (ἀνδρειότερα) ανήκει στο θηλυκό. Με όλα τα άλλα ζώα το θηλυκό είναι πιο μαλακό στη διάθεση, είναι πιο άτακτο, λιγότερο απλό, πιο παρορμητικό και πιο προσεκτικό στην ανατροφή των νέων. το αρσενικό, από την άλλη, είναι πιο 10 πνεύμα (θυμωδέστερα), πιο άγριο (ἀγριώτερα), πιο απλό και λιγότερο πονηρό. (Περί τα ζώα ιστορία, 9.1, 608a33-b4)

Είναι σαφές ότι το θάρρος έρχεται σε αντίθεση με το να είσαι «λιγότερο πνευματώδης», με σαφές ότι η θαρραλέα θηλυκή αρκούδα και λεοπάρδαλη, που είναι λιγότερο επιρρεπής στον φόβο από το αρσενικό, είναι ipso facto πιο ψυχωμένη. Το πνεύμα πρέπει να είναι, τουλάχιστον εν μέρει, μια διάθεση για αφοβία, κάτι που κάνει σχετικές με τον φόβο στα ζώα τα διάφορα εδάφια σχετικά με την «πνευματώδεια» που συζητούνται παρακάτω. Διάφορα συγκεκριμένα πλάσματα σημειώνονται ως επιρρεπή στον φόβο. The cuckoo is “cowardly” (Περί τα ζώα ιστορία, 9.29, 618a29). Άλλα πουλιά φοβούνται τους αετούς (9.34, 620a8-10). Τα πουλάκια φοβούνται τα γεράκια που χρησιμοποιούν οι κυνηγοί (9.36, 620a33-b4). Τα κεφαλόποδα εκκενώνουν το μελάνι τους λόγω φόβου (9.37, 621b28-31). Τα λιοντάρια ποικίλλουν, όπως και τα άλλα ζώα, όσον αφορά το πόσο θαρραλέα ή δειλά είναι (9,44, 629b5-7, b33-5), αλλά φοβούνται τη φωτιά (629b21-3). Σε όλα αυτά, δεν φαίνεται να υπάρχει κανένα ίχνος επιφύλαξης από τον Αριστοτέλη σχετικά με την απόδοση φόβου στα ζώα. Η περιγραφή του για τον ανθρώπινο φόβο στη Ρητορική ως «ένα ορισμένο είδος πόνου ή διαταραχής από την εμφάνιση μελλοντικών καταστροφικών ή επώδυνων βλαβών» (2.5, 1382a21-2) ίσως υποδηλώνει ότι οι άνθρωποι μπορούν να διακρίνουν τα αντικείμενα του φόβου τους με πιο περίπλοκους τρόπους αλλά καθιστά επίσης σαφές ότι πρόκειται ουσιαστικά για το ίδιο είδος κατάστασης που μπορούν να νιώσουν τα ζώα – μια οδυνηρή αναγνώριση μιας απειλής βλάβης που παρακινεί το ζώο να την αποφύγει.

1.3 Χριστιανισμός και ανθρωποκεντρισμός

Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας του, ο Χριστιανισμός έχει ξεπεράσει σχίσματα και θεολογικές διαμάχες που έχουν οδηγήσει σε πολλές ξεχωριστές εκκλησίες και δόγματα. Ωστόσο, η πιο ανθρωποκεντρική θρησκεία είναι ο Χριστιανισμός. Ο Θεός δημιούργησε τον κόσμο ως καλό και δημιούργησε τον άνθρωπο κατ' εικόνα Του σύμφωνα με την αρχαία εβραϊκή παράδοση (Vodigar & Stala 2018). Ο Θεός μοιράζεται την πνευματικότητά Του μόνο με τους ανθρώπους. Σύμφωνα με αυτή τη θρησκευτική άποψη, κανένας άλλος δεν έχει αυτό το είδος πνευματικότητας (Ogar et al., 2021). Σύμφωνα με τη Γένεση (1-3:26, 27-28) – «Και είπε ο Θεός. Ας φτιάξουμε τον άνθρωπο κατ' εικόνα μας, σύμφωνα με την ομοίωσή μας. και ας κυριαρχήσουν στα ψάρια της θάλασσας και στα πτηνά στον αέρα και στη γη». Ο Χριστιανισμός καθιέρωσε μια διστακτική διαφορά μεταξύ ανθρώπινων και μη ανθρώπινων όντων. Τονίζεται ότι ο άνθρωπος εκμεταλλεύεται τη φύση με κάθε μέσο για την εκπλήρωσή του σύμφωνα με το θέλημα του Θεού. Άρα, όλα είναι υποταγμένα στους ανθρώπους. Εκτός από τα ανθρώπινα όντα, τίποτα δεν έχει αξία από μόνο του).

Ο άνθρωπος είναι η εικόνα του Θεού και ανώτερος από κάθε φυσικό αντικείμενο. Έτσι θεωρείται αμαρτία να σκοτώσεις έναν άνθρωπο. Η φύση και τα άλλα μη ανθρώπινα όντα κυριαρχούνται πάντα από τα ανθρώπινα όντα και υπάρχουν μόνο για χάρη των ανθρώπων. Κάθε επιβλαβής δραστηριότητα για τον άνθρωπο λογίζεται ως αμαρτία. Η παραβίαση των κανόνων που θέτει ο Θεός από τον άνθρωπο είναι αμαρτία. Αλλά σύμφωνα με τη χριστιανική άποψη, δεν υπάρχει αμαρτία να σκοτώνουμε οποιοδήποτε ζώο ή να καταστρέφουμε οποιοδήποτε φυσικό αντικείμενο γιατί δεν έχουμε κανένα καθήκον απέναντί τους. Τα ζώα δεν έχουν εγγενή αξία, έχουν μόνο οργανική αξία. Λέγεται ότι ο Χριστιανισμός λειτούργησε κυρίως από μια ανθρωποκεντρική άποψη του κόσμου που επικεντρώνεται στην πρωτοκαθεδρία και την κυριαρχία της ανθρωπότητας στη δημιουργημένη ακολουθία πεποιθήσεων για να αντισταθεί από τη βιβλική εντολή της Γένεσης 1:28 «να κυριαρχήσει και να υποτάξει τη γη». θεωρείται ως άδεια για την ελεύθερη χρήση των παγκόσμιων πόρων που εγκρίνεται η ελεύθερη απασχόληση των παγκόσμιων πόρων για τον στόχο της ανθρώπινης προόδου η αναγνώριση της λεπτότητας του περιβάλλοντος και του περιορισμένου βαθμού των παγκόσμιων πόρων είναι μια συνδετικά πρόσφατη ανάπτυξη (Peterson, 2002).

Οι προβιομηχανικές κοινωνίες είχαν πολύ μικρή επίδραση στο περιβάλλον από ό,τι εκείνες των σύγχρονων κοινωνιών, οι θεολόγοι σε όλη την ιστορία του Χριστιανισμού δεν ήταν εξοικειωμένοι με τις ευθύνες τους απέναντι στην εστίαση του περιβάλλοντος, ήταν πάντα στη δύναμη και την ικανότητα της ανθρωπότητας να αντιμετωπίσει τα προβλήματα του κόσμου. Πόρους με πολύ περίπλοκο και αποτελεσματικό τρόπο που γενικεύτηκε από τον Ρενέ Ντεκάρτ, ο οποίος διακήρυξε την αρετή της ανθρωπότητας εκδηλώνοντας την εφευρετικότητα και τις δυνατότητές της μέσω της πληρέστερης «κυριότητας της φύσης». Οι Χριστιανοί θεολόγοι θεωρούν ότι ήταν σημαντικό για τα ανθρώπινα όντα να χρησιμοποιούν πλήρως τα χαρίσματα και τα ταλέντα που παρέχονται από το Δημιουργό τους, να χρησιμοποιήσουν τη νοημοσύνη και την εφευρετικότητά τους για να αξιοποιήσουν τους πόρους του κόσμου και να ελέγξουν το φυσικό περιβάλλον ήταν στην πραγματικότητα μια μορφή λατρείας των δημιουργών θεολογίες όπως αυτή αναπτύχθηκαν απουσία οποιασδήποτε αντίληψης σχετικά με τη δυνατότητα της ανθρωπότητας να βλάψει και καταστρέψει τον φυσικό κόσμο (Van Wieren 2011).

Η χριστιανική ιστορία στο σύνολό της δεν έχει επαγρυπνήσει για τη σημασία της περιβαλλοντικής ηθικής. Ωστόσο, εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένα οικολογικά θέματα στην ιουδαιοχριστιανική Βίβλο. Οι Χριστιανοί έχουν οδηγίες ότι έχουν βασικό καθήκον να ενδιαφέρονται για τη δημιουργία. Είναι οι συνεργάτες του Θεού στη δημιουργία που είναι υπεύθυνοι για την εξακρίβωση ότι ανατρέφεται και φροντίζεται με βιώσιμους τρόπους. Η χριστιανική αντίληψη της διαχείρισης προστατεύει από την εγωιστική ή απρόσεκτη εκμετάλλευση των πόρων του κόσμου. Το εδάφιο Γενέσεως 2:15 λέει ότι ο Θεός τοποθετεί την ανθρωπότητα στον κήπο και τους δίνει οδηγίες να τον καλλιεργήσουν και να τον φυλάξουν. Αυτές οι οδηγίες υπογραμμίζουν τη χριστιανική κατανόηση της διαχείρισης των πόρων της γης για τις ανθρώπινες ανάγκες. Η ανθρωπότητα έχει καθήκον να προστατεύει το περιβάλλον και να διασφαλίζει ότι παραμένει ωφέλιμο. Τα χωρία που προβλέπουν μελλοντικούς μεσαιωνικούς χρόνους εκφράζουν επίσης πολλά κρίσιμα θέματα του περιβάλλοντος. Προφητείες που βρίσκονται στο βιβλικό βιβλίο του Ησαΐα και του Ιωήλ δείχνουν ένα ακμάζον περιβάλλον και μια κατάσταση αρμονίας μεταξύ της ανθρωπότητας και της υπόλοιπης δημιουργίας. Τα μεσσιανικά αξιοθέατα αντικατοπτρίζουν τιςπίστεις μιας μελλοντικής εποχής, όπου οι άνθρωποι

θα ζουν σύμφωνα με το θέλημα του Θεού. Η ευημερία του περιβάλλοντος είναι καθοριστικής σημασίας για ένα τέτοιο όραμα.

Τα εδάφια του Δευτερονόμιου 20:19-20 περιλαμβάνουν οδηγίες σχετικά με τη διεξαγωγή μιας πολιορκίας στο πλαίσιο του πολέμου, που απαγορεύει την απρόβλεπτη ζημιά στις καλλιέργειες της πολιορκούμενης πόλης, υπογραμμίζει το λάθος που εμπλέκεται σε οποιαδήποτε άσκοπη καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Η Παλαιά Διαθήκη διδάσκει υπεύθυνες γεωργικές πρακτικές. Τα χωράφια πρέπει να είναι σε αγρανάπαυση κάθε έβδομο χρόνο προκειμένου να διασφαλιστεί η συνεχής γονιμότητα του εδάφους και να προφυλαχθούν από την υπερφορολόγηση των πόρων του. Περαιτέρω διδασκαλίες εμποδίζουν τους κυνηγούς να σκοτώσουν τον ενήλικα και τους απογόνους του τις ίδιες μέρες. Αποκλείει τη ζημιά όλων των ειδών που θα προέκυπτε εάν μια γενιά δεν ήταν ικανή να αναπαραχθεί. Σε πολλά κείμενα αναφέρεται ότι στα ζώα πρέπει να δίνεται η ίδια ανάπαυση του Σαββάτου που απολαμβάνουν οι άνθρωποι. Δύο άλλα στοιχεία της οικολογίας βρίσκονται επίσης στην Παλαιά Διαθήκη. Το θέμα του παντοδύναμου θέματος του κανόνα του Θεού στα συνοπτικά ευαγγέλια που λαμβάνει χώρα σε περισσότερα από εβδομήντα πέντε μέρη, η διδασκαλία του Ιησού για τη βασιλεία του Θεού έχει ελάχιστη ρητή ή άμεση αναφορά στο περιβάλλον. Εμμέσως είναι μια γόνιμη πηγή περιβαλλοντικής ηθικής. Ο Ιησούς που διδάσκει για τη βασιλεία του Θεού διακηρύσσει τις αρετές του σεβασμού, της εκτίμησης, της αρμονίας κ.λπ., που βρίσκονται στο επίκεντρο της σύγχρονης περιβαλλοντικής ηθικής. Ο Ματθαίος (6:28-31) χρησιμοποιεί το παράδειγμα του φυσικού κόσμου για να μεταφέρει τους τρόπους του Θεού στους ακροατές. Η ισορροπία και η απλότητα της φύσης τοποθετούνται ενώπιον των ακροατών ως άξιες περισυλλογής προκειμένου να ανταποκριθούν πληρέστερα στο θέλημα του Θεού (Bassey 2020).

Κεφάλαιο 2. Ηθικές θεωρίες για τα ζώα

2.1 Ο κλάδος «Ηθική των Ζώων»

Στην πρόσφατη φιλοσοφική μελέτη, ο κυρίαρχος διάλογος για τα ζώα έχει επικεντρωθεί στα δικαιώματα των ζώων και την καλή διαβίωση των ζώων. Οι αναλυτικοί φιλόσοφοι Peter Singer και Tom Regan οδήγησαν τη συζήτηση με εκκλήσεις για απελευθέρωση των ζώων και για εξέταση των συμφερόντων των ζώων. Το έργο Great Ape Project προέκυψε από αυτές τις ανησυχίες. και τώρα αρκετές χώρες έχουν υιοθετήσει νόμους που ξεπερνούν την απαγόρευση της σκληρότητας στα ζώα και την απελευθέρωση των ζώων. Το έργο Great Ape Project είχε κάποια επιτυχία στο να υποστηρίξει ότι οι μεγάλοι πίθηκοι είναι μοναδικοί μεταξύ των ζώων καθώς είναι οι πιο στενοί συγγενείς των ζώων μας και διαθέτουν πολλά από τα καθοριστικά μας χαρακτηριστικά και, ως εκ τούτου, θα πρέπει να έχουν ειδική μεταχείριση μεταξύ των ζώων και ίση μεταχείριση στους ανθρώπους τουλάχιστον σε όρους ελευθερίας και δικαιώματος στη ζωή. Ερωτηθείς σχετικά με το αποκλειστικό όραμα του The Great Ape Project, ο Jacques Derrida απάντησε, «το να θέλει κανείς απολύτως να παραχωρήσει, όχι σε ζώα αλλά σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ζώων, δικαιώματα ισοδύναμα με τα ανθρώπινα δικαιώματα θα ήταν μια καταστροφική αντίφαση. Θα αναπαράγει τη φιλοσοφική και νομική μηχανή χάρη στην οποία έχει εξασκηθεί η εκμετάλλευση ζωικού υλικού για τροφή, εργασία, πειραματισμούς κ.λπ. (και τυραννικά, δηλαδή με κατάχρηση εξουσίας)». Ο Ντεριντά ανησυχεί ότι το να δίνονται δικαιώματα σε ορισμένα ζώα αλλά όχι σε όλα επαναλαμβάνεται η λογική αποκλεισμού του καρτεσιανού υποκειμένου και η νομική αντίληψη της ατομικότητας και της ελευθερίας που προκύπτει από αυτήν. Όπως επισημαίνει, η εκμετάλλευση των ζώων έχει δικαιολογηθεί και εξασκηθεί χρησιμοποιώντας αυτή τη λογική (Pongrácz & Camerlink, 2022).

Ο Ντεριντά είναι σκεπτικιστής ως προς την επέκταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στα ζώα, καθώς η έννοια του δικαιώματος και των δικαιωμάτων είναι μέρος μιας παράδοσης της οποίας το εννοιολογικό σύστημα συναλλάσσεται με τον αποκλεισμό, την εκμετάλλευση και την αποκλήρυξη των ζώων. Προειδοποιεί, «το να απονέμει ή να αναγνωρίζει δικαιώματα για τα «ζώα» είναι ένας κρυφός ή σιωπηρός τρόπος επιβεβαίωσης μιας ορισμένης ερμηνείας του ανθρώπινου υποκειμένου, που θα ήταν ο ίδιος ο μοχλός της χειρότερης βίας που ασκήθηκε εναντίον μη ανθρωπίνων έμβιων όντων». Με άλλα λόγια, η επέκταση των ανθρωπίνων

δικαιωμάτων στα ζώα όχι μόνο επαναλαμβάνει, αλλά και ενισχύει μια έννοια του ανθρώπινου υποκειμένου που χτίζεται στις πλάτες των ζώων. Η επέκταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε λίγα επιλεγμένα ζώα και όχι σε άλλα κάνει εμφανή τον αποκλειστικό χαρακτήρα της καρτεσιανής λογικής. Επιπλέον, προτείνει τον τρόπο με τον οποίο τα δικαιώματα θεωρούνται ως κατοχές ή δικαιώματα μιας επιλεγμένης ομάδας της οποίας τα συμφέροντα εκτιμώνται περισσότερο από τα συμφέροντα άλλων, ιδιαίτερα άλλων που ορίζονται ως χωρίς συμφέροντα. Η νομική έννοια των δικαιωμάτων οδηγεί σε υπολογισμούς ποιανού τα συμφέροντα είναι πιο σημαντικά και ποιανού τα δικαιώματα υπερισχύουν όλων των άλλων. Ο λογισμός των συμφερόντων και των δικαιωμάτων είναι ιδιαίτερα ενοχλητικός όταν σταθμίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα έναντι των δικαιωμάτων των ζώων, κάτι που είναι βέβαιο ότι θα συμβεί δεδομένης της αντίθετης φύσης των εννοιών άνθρωπος και ζώο και της αποκλειστικής φύσης της έννοιας του δικαιώματος βάσει των οποίων τα δικαιώματα των ζώων (όπως τα ανθρώπινα δικαιώματα) βασίζονται (Winter et al., 2022).

Οι ηπειρωτικές φιλοσοφίες της ετερότητας και της διαφορετικότητας μπορεί να παρέχουν τα απαραίτητα συμπληρώματα στον λόγο για τα δικαιώματα και στις ηθικές αρχές που επεκτείνονται σε αυτούς σαν εμάς. Η ηθική της διαφορετικότητας μπορεί να μας βοηθήσει να ανταποκριθούμε στις ηθικές μας υποχρεώσεις σε όσους δεν είναι σαν εμάς, συμπεριλαμβανομένων των ζώων. Αλλά η προσεκτική προσοχή στον ρόλο των ζώων σε αυτές τις φιλοσοφίες δείχνει ότι ακόμη και οι προσπάθειες του εικοστού αιώνα να διατυπωθεί μια ηθική ετερότητας που δεν προϋποθέτει κυρίαρχο υποκείμενο -φιλοσοφίες που ξεκινούν με το άλλο παρά με το υποκείμενο- συνεχίζουν να αποκλείουν και να υποτιμούν το ζώο, ζωότητα και ζώα. Πράγματι, η έννοια του κατακερματισμένου ή αποκεντρωμένου υποκειμένου που αναπτύχθηκε σε αυτές τις φιλοσοφίες της διαφοράς συνεχίζει να συγκροτείται ενάντια σε ένα ζωικό άλλο. Έτσι, ακόμη κι όταν οι ηπειρωτικοί φιλόσοφοι έχουν στρέψει την προσοχή τους στους τρόπους με τους οποίους το κυρίαρχο υποκείμενο κατασκευάζεται ενάντια στο άλλο του, όχι μόνο συνεχίζουν να χρησιμοποιούν το ζωικό άλλο για να νομιμοποιήσουν τις δικές τους αντιλήψεις για την υποκειμενικότητα, αλλά και ταυτόχρονα, απορρίπτει αυτό το ζώο άλλο. Με άλλα λόγια, στις προσπάθειές τους να αποκαλύψουν πώς η ευρωπαϊκή φιλοσοφία έχει αποκηρύξει τη θέση του άλλου στη συγκρότηση του θέματός της, συνεχίζουν να αποκηρύσσουν τη θέση του ζώου του άλλου στις δικές τους έννοιες της εκτοπισμένης, κατακερματισμένης και

αποκεντρωμένης υποκειμενικότητας. Η ηθική της ομοιότητας δεν αρκεί για να αποφευχθεί η βία των λογικών αποκλεισμού, αλλά ούτε και η ηθική της διαφορετικότητας (Barreto et al., 2022).

Αντί να εστιάζουμε στις ιδιότητες ή τις ικανότητες που κάνουν τα ζώα (ή άλλα) ίδια ή διαφορετικά από τους ανθρώπους (ή εμάς), καλύτερα να μελετηθεί η σχέση μεταξύ του ανθρώπου και του ζώου, των ανθρώπων και των ζώων, εμάς και αυτούς. Το να επιμείνει κανείς, όπως κάνουν οι υποστηρικτές των δικαιωμάτων των ζώων και της καλής διαβίωσης, ότι οι ηθικές μας υποχρεώσεις προς τα ζώα βασίζονται στις ομοιότητές τους με εμάς, ενισχύει τον τύπο του ανθρωπισμού που οδηγεί στη μεταχείριση των ζώων —και άλλων ανθρώπων— ως υφισταμένων. Η εκτίμηση των ζώων καθιστά πιο επιτακτική από ποτέ να μην επαναλαμβάνουμε αποκλειστικές χειρονομίες που δικαιολογούν τη μεταχείρισή μας προς τα ζώα με βάση το τι θεωρούμε σημαντικό για τη φύση ή τη συμπεριφορά τους χρησιμοποιώντας φιλοσοφίες της ομοιότητας. Εάν οι πρόσφατες φιλοσοφίες της διαφοράς είναι κάποια ένδειξη, ωστόσο, μπορούμε να αναγνωρίσουμε τη διαφορά χωρίς να αναγνωρίσουμε την εξάρτησή μας από τα ζώα ή χωρίς να συμπεριλάβουμε τα ζώα σε ηθικούς λόγους. Μπορούμε να μιλήσουμε και για ταυτότητα και για διαφορά χωρίς να εξετάσουμε τη μεταξύ τους σχέση. Αυτό που χρειαζόμαστε είναι να περάσουμε από την ηθική της ομοιότητας, μέσω μιας ηθικής της διαφορετικότητας, προς μια ηθική της σχετικότητας και της ανταπόκρισης. Η ηθική των ζώων απαιτεί επανεξέταση της ταυτότητας και της διαφορετικότητας, εστιάζοντας στις σχέσεις και στην ικανότητα ανταπόκρισης. Μια ηθική που βασίζεται στην ικανότητα απόκρισης πρέπει να αναγνωρίζει ότι όλα τα πλάσματα στη γη είναι ευλογημένα και καταραμένα με την ικανότητα να ανταποκρίνονται (Lanthy et al., 2022).

Ξεκινώντας με μια στιγμή στην ιστορία της φιλοσοφίας στην οποία η εμμονή με την πρόνοια της φύσης είναι ίσως η πιο δραματική, μπορούμε να δούμε τα ατυχήματα των ζώων στην καρδιά της ανθρώπινης ανάγκης στους προ-δαρβινικούς ρομαντικούς μύθους για την προέλευση του ανθρώπου σε κείμενα του Jean -Οι Jacques Rousseau και Johann Gottfried Herder με προσοχή στο πώς τα ζώα σε αυτά τα κείμενα «αντιτσιμπούν». Σε κρίσιμα αποσπάσματα όπου οριοθετούν τι διακρίνει τον άνθρωπο από τα ζώα, τόσο ο Ρουσό όσο και ο Χέρντερ στρέφονται στα ζώα για να δια φωτίσουν τα επιχειρήματά τους. Τα ζώα τους δεν χρησιμεύουν απλώς ως παραδείγματα με τα οποία ορίζουν τον άνθρωπο. Μάλλον αυτά τα ζώα διαφεύδουν την ίδια τη διάκριση μεταξύ

ανθρώπου και ζώου που επιδιώκει να εδραιώσει η επίκλησή τους. Παρά τις διαφορές τους, τόσο για τον Rousseau όσο και για τον Herder, οι άνθρωποι γίνονται πολιτισμένοι, γίνονται άνθρωποι, σε σχέση με την κατανάλωση ζώων. Ο Rousseau προσδιορίζει την εξέλιξη των ανθρώπων ως προς το τι τρώνε. Λέει ότι οι σιτηροφάγοι είναι οι πιο πολιτισμένοι και ότι το κέικ ήταν η πρώτη μορφή κοινωνίας. Η ανωτερότητα του ανθρώπου έναντι των άλλων ζώων βασίζεται στο γεγονός ότι είναι παμφάγος και μπορεί να φάει τα πάντα. Ο Χέρντερ, από την άλλη, διακρίνει τον άνθρωπο από το ζώο στο βαθμό που ο άνθρωπος τρώει εκλεκτές τροφές και τα ζώα τρώνε χονδροειδείς τροφές, πράγμα που κάνει τον άνθρωπο λεπτό και τα ζώα χοντροκομμένα (Han et al., 2022).

Αν ο άνθρωπος γίνεται άνθρωπος τρώγοντας ζώα, γίνεται ον που μιλάει αφομοιώνοντας τις φωνές των ζώων μέσω της μίμησης. Τόσο για τον Rousseau όσο και για τον Herder, η γλώσσα, μαζί με άλλα χαρακτηριστικά μοναδικά για τον άνθρωπο, όπως το πνεύμα, η λογική, η κατανόηση, η ανάμνηση, η αναγνώριση, η ελεύθερη βούληση, ακόμη και η φωτιά, είναι απαντήσεις σε ζώα που οι άνθρωποι μιμούνται ή μιμούνται. Ακόμη και ο πιο αριστοτεχνικός φιλόσοφος, ωστόσο, δεν μπορεί να εξημερώσει πλήρως τα μεταφορικά του ζώα. Στη συνέντευξη «Eating Well», ο Derrida υποστηρίζει ότι δεν μπορούμε να αποφύγουμε την αφομοίωση του άλλου. πρέπει να τρώμε και το φαγητό είναι καλό. Για αυτόν, το ερώτημα είναι πώς να φάει, όχι τι να φάει (γι' αυτό μπορεί να ισχυριστεί ότι είναι χορτοφάγος στην ψυχή του παρόλο που τρώει κρέας). Αλλά πρέπει να προβληματίσουμε τη διάκριση μεταξύ του τι και του πώς, αφού το πώς τρώμε καθορίζεται από το τι θεωρούμε ότι είναι κάτι. Όπως θα μπορούσε να πει η Cora Diamond, δεν τους τρώμε επειδή οι άνθρωποι είναι ικανοί για λογική ή γλώσσα ή επειδή μπορεί να υποφέρουν. Δεν τα τρώμε επειδή δεν θεωρούμε τους ανθρώπους τροφή. Αν δεν θεωρούσαμε τα ζώα καλά για κατανάλωση, δεν θα τα θεωρούσαμε τροφή και το αντίστροφο. Τρώμε ζώα γιατί τα θεωρούμε τροφή. Από τον Rousseau και τον Herder στον Freud και την Kristeva, οι φιλόσοφοι προτείνουν ότι ο άνθρωπος και η ανθρωπότητα καθορίζονται από το τι τρώμε: αν πιστεύουν ότι είμαστε αυτό που τρώμε (όπως ο Rousseau και ο Herder) ή ότι δεν είμαστε αυτό που τρώμε (όπως ο Freud και Kristeva), ο άνθρωπος γίνεται άνθρωπος τρώγοντας ζώα (Racciatti et al., 2022).

2.2 Η ηθική οντολογία του ειδισμού

Η δημοσίευση του *Animal Liberation* (1975) του Peter Singer αποδείχθηκε ένα ιστορικό γεγονός επειδή ενέπνευσε πολλές σύγχρονες φιλοσοφικές συζητήσεις σχετικά με την ηθική θέση των ζώων στη Δύση. Η χρήση μιας σκληρής χρηστικής προσέγγισης για την ηθική θέση των ζώων ήταν, και εξακολουθεί να παραμένει, μια ριζοσπαστική, τολμηρή κίνηση. Πρώτον, συνοδεύεται από κατηγορητήριο ενοχής, ισχυριζόμενοι πράγματα όπως: «Τα περισσότερα ανθρώπινα όντα είναι σπισιστές» («Όλα τα ζώα είναι ίσα» 365). Πρόκειται για διάκριση ειδών που, όπως ο σεξισμός και ο ρατσισμός, βασίζεται σε παράνομη αξία και θεωρείται τεχνικά ότι είναι ηθικά ανεπίτρεπτη σε όλες τις περιπτώσεις, χωρίς εξαιρέσεις. Ωστόσο, σε αντίθεση με τις περιπτώσεις σεξισμού και ρατσισμού, που είχαν αντίστοιχα φεμινιστικά κινήματα και κινήματα για τα πολιτικά δικαιώματα, ο Singer υποστηρίζει ότι ο σπισισμός είναι μια μορφή διάκρισης που δεν έχει αντιμετωπιστεί επαρκώς με κανένα τρόπο, παρά τη διάχυση του ζητήματος (365) (Campbell et al., 2023). Πράγματι, αυτό εξακολουθεί να ισχύει σήμερα, καθώς οι ανήθικες στάσεις και συμπεριφορές προς τα μη ανθρώπινα ζώα εξακολουθούν να υπάρχουν σε τόσο ευρεία κλίμακα. Αυτό οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στα εύπορα έθνη που έχουν τα περισσότερα μέσα για να μεταρρυθμίσουν τους τρόπους τους, καθώς και την πιο άμεση επιρροή στις παγκόσμιες πρακτικές, αλλά δεν το κάνουν. Και για ποιο σκοπό;

Έτσι, οι διακρίσεις ειδών δεν συμβαίνουν μόνο στο επίπεδο του ατόμου, αλλά σε συστημικά, θεσμικά επίπεδα με παγκόσμια επιρροή. Για παράδειγμα, οι πρακτικές διαφόρων εταιρειών στη βιομηχανία πετρελαίου έχουν άμεση επιρροή στην κατάσταση του πλανήτη, όντας οικονομικές υπερδυνάμεις και όλα. Ωστόσο, παραμελούν την ηθική τους ευθύνη να λογοδοτούν για την ευημερία των όντων και των περιβαλλόντων που επηρεάζουν (αρνητικά). Επιμένουν να συνεχίσουν να βασίζονται σε μη ανανεώσιμους πόρους όπως το πετρέλαιο, αντί να εγκαταλείψουν την πρακτική υπό το πρίσμα της τρέχουσας κλιματικής κρίσης και να αναζητήσουν εναλλακτική ενέργεια, βιώσιμες στρατηγικές. Πρακτικές όπως η υδροσπασμάτωση έχει αποδειχθεί επιστημονικά ότι είναι εξαιρετικά επικίνδυνες και επιβλαβείς για τους ωκεανούς και τις γύρω ανθρώπινες και μη ανθρώπινες κοινότητες. Ωστόσο, εάν δοθούν στους ανθρώπους

τέτοιους προβληματικούς, μη βιώσιμους πόρους για να ζήσουν, σε κάποιο βαθμό, δεν έχουν άλλη επιλογή από το να τους χρησιμοποιήσουν τουλάχιστον στο ελάχιστο για να καλύψουν τις καθημερινές ανάγκες της ζωής τους (Arney et al., 2023).

Πριν ο Singer δημοσιεύσει το *Animal Liberation*, το θέμα σχετικά με την ηθική των ζώων παραμελήθηκε σε μεγάλο βαθμό στο δυτικό επιστημονικό λόγο. Από τους Βιβλικούς χρόνους, τα ζώα θεωρούνταν ότι υπάρχουν μόνο για χάρη του ανθρώπου. Ενδείξεις γι' αυτό φαίνονται στο βιβλίο της Γένεσης, όπου λέει ότι ο Θεός δημιούργησε τον άνθρωπο κατ' εικόνα του και ουσιαστικά όλα τα άλλα πλάσματα της Γης υπάρχουν προς όφελός του. Εν ολίγοις, δίνει την εντύπωση ότι όλα τα ζώα της Γης είναι του Αδάμ, που του δόθηκε να ονομάσει και να κυριαρχήσει πάνω του (DeGrazia). Σκέψεις για την ηθική κατάσταση των ζώων μπορούν επίσης να φανούν στα γραπτά των μεγάλων ιστορικών προσωπικοτήτων του Αριστοτέλη και του Ρενέ Ντεκάρτ. Και οι δύο στοχαστές υποστηρίζουν, εν ολίγοις, ότι τα ζώα δεν έχουν την ικανότητα να είναι ηθικοί παράγοντες όπως οι άνθρωποι, και επομένως δεν θα είχε νόημα να τα συμπεριλάβουμε στην ηθική σφαίρα.. Απομακρυνόμενος από τον Αριστοτέλη για το θέμα, ο Descartes φτάνει στο σημείο να συμπεράνει ότι τα ζώα είναι «αυτόματα» και παρόλο που έχουν γνωστικές λειτουργίες, δεν έχουν τα ίδια συναισθήματα με τους ανθρώπους και επομένως δεν θα αισθάνονται τις επιπτώσεις της κακομεταχείρισης όπως ο πόνος (Singer, «Όλα τα ζώα είναι ίσα»). Ευτυχώς, τα επιστημονικά δεδομένα έχουν αποδείξει το αντίθετο, ότι τα ζώα βιώνουν πολύ ευχαρίστηση και ταλαιπωρία, δείχνοντας πώς μια τέτοια υπόθεση είναι όχι μόνο απίθανη, αλλά και ψευδής. Επιπλέον, ο Αριστοτέλης ταξινομεί περίφημα τα ανθρώπινα όντα στην κορυφή της ιεραρχίας του όντος, υποστηρίζοντας ότι «τα ζώα, έχοντας αίσθηση αντίληψης αλλά στερούνται λογικής, πέφτουν κάτω από τους ανθρώπους σε μια φυσική ιεραρχία» και επειδή τα ζώα «στερούνται λογικών ψυχών» για τον Αριστοτέλη, «συναλλαγές μαζί τους δεν είναι θέμα δικαιοσύνης» (DeGrazia) (Camerlink & Pongrácz, 2022).

Επιπλέον, ο Singer κάνει μια σημαντική διάκριση σχετικά με τη διαφορά μεταξύ ίσης αντιπαροχής και ίσης μεταχείρισης. Λέει: «Η βασική αρχή της ισότητας δεν απαιτεί ίση ή ταυτόσημη μεταχείριση. απαιτεί ίση προσοχή. Η ίση εκτίμηση για διαφορετικά όντα μπορεί να οδηγήσει σε διαφορετική μεταχείριση και διαφορετικά δικαιώματα». Αυτό σημαίνει ότι για να είσαι ωφελμιστής όπως ο Σίνγκερ, το πρώτο βήμα είναι να δώσεις σε όλα τα όντα, ανθρώπινα και μη, ίση ηθική εκτίμηση. Κάτι τέτοιο έρχεται σε ρήξη με την ξεπερασμένη φιλοσοφική

παράδοση της τοποθέτησης των ανθρώπων στην κορυφή μιας ιεραρχίας ύπαρξης, η οποία προσπαθεί να δικαιολογήσει την εκμετάλλευση και την κακοποίηση μη ανθρώπινων ζώων υποστηρίζοντας ότι μια τέτοια κακομεταχείριση εξακολουθεί να είναι ηθικά επιτρεπτή επειδή είναι για ανθρώπινους σκοπούς. Πράγματι, ο Jeremy Bentham, «ο ιδρυτής της μεταρρυθμιστικής ωφελμιστικής σχολής ηθικής φιλοσοφίας», γράφει ότι τα ζώα έχουν στερηθεί την ίδια ηθική εκτίμηση για κανέναν άλλο λόγο παρά μόνο λόγω του «[ανθρώπινου] χεριού της τυραννίας». Ως εκ τούτου, η παρούσα εργασία συμφωνεί με την ωφελμιστική υπόθεση ότι είναι η ανθρώπινη υποχρέωση η να αποδίδουν στα μη ανθρώπινα ζώα με την ίδια ηθική εκτίμηση και την κατάλληλη ηθική μεταχείριση που τους αξίζει (Pinto et al., 2022).

Μερικοί προσπάθησαν να δικαιολογήσουν την ανώτερη ηθική θέση για τους ανθρώπους με τη βάση ότι οι άνθρωποι έχουν ανώτερες γνωστικές ικανότητες. Πολλοί άνθρωποι αναφέρονται στην ηθική φιλοσοφία του Immanuel Kant ως αιτιολόγηση των ισχυρισμών ότι τα ανθρώπινα όντα είναι αυτοσκοποί και ότι οι άνθρωποι έχουν αξία και αξιοπρέπεια, ενώ τα ζώα όχι. Κατά την άποψη του Καντ, «Τα ζώα δεν είναι αυτοσυνείδητα και υπάρχουν απλώς ως μέσο για έναν σκοπό. Αυτός ο σκοπός είναι ο άνθρωπος.»⁸ Το επιχείρημα του Καντ για το γιατί τα ανθρώπινα όντα είναι αυτοσκοποί είναι ότι είναι αυτόνομα όντα, πράγμα που, από την άποψη της καντιανής φιλοσοφίας, σημαίνει ότι είναι ικανά να συλλογιστούν. Σημειώστε ότι ο Καντ περνά από την υπεράσπιση της αξίας της αυτονομίας ή της αυτοσυνείδησης στο να υποστηρίζει ότι ο «άνθρωπος» είναι το τέλος. Αν λάβουμε σοβαρά υπόψη το επιχείρημά του, σημαίνει ότι τα ανθρώπινα όντα που δεν έχουν αυτοσυνείδηση -επειδή ίσως είναι τόσο βαθιά διανοητικά καθυστερημένα που δεν έχουν αυτοσυνείδηση ή αυτοσυνείδηση- είναι επίσης απλά μέσα για έναν σκοπό, ο σκοπός αυτός είναι αυτόνομος ή αυτοσυνείδητα όντα. Έτσι, η καντιανή προσέγγιση δεν πρόκειται να βοηθήσει εκείνους που στόχος τους είναι να αποδείξουν ότι όλα τα ανθρώπινα όντα έχουν ανώτερη θέση από τα μη ανθρώπινα ζώα (Brønstad et al., 2016).

Όσοι βλέπουν την ηθική ως ένα κοινωνικό συμβόλαιο είναι επίσης πιθανό να συνδέουν την ηθική θέση με υψηλότερες γνωστικές ικανότητες. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο πυρήνας της ηθικής είναι ότι συμφωνώ να μην σε βλάψω, σε αντάλλαγμα για τη συμφωνία σου να μην με βλάψεις. Απαιτούνται ορισμένες γνωστικές ικανότητες για να είναι σε θέση να σχηματίσουν και να τηρήσουν μια συμφωνία αυτού του είδους. Εάν είστε βαθιά διανοητικά καθυστερημένοι, μπορεί να μην έχετε αυτές τις ικανότητες. Σίγουρα δεν είναι πιθανό να τα έχετε σε βαθμό που να

είναι ανώτερος από αυτόν ορισμένων μη ανθρώπινων ζώων, που έχει αποδειχθεί ότι είναι ικανά για αμοιβαιότητα. Όπως και με το καντιανό επιχείρημα, επομένως, μια συμβατική περιγραφή της ηθικής δεν είναι σε θέση να δικαιολογήσει την παραχώρηση σε όλους τους ανθρώπους μιας ηθικής θέσης ανώτερης από αυτή οποιουδήποτε μη ανθρώπινου ζώου, αν και μπορεί να δικαιολογήσει την παραχώρηση σε ορισμένους ανθρώπους μια ηθική θέση ανώτερη από αυτή ορισμένων ανθρώπων και οποιουδήποτε μη ανθρώπινου ζώου (Fakfare et al., 2023).

2.3 Η διάκριση εγγενούς και εργαλειακής αξίας

Η εγγενής αξία είναι η αξία που έχει μια οντότητα από μόνη της, για αυτό που είναι ή ως τέλος. Η αντίθετη έννοια είναι η εργαλειακή αξία. Η εργαλειακή αξία είναι η αξία που έχει κάτι ως μέσο για έναν επιθυμητό ή πολύτιμο σκοπό. Η εργαλειακή αξία είναι πάντα παράγωγη της αξίας κάποιου άλλου και είναι πάντα υπό όρους. Η εργαλειακή αξία κάποιου κυμαίνεται με βάση τις αλλαγές στην επιθυμία του σκοπού για τον οποίο είναι μέσο και κατά πόσο υπάρχουν εναλλακτικά, πιο αποτελεσματικά, μέσα. Για παράδειγμα, η πετονιά έχει εργαλειακή αξία μόνο σε περίπτωση που κάποιος θέλει να πιάσει ψάρια. και η αξία του μπορεί να μειωθεί εάν ένα άτομο αποκτήσει πρόσβαση σε ένα πολύ πιο αποτελεσματικό δίκτυ αλιείας. Δεν αμφισβητείται ότι τα οικοσυστήματα και τα είδη διαθέτουν μεγάλη ποικιλία οργανικών αξιών (π.χ. πολιτιστική αξία, ψυχαγωγική αξία, ιατρική αξία, πνευματική αξία, μετασηματιστική αξία, αξία φυσικών πόρων και αξία υπηρεσιών οικοσυστήματος). Αυτό που αμφισβητείται (Ηνωμένα Έθνη 1992b) είναι εάν τα οικοσυστήματα και τα είδη έχουν μη οργανική αξία, αξία ως σκοπός ή αξία από μόνα τους (δηλαδή, εγγενής αξία) (Webb et al., 2020).

Υπάρχουν δύο διαφορετικές απόψεις σχετικά με τη βάση ή τη βάση για την εγγενή αξία. Σε μία από αυτές τις απόψεις, η εγγενής αξία δημιουργείται από την ανθρώπινη αξία (Callicott 1986, Elliot 1992). Σε αυτήν την υποκειμενική άποψη εγγενούς αξίας, κάτι έχει εγγενή αξία εάν εκτιμάται για αυτό που είναι, παρά για αυτό που μπορεί να επιφέρει. Η υποκειμενική εγγενής αξία δημιουργείται από τους εκτιμητές μέσω των αξιολογητικών στάσεων ή κρίσεων τους — δεν υπάρχει πριν ή ανεξάρτητα από αυτές. Εξαιτίας αυτού, είναι, όπως και η ενόργανη αξία, υπό όρους. Οι άνθρωποι εκτιμούν μια μεγάλη ποικιλία πραγμάτων εγγενώς (π.χ. προσωπικά αναμνηστικά, πολιτιστικά και θρησκευτικά αντικείμενα, τελετές και τελετουργίες, επιτεύγματα, παραστάσεις και ιστορικές τοποθεσίες) και το κάνουν για διάφορους λόγους (π.χ. για το τι αντιπροσωπεύει μια οντότητα, τι ενσαρκώνει, τη σπανιότητά του, την ιστορία του ή την ομορφιά του). Επειδή είναι προσανατολισμένη στη λογική, η υποκειμενική εσωτερική αποτίμηση δεν είναι αυθαίρετη και είναι ανοιχτή σε αξιολόγηση —καθώς και αναθεώρηση— μέσω της εκπαίδευσης και της πειθούς. Με αυτόν τον τρόπο διακρίνεται από απλές προτιμήσεις ή γεύσεις. Πολλοί άνθρωποι εκτιμούν τα είδη και τα οικοσυστήματα εγγενώς (π.χ. για την πολυπλοκότητα, την ποικιλομορφία, την πνευματική σημασία, την αγριότητα, την ομορφιά ή τη θαυμαστή τους).

Ως αποτέλεσμα, τα είδη και τα οικοσυστήματα έχουν υποκειμενική εγγενή αξία. Το πόση υποκειμενική εγγενής αξία έχουν, γενικά ή σε σχέση με συγκεκριμένα συστήματα και είδη, εξαρτάται από την επικράτηση, τη δύναμη και τη σταθερότητα της αποτίμησης. Πολλοί άνθρωποι εκτιμούν ορισμένα είδη και οικοσυστήματα (π.χ. τη χαρισματική μεγαπανίδα και τα παλαιά δάση ανάπτυξης) περισσότερο από άλλα (π.χ. μικροοργανισμούς λοιμώξεων και ερήμους). Ως αποτέλεσμα, έχουν πιο υποκειμενική εγγενή αξία (Dixon-Woods & Ashcroft, 2008).

Σε αντίθεση με την υποκειμενική εγγενή αξία, η αντικειμενική εγγενής αξία δεν αποδίδεται ανθρώπινα. Αν κάτι έχει αντικειμενική εγγενή αξία, έχει ιδιότητες ή χαρακτηριστικά λόγω των οποίων είναι πολύτιμο, ανεξάρτητα από τις στάσεις ή τις κρίσεις οποιουδήποτε. Αυτό συνήθως πιστεύεται ότι συμβαίνει σε σχέση με την αξία των προσώπων, για παράδειγμα. Οι άνθρωποι έχουν αξία λόγω αυτού που είναι, όχι επειδή τους εκτιμούν οι άλλοι. Η αξία τους δεν είναι υπό όρους. Εάν τα είδη και τα οικοσυστήματα έχουν αντικειμενική εγγενή αξία, τότε η αξία τους ανακαλύπτεται από τους ανθρώπους εκτιμητές, δεν δημιουργείται από αυτούς. Υπάρχουν δύο εξέχουσες απόψεις σχετικά με την αντικειμενική εγγενή αξία των ειδών και των οικολογικών συστημάτων: η θεώρηση της φυσικής-ιστορικής αξίας και η εγγενής άποψη αξίας (Olsson et al., 2017).

Σύμφωνα με την άποψη της φυσικής-ιστορικής αξίας, οι φυσικές οντότητες, συμπεριλαμβανομένων των ειδών και ορισμένων οικοσυστημάτων, έχουν εγγενή αξία λόγω της ανεξαρτησίας τους από τον ανθρώπινο σχεδιασμό και τον έλεγχο και τη σύνδεσή τους με τις ανεξάρτητες από τον άνθρωπο εξελικτικές διαδικασίες. Αυτή είναι η αντίληψη της εγγενούς αξίας στην οποία επικαλείται ο Soule στο κανονιστικό του αξίωμα: «Τα είδη έχουν αξία από μόνα τους, μια αξία που δεν παρέχεται ούτε μπορεί να ανακληθεί, αλλά πηγάζει από τη μακρά εξελικτική κληρονομιά και δυνατότητες ενός είδους» (Soule 1985). Αν και η ιδέα της φυσικής-ιστορικής αξίας είναι εννοιολογικά συνεπής, έχει αποδειχθεί ότι είναι δύσκολο να δικαιολογηθεί. Δηλαδή, δεν είναι εύκολο να εξηγηθεί γιατί οι φυσικο-ιστορικές ιδιότητες των ειδών και των συστημάτων προσδίδουν αντικειμενικά αξία (Schuppli & Fraser, 2005).

Σύμφωνα με την εγγενή άποψη αξίας, οι περιβαλλοντικές οντότητες έχουν εγγενή αξία λόγω του ότι έχουν ένα δικό τους αγαθό ή συμφέροντα για τα οποία οι άνθρωποι (οι εκτιμητές) θα έπρεπε

να ενδιαφέρονται. Όλοι οι ζωντανοί οργανισμοί έχουν ένα δικό τους αγαθό. Υπάρχουν πράγματα που είναι καλά και κακά γι 'αυτούς ανεξάρτητα από τις επιπτώσεις στους άλλους (π.χ. ο μαρασμός της βελανιδιάς είναι κακός για τις βελανιδιές και η οξίνιση των ωκεανών είναι κακό για τα κοράλλια). Αν και είναι αδιαμφισβήτητο ότι όλοι οι οργανισμοί έχουν ένα δικό τους αγαθό, υπάρχει μια ποικιλία απόψεων σχετικά με το ποιοι οργανισμοί είναι καλό ή ενδιαφέρουν τους ανθρώπους πρέπει να νοιαστείτε. Ανθρωποκεντρισμός είναι η άποψη ότι μόνο τα ανθρώπινα συμφέροντα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη. Ο μη ανθρωποκεντρισμός είναι η άποψη ότι τουλάχιστον ορισμένα μη ανθρώπινα συμφέροντα πρέπει επίσης να ληφθούν υπόψη. (Υπάρχει μια άλλη αντίληψη του μη ανθρωποκεντρισμού στην οποία μια άποψη είναι μη ανθρωποκεντρική εάν υπονοεί ότι η μη ανθρώπινη φύση έχει εγγενή αξία οποιουδήποτε τύπου, π.χ. φυσική ιστορική αξία, εγγενή αξία ή υποκειμενική εγγενή αξία). Στο πλαίσιο του μη ανθρωποκεντρισμού, ο αισθησιασμός είναι η άποψη ότι μόνο οι ψυχολογικά πολύπλοκες οντότητες (π.χ. εκείνες που βιώνουν ευχαρίστηση και πόνο) πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα ενδιαφέροντά τους (Singer 1977), ενώ ο βιοκεντρισμός είναι η άποψη ότι το καλό όλων των ζωντανών πραγμάτων πρέπει να λαμβάνεται υπόψη. λογαριασμός (Taylor 1986). Τα επιχειρήματα γενίκευσης είναι το πιο σημαντικό είδος επιχειρημάτων για τον μη ανθρωποκεντρισμό. Στόχος τους είναι να δείξουν ότι εάν οι άνθρωποι έχουν εγγενή αξία, τότε το ίδιο έχουν και οι μη άνθρωποι, δηλαδή, δεν υπάρχει επαρκής αιτιολόγηση για να ληφθούν υπόψη τα καλά ή τα συμφέροντα των ανθρώπων, αλλά όχι τα καλά ή τα συμφέροντα των μη ανθρώπων (Webb et al., 2019).

Μερικοί περιβαλλοντικοί ηθικολόγοι έχουν υποστηρίξει ότι τα είδη και τα οικοσυστήματα έχουν επίσης ένα δικό τους καλό και ότι το καλό τους πρέπει να λαμβάνεται υπόψη, δηλαδή ότι έχουν εγγενή αξία. Η δυσκολία με αυτήν την άποψη του οικοκεντρισμού είναι ότι δεν είναι σαφές ότι υπάρχει κάτι που θα μπορούσε να θεωρηθεί το καλό του είδους ή του οικοσυστήματος πάνω και πέρα (ή διακριτό από) το καλό των μεμονωμένων οργανισμών που τα αποτελούν. Αυτό που φαίνεται να είναι το καλό των ειδών και των οικοσυστημάτων συχνά είναι μόνο ένα υποπροϊόν, μέσος όρος ή άθροισμα αυτού των μεμονωμένων οργανισμών (και ορισμένων συλλογικοτήτων, όπως οι αποικίες μυρμηγκιών ή οι κυψέλες μελισσών) (Smith et al., 2018).

Οι υποστηρικτές της εγγενούς αξίας - τόσο υποκειμενικής όσο και αντικειμενικής - πιστεύουν ότι είναι ζωτικής σημασίας για την αιτιολόγηση και την πρακτική της βιολογίας διατήρησης. Οι πολιτικές και οι πρακτικές στοχεύουν στην επίτευξη στόχων. Αυτοί οι στόχοι πρέπει να αιτιολογούνται, ιδίως όταν η επιδίωξή τους συνεπάγεται κόστος και εναλλακτικές λύσεις. Αυτό ισχύει για τους στόχους της βιολογίας διατήρησης και της διαχείρισης των οικοσυστημάτων. Υπάρχουν δαπάνες που σχετίζονται με τη διατήρηση των ειδών και την αποτελεσματική διαχείριση των οικολογικών συστημάτων, ενώ υπάρχουν εναλλακτικές χρήσεις για διαχειριζόμενους χώρους και κονδύλια διαχείρισης. Εάν δικαιολογείται ο περιορισμός ορισμένων δραστηριοτήτων σε μια περιοχή ή η διάθεση πόρων για τη διατήρηση των ειδών, η αιτιολόγηση πρέπει να κάνει έκκληση στην αξία του είδους ή του οικοσυστήματος. Μερικές φορές, η δικαιολογητική αξία είναι καθοριστική, όπως συμβαίνει με την αλιεία (αξία φυσικού πόρου), τις λεκάνες απορροής (υπηρεσίες οικοσυστήματος) και τον οικότουρισμό (οικονομική αξία). Ωστόσο, πολλά είδη έχουν αρκετά χαμηλή εργαλειακή αξία, και σε ορισμένες περιπτώσεις η εργαλειακή αξία (ιδιαίτερα οι οικονομικές αξίες και οι αξίες των πόρων) θα ευνοήσει την ανάπτυξη και τη χρήση παρά τη διατήρηση και τη διατήρηση. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι στόχοι διατήρησης, διατήρησης και υποβοηθούμενης ανάκτησης δικαιολογούνται μόνο εάν οι οργανισμοί, τα είδη ή τα συστήματα που εμπλέκονται διαθέτουν μη εργαλειακή (δηλαδή, εγγενή) αξία (Sherwin et al., 2003).

Επιπλέον, η εργαλειακή αξία είναι υποκαταστάσιμη, αντικαταστάσιμη και αντισταθμίσιμη. Εάν κάτι είναι εργαλειακά πολύτιμο ως μέσο για έναν σκοπό, είναι δυνατό να το συγκρίνουμε με άλλα πιθανά μέσα για τον ίδιο σκοπό. Εάν χαθεί ένα μέσο, αλλά υπάρχει κάποιο άλλο εξίσου κατάλληλο μέσο, τότε δεν υπάρχει απώλεια καθαρής αξίας. Επομένως, εάν οι μη ανθρώπινοι οργανισμοί, τα είδη και τα οικοσυστήματα έχουν μόνο οργανική αξία, η αξία τους -και κατ' επέκταση οι στόχοι διατήρησης και διαχείρισης που δικαιολογούν- είναι άκρως ενδεχόμενες, ακυρώσιμες και ασταθείς. Μπορούν και πρέπει να αντιμετωπίζονται ως συγκρίσιμα και υποκατάστατα με άλλες τιμές οργάνων. Αντίθετα, η εγγενής αξία δεν είναι υποκαταστάσιμη ή αντικαταστάσιμη. Εάν μη ανθρώπινοι οργανισμοί, είδη ή οικοσυστήματα έχουν (υποκειμενική ή αντικειμενική) εγγενή αξία, η αξία τους δεν εξαρτάται από το αν υπάρχουν διαθέσιμα εναλλακτικά μέσα (π.χ. οικονομικά ή φαρμακευτικά) και δεν μπορούν να εμπορευούνται ή να αντικατασταθούν χωρίς απώλεια. Για αυτόν τον λόγο, οι υποστηρικτές της εγγενούς αξίας

υποστηρίζουν ότι είναι πιο σταθερή και στιβαρή από ό,τι είναι η εργαλειακή αξία σε σχέση με την αιτιολόγηση των στόχων διατήρησης. Πιστεύουν επίσης ότι η εγγενής αξία είναι σχετική με την ανάπτυξη συγκεκριμένων σχεδίων διατήρησης και διαχείρισης, στρατηγικών και μεθόδων, καθώς αυτά πρέπει να αντικατοπτρίζουν τις αξίες που διακυβεύονται. Για παράδειγμα, η φυσική-ιστορική αξία, επειδή είναι αντίθετη με τις ανθρώπινες επιπτώσεις και τον έλεγχο, συνήθως ευνοεί λιγότερο εντατικό σχεδιασμό και διαχείριση — και εάν μεμονωμένα ζώα έχουν εγγενή αξία, οι πρακτικές διαχείρισης του οικοσυστήματος (π.χ. μέθοδοι διαχείρισης πληθυσμού και μετατόπισης) πρέπει να τηρούνται την αξία τους ως άτομα. Δεν συμφωνούν όλοι οι περιβαλλοντικοί ηθικολόγοι ότι η εγγενής αξία είναι ζωτικής σημασίας για την αιτιολόγηση των στόχων διατήρησης και την ανάπτυξη σχεδίων και μεθόδων διαχείρισης. Οι πραγματιστές του περιβάλλοντος, ειδικότερα, ήταν επικριτικοί για τη διάκριση εργαλειακής αξίας/εγγενούς αξίας, καθώς και για τη συνοχή της έννοιας της εγγενούς αξίας γενικότερα. Οι πραγματιστές υποστηρίζουν συνήθως ότι οι στόχοι και τα σχέδια διαχείρισης δικαιολογούνται διαδικαστικά (δηλαδή, λόγω του ότι αναπτύσσονται με επαρκώς ανοιχτούς, ενημερωμένους, συνεργατικούς και περιεκτικούς τρόπους) και όχι από ανεξάρτητες διαδικασίες (π.χ. εγγενείς) αξίες. Ορισμένοι περιβαλλοντικοί πραγματιστές υποστηρίζουν τη διατήρηση της γλώσσας της εγγενούς αξίας, επειδή μπορεί να είναι χρήσιμη σε πλαίσια λόγου ή διαδικασιών. Ωστόσο, η πραγματιστική αντίληψη της εγγενούς αξίας δεν έχει τα κανονιστικά χαρακτηριστικά (δηλαδή τη διακριτική σταθερότητα και ευρωστία) που σχετίζονται με πιο τυπικές αντιλήψεις της εγγενούς αξίας (Raj et al., 2018).

Κεφάλαιο 3. Η νομική υπόσταση των ζώων

3.1 Η θέση των ζώων στο σύστημα κανόνων δικαίου

Η προστασία των ζώων είναι ένα θέμα που καλύπτεται από την ελληνική νομοθεσία για περισσότερο από έναν αιώνα. Σύμφωνα με το άρθρο 471 § 2 του Ελληνικού Ποινικού Κώδικα, εξακολουθεί να ισχύει ο νόμος 3836/1911 «περί ζωοκλοπής και θανάτωσης ζώων». Το Ελληνικό Σύνταγμα του 1975 περιέχει διατάξεις για την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος στο άρθρο 24. Αν και τα ζώα δεν αναφέρονται ρητά σε αυτό το άρθρο, οι μελετητές συμφωνούν ότι τα ζώα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του, αφού η πανίδα περιλαμβάνεται στο φυσικό περιβάλλον. Αυτό είναι ξεκάθαρο αν ερευνηθεί κανείς τη νομοθεσία που εκδόθηκε για την εφαρμογή του άρθρου 24 του ελληνικού Συντάγματος. Πράγματι, ακολουθώντας τη γενική κατεύθυνση που καθορίζουν οι συνταγματικές τάξεις, ο Ελληνικός Αστικός Κώδικας και ο Ελληνικός Ποινικός Κώδικας ασχολούνται με θέματα ζώων σε πολλά άρθρα (Rollin, 2006).

Ο Ελληνικός Αστικός Κώδικας κάνει μια βασική διάκριση μεταξύ «προσώπων» και «πραγμάτων», θεωρώντας όλα τα ζώα ως πράγματα. Ωστόσο, τα ζώα αναφέρονται ρητά στα ακόλουθα άρθρα: Το άρθρο 924 ρυθμίζει την ευθύνη του ιδιοκτήτη ζώου που προκαλεί ζημία σε τρίτους. Το άρθρο 1077 ορίζει πότε ένα ζώο θεωρείται άγριο ή αδέσποτο. και τα άρθρα 1078-1080 ρυθμίζουν την ιδιοκτησία των μελισσών και τα δικαιώματα και τους τρίτους. Το άρθρο 1077 ορίζει πότε ένα ζώο θεωρείται άγριο ή αδέσποτο. και τα άρθρα 1078-1080 ρυθμίζουν την ιδιοκτησία των μελισσών και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ιδιοκτητών των μελισσών. Ο Ελληνικός Ποινικός Κώδικας εφαρμόζεται στα ανθρώπινα όντα, ρυθμίζει την ανθρώπινη συμπεριφορά αφήνοντας κατά μέρος τα ζώα, τα οποία θεωρούνται ως «πράγματα» και, μερικές φορές, ως εργαλεία του ανθρώπου (Rollin, 2006).

Ωστόσο, ποινικοποιεί πολλές ανθρώπινες πράξεις ή παραλείψεις που έχουν συνέπειες στα ζώα. Σύμφωνα με το άρθρο 282 (το οποίο καταργήθηκε με το ν. 4619/2019) απαγορευόταν η δηλητηρίαση ζωικών περιοχών (βοσκοτόπια, λιβάδια, λιμνούλες και άλλα σημεία ποτίσματος ζώων). Η διάδοση ζωνοδίων και η παραβίαση των μέτρων που λαμβάνονται για την πρόληψη των ζωνοδίων αποτελούν εγκλήματα σύμφωνα με το άρθρο 285. Σύμφωνα με το πλέον καταργημένο άρθρο 422, η παραμέληση μέτρων που λαμβάνονται για την πρόληψη

τραυματισμού ζώων από δηλητηρίαση αποτελεί επίσης έγκλημα. Η ελληνική νομοθεσία για την προστασία των ζώων έχει επηρεαστεί εδώ και δεκαετίες από διεθνείς συμβάσεις και κανονισμούς και οδηγίες της ΕΕ, οι οποίες οδηγούν σε μια λίγο πολύ ενιαία νομοθεσία σε όλο το μέλος της Ε.Ε. πολιτείες. Πράγματι, η Ελλάδα έχει επικυρώσει αρκετές συμβάσεις για την προστασία των ζώων, όπως την «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των ζώων κατά τη διεθνή μεταφορά» (κυρώθηκε με τον Ν. 586/1977) και την «Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προστασία των ζώων συντροφιάς» (κυρωμένη με το Ν. 2017/1992).

Πέρα από τον Αστικό Κώδικα και τον Ποινικό Κώδικα, ακολουθώντας τις ίδιες συνταγματικές εντολές, έχουν εκδοθεί στο παρελθόν αρκετοί ειδικοί νόμοι για την προστασία όλων των ζώων - ανεξάρτητα από την κατάστασή τους ως άγρια ζώα, ζώα εργασίας, αδέσποτα ζώα ή ζώα συντροφιάς. όπως ο Νόμος 1197/1981 «περί προστασίας των ζώων», που περιείχε μόνο λίγα άρθρα αλλά με πολύ ενδιαφέρουσες διατάξεις. Σύμφωνα με το άρθρο 1, όλα τα ζώα (εκτρεφόμενα, εργατικά, κατοικίδια) πρέπει να αντιμετωπίζονται με «την κατάλληλη μεταχείριση και στοργή» από τους ιδιοκτήτες τους, πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να τους παρέχεται τροφή, νερό και στέγη, τα οποία είναι «κατάλληλα», «επαρκή». » και «υγιές» για το είδος τους, σύμφωνα με τον φυσικό τρόπο ζωής τους. Επιπλέον, απαγορεύεται η θανάτωση, ο βασανισμός, η κακοποίηση και η εγκατάλειψη ζώων. Το άρθρο 2 ρυθμίζει τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες επιτρέπεται η άσκοπη θανάτωση ενός ζώου στους κτηνιάτρους και προβλέπει τη χρήση αναισθητικού στα θηλαστικά πριν από τη σφαγή τους. Σύμφωνα με το άρθρο 3, οι επώδυνες επεμβάσεις σε σπονδυλωτά γίνονται αποκλειστικά από κτηνιάτρους με χρήση αναισθητικού. Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, η διεξαγωγή πειραμάτων σε ζώα ρυθμίζεται αυστηρά στο άρθρο 4.

Σε όλες τις διατάξεις της προαναφερθείσας νομοθεσίας τα ζώα θεωρούνται ως πράγματα ή αντικείμενα. Μόνο στον Νόμο 1197/1981 μπορεί κανείς να εντοπίσει αμυδρές ενδείξεις αλλαγής στον τρόπο που ο νόμος μεταχειρίζεται τα ζώα. Από το 1981 - όταν εκδόθηκε ο νόμος - οι οργανώσεις προστασίας των ζώων αγωνίζονται για την εξασφάλιση της προστασίας των ζώων και για την αλλαγή της σχετικής νομοθεσίας προς ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας για όλα τα ζώα. Τρεις και πλέον δεκαετίες μετά το 1981, το 2012 και το 2014, εκδόθηκαν δύο νέοι νόμοι για την προστασία των ζώων. Το 2012, η Βουλή των Ελλήνων συνειδητοποίησε ότι «η

υφιστάμενη νομοθεσία για τα κατοικίδια και τα αδέσποτα ζώα και για την προστασία όλων των ζώων από την κακομεταχείριση χρειάζεται περαιτέρω ολοκλήρωση, βελτίωση, εκσυγχρονισμό και επικαιροποίηση, ώστε αυτή η προστασία να γίνει πιο ουσιαστική και αποτελεσματική» και ότι «η κακομεταχείριση των ζώων δεν έχει πάψει να υφίσταται, ενώ επιτρέπεται και συνεχίζεται η χρήση ζώων σε τσίρκο ή άλλες δημόσιες «ψυχαγωγικές» κερδοσκοπικές εκδηλώσεις, ως κατάλοιπο περασμένων ετών. Πρόκειται για κατάφωρη περίπτωση παραβίασης των προτύπων καλής διαβίωσης και της καλής διαβίωσης των ζώων. Η «απάνθρωπο» κράτηση, η διαβίωση και κυρίως η αναγκαστική συμμετοχή ζώων στην «παράσταση», είναι μια οδυνηρή εμπειρία για όλα τα ζώα, άγρια και μη, που για να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της διασκέδασης υφίστανται αφάνταστη δοκιμασία. Η ανοχή στη χρήση κάθε είδους ζώου από οποιονδήποτε για ψυχαγωγικούς σκοπούς, σίγουρα δεν προάγει τον πολιτισμό μας» (Αιτιολογική Έκθεση του Ελληνικού Νόμου 4039/2012).

Κατά συνέπεια, εκδόθηκε ο νόμος 4039/2012 «για τα ιδιόκτητα και αδέσποτα κατοικίδια και για την προστασία των ζώων από εκμετάλλευση ή χρήση για εμπορικούς σκοπούς». Ο νέος νόμος - ο οποίος τροποποιήθηκε ελαφρά το 2014 με τον νόμο 4235/2014 «περί διοικητικών μέτρων, διαδικασιών και κυρώσεων κατ' εφαρμογή της ΕΕ και της εθνικής νομοθεσίας στους τομείς των τροφίμων, των ζωοτροφών και της υγείας και προστασίας των ζώων» - περιείχε αρκετές διατάξεις για την προστασία των ζώων καθώς και επιβλήθηκαν διοικητικές και ποινικές κυρώσεις στους δράστες τους. Κατά συνέπεια, εκδόθηκε ο νόμος 4039/2012 «για τα ιδιόκτητα και αδέσποτα κατοικίδια και για την προστασία των ζώων από εκμετάλλευση ή χρήση για εμπορικούς σκοπούς». Ο νέος νόμος - ο οποίος τροποποιήθηκε ελαφρά το 2014 με τον νόμο 4235/2014 «περί διοικητικών μέτρων, διαδικασιών και κυρώσεων κατ' εφαρμογή της ΕΕ και της εθνικής νομοθεσίας στους τομείς των τροφίμων, των ζωοτροφών και της υγείας και προστασίας των ζώων» - περιείχε αρκετές διατάξεις για την προστασία των ζώων καθώς και επιβλήθηκαν διοικητικές και ποινικές κυρώσεις στους δράστες τους.

Σύμφωνα με την αιτιολογική του έκθεση, στόχοι του Ν. 4039/2012 είναι: η συμπλήρωση και ο εκσυγχρονισμός του νομικού πλαισίου που ισχύει για τα ζώα. για τη διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας· και την αντιμετώπιση ζητημάτων καλής μεταχείρισης και καλής διαβίωσης των ζώων, τα οποία έχουν αποκτήσει ιδιαίτερη και αυξανόμενη σημασία. Ο στόχος αυτός

επιτυγχάνεται με τη θέσπιση ενός σύγχρονου, συνεκτικού, προστατευτικού και φιλικού προς τα ζώα, ρυθμιστικού πλαισίου που ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες για προστασία, ευημερία και καλή μεταχείριση ιδιοκτητών και αδέσποτων κατοικίδιων. Ταυτόχρονα, η προστασία των ζώων από την εκμετάλλευση ή τη χρήση τους σε παραστάσεις ή εκδηλώσεις με σκοπό το κέρδος επιδιώκεται με τη λήψη μέτρων που θα απαγορεύουν αυτές τις πρακτικές και θα προβλέπουν αυστηρές ποινικές και διοικητικές κυρώσεις (Ricceri & Vitale, 2011).

Συγκρίνοντας τον Ν. 1197/1981 με τον Ν. 4039/2012, είναι προφανές ότι και οι δύο νόμοι ρυθμίζουν παρόμοια θέματα. Όσον αφορά τα πιο σημαντικά ζητήματα για την προστασία των ζώων, όπως η καλή διαβίωση των ζώων, η κακοποίηση, η ευθανασία, η στείρωση κ.λπ., και οι δύο νόμοι χρησιμοποιούν σχεδόν την ίδια διατύπωση. Για παράδειγμα, ο Ν. 1197/1981 προβλέπει «κατάλληλη μεταχείριση και στοργή» στα ζώα, η οποία περιλαμβάνει «κατάλληλη», «επαρκή» και «υγιεινή» τροφή, νερό και στέγη, ανάλογα με τον φυσικό τρόπο ζωής τους. Παρόλα αυτά, ο νόμος 4039/2012 προβλέπει «άνετη, υγιεινή και κατάλληλη στέγαση, προσαρμοσμένη στον φυσικό τρόπο ζωής του ζώου» και συνεχίζει με πιο λεπτομερείς κανόνες, όπως το είδος του καταλύματος που πρέπει να επιτρέπει στο ζώο να είναι στη φυσική του όρθια στάση, χωρίς να εμποδίζει τις φυσικές του κινήσεις και να μπορεί να πραγματοποιεί την απαραίτητη για την υγεία και την ευημερία του άσκηση. Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο Ν. 4039/2012 είναι πιο αναλυτικός από τον Ν. 1197/1981 και περιέχει πολλούς τεχνικούς κανόνες για την προστασία των ζώων, π.χ. κανόνες για την καταγραφή των ζώων συντροφιάς από τους ιδιοκτήτες τους και την περισυλλογή αδέσποτων ζώων από τους Δήμους, μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα βήμα προς την καλύτερη προστασία των ζώων.

3.2 Δικαιώματα των ζώων

Σε συνέχεια των ανωτέρω, η ανάγνωση του Ν. 4039/2012 υπό την οπτική της Nussbaum μπορεί να αποδειχθεί πολύ χρήσιμη για την απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα. Στο Κεφάλαιο 6 του βιβλίου της, η Nussbaum πραγματεύεται διάφορα ζητήματα όπως η ευημερία, η στέρωση και η ευθανασία των ζώων προσπαθώντας να πείσει τον αναγνώστη ότι τα ζώα δικαιούνται ορισμένα «δικαιώματα». Εξετάζει αυτά τα «δικαιώματα των ζώων» υπό το πρίσμα της «προσέγγισής της στις ικανότητες» και, ταυτόχρονα, μέσω της ιουδαίο-χριστιανικής παράδοσης, του στωικισμού, του συμβασιούχου (Kant, Rawls), του ωφελμισμού και άλλων θεωριών και φιλοσοφιών. Ο Nussbaum απορρίπτει τον Συμβασιολισμό και τον Ωφελμισμό αφού δεν μπορούν να δεχθούν την ιδέα ότι τα ζώα έχουν δικαιώματα (Drinkwater et al., 2019).

Η βασική ιδέα του επιχειρήματός της είναι ότι τα ζώα δικαιούνται αξιοπρεπή ύπαρξη, κάτι που προϋποθέτει επαρκείς ευκαιρίες για διατροφή και σωματική δραστηριότητα. ελευθερία του πόνου, της εξαθλίωσης και της σκληρότητας. ελευθερία δράσης με τρόπους που είναι χαρακτηριστικός του είδους· ελευθερία φόβου και ευκαιρίες για ανταποδοτικές αλληλεπιδράσεις με άλλα πλάσματα του ίδιου είδους και διαφορετικών ειδών· μια ευκαιρία να απολαύσουν το φως και τον αέρα σε ηρεμία (Caravaggi et al., 2021). Ο ορισμός της «ευημερίας» που δίνεται είναι το άρθρο 1 του νόμου 4039/2012 είναι πολύ κοντά στην ιδέα της Nussbaum περί «αξιοπρεπούς ύπαρξης». Σε άλλες περιπτώσεις, η Nussbaum χρησιμοποιεί τις φράσεις «ζώ αξιοπρεπώς» και «ζωή που ανθίζει» για να περιγράψει αυτό που ο Νόμος 4039/2012 αναφέρει ως «καλή μεταχείριση των ζώων». Η Nussbaum (2006: 360-362) χωρίζει τα ζώα σε δύο κύριες κατηγορίες: αισθανόμενα και μη αισθανόμενα.

Οι πρώτοι δικαιούνται περισσότερα δικαιώματα από τους μεταγενέστερους. Είναι ενδιαφέρον ότι ο ορισμός του ζώου στο άρθρο 1 του νόμου 4039/2012 περιέχει τη λέξη «συνειδητός», η οποία είναι συνώνυμη με τη λέξη «αισθανόμενος» που χρησιμοποιεί η Nussbaum. Οι διατάξεις του Ν. 4039/2012 ισχύουν αποκλειστικά για ζώα που έχουν τις αισθήσεις τους (ή αισθανόμενα) σε αντίθεση με τις ιδέες της Nussbaum. Ως εκ τούτου, τα πλάσματα που δεν έχουν τις αισθήσεις τους (ή τα αισθανόμενα) δεν θεωρούνται ζώα και δεν δικαιούνται την προστασία που παρέχει ο Ν. 4039/2012 στα συνειδητά (αισθανόμενα) ζώα. Ο Καντ πίστευε ότι τα ζώα δεν έχουν καθόλου

αυτοσυνείδηση (Nussbaum, 2006: 327, 347). Έτσι, σύμφωνα με τις ιδέες του Καντ δεν χρειάζεται να υπάρχει νομοθεσία για την προστασία των ζώων στα οποία τα ζώα έχουν δικαιώματα. Άρα, ο διαχωρισμός των ζώων από την Nussbaum σε αισθανόμενα και μη αισθανόμενα δεν είναι συμβατός ούτε με τις ιδέες του Kant ούτε με τον νόμο 4039/2012, αλλά για διαφορετικούς λόγους (Malmkvist et al., 2024).

Ένα άλλο θέμα που συζητήθηκε είναι ότι τα ζώα δεν είναι υποκείμενα δικαιοσύνης, δεν έχουν νομική οντότητα, επομένως δεν μπορούν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους. Βεβαίως, ακόμη και αν υπόκεινταν στη δικαιοσύνη, το ίδιο πρόβλημα θα υπήρχε. Έτσι, τα συμφέροντα των ζώων πρέπει να «εκπροσωπούνται» από τους ανθρώπους, τους οποίους η Nussbaum αποκαλεί «ανθρώπους φύλακες». Η ερμηνεία της προτίμησης του ζώου είναι ένα δύσκολο έργο, αλλά υποστηρίζει ότι τα ζώα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως υποκείμενα και ως πράκτορες, όχι απλώς ως αντικείμενα. Σε αντίθεση, η ελληνική νομοθεσία εξακολουθεί να θεωρεί τα ζώα ως «πράγματα» ή «αντικείμενα». Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένες διατάξεις που παρέχουν σε ορισμένους ανθρώπους την υποχρέωση ή τη διακριτική ευχέρεια να φροντίζουν τα ζώα και να τα εκπροσωπούν στην άσκηση των «δικαιωμάτων» τους. Για παράδειγμα, οι Έλληνες εισαγγελείς μπορεί να διατάζουν τις δημόσιες υπηρεσίες να απομακρύνουν ζώα από ιδιοκτήτες που τα κακοποιούν και να επιτρέπεται σε εθελοντές κτηνίατροι να προβαίνουν σε ιατρικές πράξεις σε άρρωστα ζώα, προκειμένου να τα θεραπεύσουν, και υπό ορισμένες προϋποθέσεις ακόμη και να προχωρήσουν σε ευθανασία, εάν αυτό είναι προς όφελος των ζώων. Παρόλα αυτά, οι σύλλογοι προστασίας των ζώων ασχολούνται βάσει του νόμου στη συλλογή και διαχείριση αδέσποτων ζώων συντροφιάς. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, οι άνθρωποι ενεργούν προς όφελος των ζώων, ασκώντας αυτό που υπονοείται από τον νόμο -αλλά δεν αναφέρεται ξεκάθαρα- ως «δικαιώματα των ζώων» (Samet et al., 2023).

Η προσέγγιση των ικανοτήτων της Nussbaum αντιμετωπίζει τα ζώα ως παράγοντες που αναζητούν μια ακμάζουσα ύπαρξη. Υποστηρίζει ότι το θέμα της δικαιοσύνης είναι να εξασφαλίσει μια αξιοπρεπή ζωή για πολλά διαφορετικά είδη όντων, συμπεριλαμβανομένων των μη ανθρώπινων όντων. Υπό αυτό το πρίσμα, η Nussbaum συζητά καταστάσεις που μπορεί να προκαλέσουν άδικα πόνο και ταλαιπωρία στα ζώα ως πρόβλημα δικαιοσύνης (π.χ. σφαγή, στείρωση, θανάτωση). Όσον αφορά τον θάνατο/θανάτωση ζώων, η Nussbaum είναι υπέρ της

ευθανασίας (ανώδυνος θάνατος) όταν η συνέχιση της ζωής θα είναι επώδυνη και αφόρητη. Ο νόμος 4039/2012 περιέχει πολλές διατάξεις που απαγορεύουν την πρόκληση πόνου στα ζώα, όπως το άρθρο 12 που απαγορεύει την εκπαίδευση και χρήση ζώων για κάθε είδους μονομαχία και το άρθρο 16 που απαγορεύει τα βασανιστήρια και την κακοποίηση ζώων. Η ευθανασία ρυθμίζεται επίσης από τον Νόμο 4039/2012 με τα ίδια κριτήρια με της Nussbaum (Raj et al., 2012).

Τελευταίο αλλά εξίσου σημαντικό, η Nussbaum στην «προσέγγιση των ικανοτήτων» προτείνει 10 βασικές πολιτικές αρχές - τη ζωή, σωματική υγεία, σωματική ακεραιότητα, αισθήσεις, φαντασία και σκέψη, συναισθήματα, πρακτικός λόγος, δεσμός, συναναστροφή με άλλα είδη, έλεγχος στο περιβάλλον κάποιου - που, εάν συναντηθούν, οδηγούν τους ανθρώπους στην ευημερία και μια αξιοπρεπή ζωή και υποδηλώνουν ότι ισχύουν, σε κάποιο βαθμό, και σε μη ανθρώπινα ζώα. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με την Nussbaum, τα ζώα πρέπει να έχουν το δικαίωμα σε ένα ευρύ σύνολο δικαιωμάτων, παρόμοια με τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η ελληνική νομοθεσία αναγνωρίζει μόνο τις πιο βασικές αρχές της Nussbaum, όπως την προστασία της ζωής, την υγεία του σώματος, την ακεραιότητα του σώματος και τον έλεγχο του περιβάλλοντος των ζώων (Ideland, 2009).

Η εξέλιξη της ελληνικής νομοθεσίας για την προστασία των ζώων, δηλαδή η εξέλιξη από τον Ν. 1197/1981 στον Ν. 4039/2012, υπό το πρίσμα της Nussbaum Η «προσέγγιση ικανοτήτων» δείχνει ότι η νέα νομοθεσία για την προστασία των ζώων έχει κάνει βήματα προς την καλύτερη προστασία των ζώων, ιδιαίτερα των αδέσποτων και των κατοικίδιων. Η νέα νομοθεσία είναι πιο λεπτομερής από την προηγούμενη και περιέχει νέες ευεργετικές για τα ζώα διατάξεις. Ο πόλεμος και η άνηση των ζώων είναι ο βασικός στόχος του νόμου, με τον ίδιο τρόπο που ορίζεται από την Nussbaum. Ωστόσο, τα ζώα εξακολουθούν να θεωρούνται «αντικείμενα», σε αντίθεση με τις προτάσεις της Nussbaum να τους χορηγηθεί το νομικό καθεστώς των «υποκειμένων» του δικαίου. Κατά συνέπεια, τα ζώα προστατεύονται από το νόμο και εκπροσωπούνται από ανθρώπους κηδεμόνες, αλλά δεν γίνεται συζήτηση για την αναγνώριση των «δικαιωμάτων των ζώων», η οποία προϋποθέτει ότι τα ζώα αναγνωρίζονται ως υποκείμενα της δικαιοσύνης. Παρά την εξέλιξη που περιγράφηκε παραπάνω, υπάρχει πολύς δρόμος έως ότου το Ελληνικό Κοινοβούλιο εκδώσει νόμους που αναγνωρίζουν τα «δικαιώματα των ζώων».

Στις 15 Σεπτεμβρίου 2021, η ελληνική κυβέρνηση ψήφισε και ψήφισε νέα νομοθεσία για τα ζώα συντροφιάς. Οι ιδιοκτήτες είναι πλέον υποχρεωμένοι νομικά να καταχωρούν τα κατοικίδια τους και οι δήμοι τα αδέσποτα στην περιοχή τους, με όλα τα ζώα να καταγράφονται μέσω ηλεκτρονικού βιβλιαρίου υγείας. Οργανισμοί και ιδρύματα που σχετίζονται με ζώα συντροφιάς, όπως κτηνίατροι, εκπαιδευτές, ρείθρα, κτηνοτρόφοι, ενώσεις για την καλή διαβίωση των ζώων και καταφύγια, περιλαμβάνονται επίσης στο Εθνικό Μητρώο Ζώων.

Επιπλέον, θα καταγράφονται επίσης οι ταυτότητες των ατόμων που έχουν καταδικαστεί για κακοποίηση ζώων, εμποδίζοντας τα άτομα αυτά να έχουν νόμιμο κατοικίδιο στο μέλλον, ενώ μια τράπεζα αίματος για τα ζώα συντροφιάς θα είναι επίσης διαθέσιμη σε υπο-μητρώο. Συμβούλια με πληθυσμό άνω των 3.000 ανθρώπων αναλαμβάνουν να παράσχουν ένα καταφύγιο ζώων, το οποίο πρέπει να λειτουργεί σύμφωνα με αυστηρές οδηγίες. Η τοπική ευθύνη και υπευθυνότητα για τη δημιουργία και τη διαχείριση καταφυγίων σύμφωνα με τα εθνικά συμφωνημένα πρότυπα είναι ευπρόσδεκτη και αντικαθιστά την τρέχουσα, εκτεταμένη μη συμμόρφωση.

Εν είδη σχολιασμού αξίζει να σημειωθεί ότι η Κυβέρνηση πρέπει να αναγνωρίσει και να σεβαστεί το γεγονός ότι εκατοντάδες μικρά καταφύγια, τα οποία διαχειρίζονται εθελοντές σε όλη την Ελλάδα, δεν θα μπορέσουν να ανταποκριθούν σε αυτές τις νέες αυστηρές οδηγίες χωρίς σημαντική οικονομική βοήθεια. Χωρίς αυτό, η υποχρέωση παροχής, για παράδειγμα, 14 ωρών επίβλεψης την ημέρα δεν θα είναι δυνατή και ενδέχεται να αναγκαστούν να κλείσουν. Αυτό θα ήταν αντιπαραγωγικό για τους στόχους της νομοθεσίας και για τη διατήρηση των «πέντε ελευθεριών» τόσο για τα αδέσποτα όσο και για τα ζώα συντροφιάς. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να ληφθούν μέτρα για τη στέγαση αυτών των καταφυγίων βάσει της νέας νομοθεσίας.

Η προώθηση της στέρωσης τόσο των ζώων συντροφιάς όσο και των αδέσποτων γατών και σκύλων είναι ένα διεθνώς συμφωνημένο μέσο για να αρχίσει ο έλεγχος του πληθυσμού τους και να αποφευχθεί η σκληρότητα των ζώων. Είναι λογικό να απαιτούνται από πυκνοκατοικημένους δήμους, που μπορεί να έχουν σημαντικό αριθμό αδέσποτων για διαχείριση, να κατασκευάσουν και να λειτουργήσουν ένα καταφύγιο και να είναι υπεύθυνοι για την παροχή προγραμμάτων στέρωσης για τον έλεγχο του πληθυσμού και της ευημερίας των αδέσποτων.

Η νομοθεσία επιβάλλει πολλές νέες ευθύνες στους ιδιοκτήτες κατοικίδιων ζώων, τους κτηνιάτρους, τις τοπικές αρχές (συμβούλια/δήμοι) και τις κρατικές υπηρεσίες (αστυνομία, λιμενική αστυνομία κ.λπ.). Ωστόσο, και εδώ η κυβέρνηση θα πρέπει επίσης να αναγνωρίσει ότι το πρόβλημα των αδέσποτων είναι συχνά μεγαλύτερο σε πολλές μικρές, οικονομικά φτωχότερες νησιωτικές κοινότητες που δεν διαθέτουν τέτοιους ανθρώπους ή πόρους. Σε αυτές τις κοινότητες, τόσο η καλή διαβίωση των ζώων όσο και η επιβολή των νομικών υποχρεώσεων θα τεθούν σε κίνδυνο εάν δεν υιοθετηθεί διαφορετική προσέγγιση (Barnard, 2007).

Οι ιδιοκτήτες πρέπει να είναι νομικά υποχρεωμένοι να στερώνουν τα κατοικίδια τους. Η νομοθεσία θα επιτρέψει σε αυτό το μέτρο να τεθεί σε ισχύ δύο χρόνια αφότου το νομοσχέδιο γίνει νόμος. Η κυβέρνηση θα πρέπει να χρησιμοποιήσει αυτόν τον χρόνο για να πραγματοποιήσει μια εθνική διαφημιστική εκστρατεία για να προωθήσει την υπεύθυνη ιδιοκτησία κατοικίδιων ζώων, τα οφέλη της στείρωσης για την ευημερία και να αποθαρρύνει την ανεπιθύμητη και άναρχη αναπαραγωγή. Μόνο με αυτόν τον τρόπο θα αμφισβητηθεί αποτελεσματικά το αναπόφευκτο αντεπιχείρημα ότι αυτό το μέτρο αντιπροσωπεύει μια ουσιαστική παραβίαση στα δικαιώματα των ιδιοκτητών να διαχειρίζονται την αναπαραγωγική κατάσταση των κατοικίδιων τους.

Υπάρχουν σημαντικές νέες υποχρεώσεις αναφοράς/ τήρησης αρχείων που επιβάλλονται στους κτηνιάτρους ως επάγγελμα για την αποτελεσματική «αστυνομία» της νέας νομοθεσίας. Η κυβέρνηση θα πρέπει να διαβουλευτεί με όλους τους αναγνωρισμένους κτηνιατρικούς επαγγελματικούς φορείς για να εξετάσει και να ανταποκριθεί στις πολύ σημαντικές, νέες υποχρεώσεις αναφοράς/ τήρησης αρχείων που επιβάλλονται στους κτηνιάτρους και ποια θα μπορούσε να είναι μια αναπόφευκτη αύξηση του κόστους περίθαλψης για τους ιδιοκτήτες. Υπάρχουν πολλές σεβαστές και επαγγελματικά διοικούμενες ομάδες για την καλή διαβίωση των ζώων που οργανώνουν με επιτυχία την υιοθεσία χιλιάδων γατών και σκύλων ετησίως σε ένα νέο «για πάντα σπίτι», είτε στην Ελλάδα είτε στο εξωτερικό. Είναι θετικό βήμα ρητά να συμπεριληφθεί η έννοια της ενθάρρυνσης στη νομοθεσία. Αυτό λοιπόν αναγνωρίζει και βοηθά τους πολίτες να παρέχουν προσωρινές κατοικίες για αδέσποτα ζώα αντί να βασίζονται αποκλειστικά σε καταφύγια για τη διευκόλυνση των υιοθεσιών (Pierret & Jiguet, 2018).

Η δημιουργία ενός νέου Εθνικού φορέα «εποπτείας» για να διασφαλίσει ότι οι υφιστάμενοι και νέοι νόμοι για την πρόνοια και τα αδέσποτα εφαρμόζονται από τις τοπικές αρχές και ότι η παρεχόμενη χρηματοδότηση δαπανάται σωστά. Υπάρχει ένα σφάλμα στην Ελλάδα εδώ και δεκαετίες, με τους καλούς νόμους για την καλή διαβίωση των ζώων να παραμένουν ανεφάρμοστοι ή να αγνοούνται από τις τοπικές αρχές και τις αστυνομικές αρχές, και με πολλά τοπικά συμβούλια χωρίς τους οικονομικούς πόρους να ανταποκριθούν στις νομικές τους υποχρεώσεις. Υπάρχουν διατάξεις για τη σύσταση νέας Επιτροπής σε επίπεδο εθνικής κυβέρνησης για τη διαχείριση της εφαρμογής και επιβολής του νέου νόμου. Η πρόβλεψη αφορά τον ορισμό 7μελούς επιτροπής από το Υπουργείο Εσωτερικών για την επίβλεψη του έργου που επιτελούν οι τοπικές αρχές σχετικά με την καλή διαβίωση των ζώων. Η επιτροπή θα έχει την εξουσία να παρακρατήσει τη χρηματοδότηση από εκείνα τα συμβούλια που δεν ενεργούν σύμφωνα με το νόμο. Όλοι οι δήμοι θα πρέπει να ορίσουν μια 5μελή επιτροπή που θα αποφασίζει για θέματα καλής διαβίωσης των ζώων (Hearnshaw, 2004).

3.3 Το κίνημα για την υπεράσπιση των ζώων

Το κίνημα για τα δικαιώματα των ζώων κέρδισε σημαντική αναγνώριση στη δεκαετία του 1970, ωστόσο, οι θεμελιώδεις αρχές του κινήματος μπορούν να χρονολογηθούν αιώνες πίσω. Οι αρχαίοι Μάγια και άλλοι αυτόχθονες πολιτισμοί στήριζαν τις αφηγήσεις δημιουργίας τους στην ιερή σύνδεση μεταξύ των ανθρώπων, των ζώων και της Γης, με κανέναν μεγαλύτερο από τον άλλο. Ομοίως, η ηθική χορτοφαγία ήταν ένα κύριο συστατικό των αρχαίων ινδουιστικών, τζαϊν και βουδιστικών γραφών. Οι βασισμένες στη φιλοσοφία πρακτικές της χορτοφαγίας και του βιγκανισμού έχουν ταξιδέψει στην ιστορία από υποστηρικτές όπως ο Πυθαγόρας, ο Λεονάρντο ντε Βίντσι, ο Μαχάτμα Γκάντι 7 και ο Τζέρεμι Μπένθαμ. Ωστόσο, μόλις τον δέκατο ένατο αιώνα εμφανίστηκαν οι πρώτες ομάδες φιλοζωικών: American Society for the Prevention of Cruelty to Animals (1866), American Humane Society (1877), American Human Education Society (1889) (Goodyear-Smith et al., 2002).

Καθώς οι οργανισμοί αυξάνονταν σε μέγεθος και εκτίμηση, αυξάνονταν εξίσου σε πλούτο και σχέσεις. Αυτός ο νέος σεβασμός δόλωσε την πτώση του κοινωνικού κινήματος. Οι Welfarist τελικά «έχασαν τη ριζοσπαστική τους δέσμευση» και «έθεσαν σε κίνδυνο τις θεμελιώδεις αρχές τους για χάρη των ασήμαντων μεταρρυθμίσεων». Μόλις τις δεκαετίες του 1960 και του 1970 το κίνημα αναζωογονήθηκε και οι απελευθερωτές ανέλαβαν την ευθύνη του κινήματος. Πολλοί μελετητές πιστεύουν ότι ο χρόνος της αυξημένης ορμής του κινήματος για τα δικαιώματα των ζώων δεν ήταν έκπληξη, καθώς βρισκόταν σε μια εποχή όπου οι γυναίκες, οι γκέι, οι ιθαγενείς και οι μαύροι Αμερικανοί εργάζονταν όλοι προς την απελευθέρωση. Η δεκαετία του 1970 ήταν μια περίοδος αλλαγής και αναγνώρισης για όσους είχαν στερηθεί τα κατάλληλα δικαιώματα και για τους απελευθερωτές, τα ζώα ήταν ένα σημαντικό μέρος αυτής της αφήγησης. Πολλές απελευθερωτικές οργανώσεις συνέδεσαν τις εκστρατείες τους με εκείνες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για να δείξουν πώς η εκμετάλλευση των ζώων δεν πρέπει να θεωρείται διαφορετικά από την εκμετάλλευση ανθρώπων σε όλη την ιστορία των ΗΠΑ." που αναπτύχθηκε από τον Norbert Elias το 1939, αποκάλυψε πώς τα πρότυπα στην ανάπτυξη των ανθρωπίνων σχέσεων, των κοινωνικών κανόνων και των συστημάτων απέδειξαν ότι η ανθρώπινη κοινωνία ήταν ικανή και κινούνταν προς έναν «μετασχηματισμό μεγάλης κλίμακας». Κατά συνέπεια, οι απελευθερωτές υποστήριξαν ότι τα δικαιώματα των ζώων όχι μόνο θα έπρεπε , αλλά με βάση τη

διαδικασία του ανθρώπινου πολιτισμού, αναμφίβολα θα μπορούσε να ομαλοποιηθεί στην κοινωνία (Nielsen et al., 2023).

Η δημοσίευση του *Animal Liberation* (1975) του Peter Singer ήταν ένα επαναστατικό κατόρθωμα για την απελευθερωτική πτέρυγα του σύγχρονου κινήματος για τα δικαιώματα των ζώων. Έδωσε στην κοινωνία τη δυνατότητα να έχει στη διάθεσή της έρευνα κορυφαίας βαθμίδας, μελέτες περιπτώσεων και έναν οργανωμένο ορισμό του σπισισμού και του βιγκανισμού. Η δημοσίευση αναφέρεται συχνά ως η «Βίβλος» των δικαιωμάτων των ζώων επειδή επηρέασε ορισμένα από τα κινήματα που ηγετικές οργανώσεις, ακτιβιστές και δίκτυα: Tom Regan, Henry Spira, Gary Francione, *Animal Liberation Front* (1976), *Farm Animal Rights Movement* (FARM-1976), και *People for the Ethical Treatment of Animals* (1980). " Οι απελευθερωτές συμφώνησαν ότι ο γενικός στόχος του κινήματος ήταν να εξαλειφθεί η χρήση των ζώων στους τέσσερις κύριους τομείς εκμετάλλευσης: καταναλωτικές βιομηχανίες, βιομηχανίες επιστημονικής έρευνας, βιομηχανίες ψυχαγωγίας ζώων και αθλήματα αίματος. Οι τακτικές που χρησιμοποιήθηκαν για την επίτευξη αυτών των στόχων δεν ήταν πάντα σύμφωνος ορισμένοι είναι πιο ριζοσπαστικοί από άλλους ανάλογα με την ομάδα. Οι απελευθερωτές προσυπέγραψαν τις μη βίαιες μεθόδους στο ότι δεν υπήρχαν προθέσεις να σκοτώσουν ή να βλάψουν ένα άλλο ον. Ακόμα πολλές ομάδες, ιδιαίτερα η PETA και η ALF, δεν ήταν αντίθετες στις παράνομες τακτικές ούτε φοβήθηκαν τη φυλάκιση. Μαζί με τις πιο συνηθισμένες μεθόδους όπως η χρήση της προπαγάνδας, τα μποϊκοτάζ και οι μαζικές διαδηλώσεις, πολλές απελευθερωτικές ομάδες γνώριζαν παράνομες τακτικές οικονομικής ζημιάς, διάρρηξης και εισόδου και κλοπής (Bateson, 2005).

Καθ' όλη τη διάρκεια του κινήματος, οι απελευθερωτές χρησιμοποίησαν προπαγάνδα υπέρ των δικαιωμάτων των ζώων για να εκπαιδεύσουν και συχνά να αφοπλίσουν το κοινό. Οι *Vegetarian Times*, μια περιοδική έκδοση με βάση την Καλιφόρνια, η οποία ιδρύθηκε από τον Paul Obis το 1974, δημοσίευσε συνταγές για χορτοφάγους και vegan και παρότρυνε τους κρεατοφάγους να αντικαταστήσουν τα ζωικά προϊόντα με εναλλακτικές ουσίες φυτικής προέλευσης. Το περιοδικό ήταν μετριοπαθές στο ότι ξέφυγε από τη δημοσίευση ανησυχητικών εικόνων ή στατιστικών στοιχείων για τη σφαγή ζώων και αντίθετα κράτησε τα τεύχη πολύχρωμα και δελεαστικά. Ομοίως το περιοδικό *Animal Review* ήταν μια ενημερωτική δημοσίευση με λίγες

προκαταλήψεις με σκοπό να ενημερώνει το κοινό για την κατάσταση των τρεχουσών νομικών υποθέσεων σχετικά με την εκμετάλλευση ζώων. Το περιοδικό *Animals' Voice* ασχολήθηκε περισσότερο με το έργο των οργανώσεων και την εμβέλεια του κινήματος. Δημοσίευσε γραφικές ιστορίες και εικόνες που περιγράφουν λεπτομερώς τη συνεχή σκληρότητα των ζώων και προώθησε τις προσπάθειες του οργανισμού (Chambers & Tzavella, 2022).

Κεφάλαιο 4. Μεθοδολογία Έρευνας

4.1 Μεθοδολογία Έρευνας

Η συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση (SLR) αποτελεί μια ακαδημαϊκή ερευνητική μέθοδο που στοχεύει στον εντοπισμό και την αξιολόγηση όλης της σχετικής βιβλιογραφίας επί της εκάστοτε υπό έρευνα θεματικής, προκειμένου να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με το εκάστοτε υπό εξέταση ζήτημα. Μια SLR μπορεί να αναδείξει την τρέχουσα τάση της επιστημονικής έρευνας γύρω από ένα θέμα, ενώ εντοπίζει τα κενά και τις περιοχές που απαιτούν περαιτέρω μελέτη και κατανόηση σε σχέση με έναν ερευνητικό προβληματισμό. Ακολουθείται μια επίσημη μεθοδολογική προσέγγιση προκειμένου να μειωθούν οι στρεβλώσεις που προκαλούνται από μια υπερβολικά περιοριστική επιλογή της διαθέσιμης βιβλιογραφίας και να αυξηθεί η αξιοπιστία της επιλεγμένης βιβλιογραφίας. Μια πτυχή της συστηματικής βιβλιογραφικής επισκόπησης είναι το γεγονός ότι ορίζεται ένας ερευνητικός στόχος για την ίδια την αναζήτηση και συνάμα και τα κριτήρια για τον προσδιορισμό του τι πρέπει να συμπεριληφθεί και να εξαιρεθεί κατά τη διεξαγωγή της αναζήτησης. Η αναζήτηση πραγματοποιείται κυρίως σε βάσεις δεδομένων ηλεκτρονικής βιβλιογραφίας (όπως στην προκειμένη περίπτωση PubMed ή Web of Science), αλλά περιλαμβάνει επίσης μη αυτόματες αναζητήσεις (ανασκοπήσεις λιστών αναφοράς σε σχετικές πηγές) και αναγνώριση βιβλιογραφίας που δεν έχει ακόμη δημοσιευθεί προκειμένου να ληφθεί μια ολοκληρωμένη επισκόπηση ενός ερευνητικού θέματος.

4.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας, αποτυπώνονται συνοπτικά ως εξής:

1. Ποια η σκοπιά της ηθικής μεταχείρισης των ζώων;
2. Τι προβλέπει ο νόμος (εγχώριος και διεθνής) για την κατάσταση των ζώων και ποια δικαιώματα τους αναγνωρίζονται;
3. Η συμμετοχή των ζώων στην επιστημονική έρευνα, υπό ποια σκοπιά πραγματοποιείται; Τα ζώα συμμετέχουν ή εργαλειοποιούνται;

4.3 Σκοπός της Έρευνας

Σκοπός της παρούσας είναι η ανάδειξη της υπόστασης των ζώων μέσα από την ηθική, νομική και ερευνητική σκοπιά, παρουσιάζοντας θεωρίες, επιχειρήματα και πρακτικές που συναντώνται καθημερινά, Ευρωπαϊκά αλλά και παγκόσμια. Το περιεχόμενο των εννοιών της ηθικής τους μεταχείρισης, της νομικής τους υπόστασης και της ερευνητικής τους χρήσης, αποτελούν καίριες παραμέτρους της παρούσας, μέσα από τις οποίες σκιαγραφείται το πλαίσιο που αναζητείται στα πλαίσια της παρούσας εργασίας.

Κεφάλαιο 5. Αποτελέσματα Έρευνας

5.1. Αποτελέσματα έρευνας

Η έννοια της ηθικής μεταχείρισης των ζώων υπό το πρίσμα της καλής διαβίωσης αυτών, έχει τις ρίζες της λιγότερο στο εθνικό συνταγματικό δίκαιο παρά στο ευρωπαϊκό δίκαιο. Ωστόσο, βρίσκουμε την έννοια της καλής μεταχείρισης των ζώων σε πολλές διαφορετικές νομικές σχέσεις, όπως οι ΗΠΑ (π.χ. The Animal Welfare Act 1966, Pub. L. 89-544) και η Νότια Αφρική (π.χ. The Animal Protection Act 71 of 1962) (Crook & Walters, 2011).

Σε ότι αφορά στην Ευρώπη, η γερμανική νομοθεσία συνδέει τους προβληματικούς τομείς που καλύπτονται από την προστασία των ζώων με την έννοια της καλής μεταχείρισης των ζώων. Ως αρχή, ο γερμανικός νόμος για την ευημερία των ζώων ορίζει: «Κανείς δεν μπορεί να προκαλέσει πόνο, ταλαιπωρία ή βλάβη σε ένα ζώο χωρίς εύλογη αιτία». Η καλή διαβίωση των ζώων περιλαμβάνει όλες τις δραστηριότητες των ανθρώπων που επιτρέπουν στα ζώα να ζήσουν μια ζωή κατάλληλη για το είδος τους χωρίς ταλαιπωρία, πόνο, βλάβη ή περιττή βλάβη. Με την πρώτη ματιά, η καλή διαβίωση των ζώων και η προστασία των ζώων φαίνεται να είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Ωστόσο, αυτή η αντίληψη θα αποτύχει να αναγνωρίσει ότι η καλή μεταχείριση των ζώων, η οποία είναι κατασταλτική και ανθρωποκεντρική, φωτίζει όταν προκαλείται πόνος σε ένα ζώο. Οι όροι «καλή μεταχείριση των ζώων» και «κατάλληλη για το είδος κτηνοτροφία» αναφέρονται παθοκεντρικά στη λεγόμενη «ηθική» κτηνοτροφία, η οποία είναι αποκλειστικά προσανατολισμένη στα βιολογικά χαρακτηριστικά και τις ανάγκες των αντίστοιχων ζωικών ειδών. Τα κριτήρια περιλαμβάνουν την υγεία, τη φυσική συμπεριφορά και την ευημερία του κάθε ζώου. Εφόσον τα νομικά προβλεπόμενα κριτήρια εκτροφής (διαθέσιμος χώρος, σταθερό κλίμα κ.λπ.) του Animal Welfare Act και του Animal Welfare - Livestock Husbandry Ordinance επαρκούν για να εγγυηθούν την ευημερία των ζώων, οι έννοιες θα χρησιμοποιηθούν παράλληλα. (Carey & Fulweiler, 2016)

Ωστόσο, ο νόμος απέχει πολύ από αυτή την κατάσταση παραλληλισμού. Οι νομικές αξιολογήσεις τοποθετούνται τακτικά σε ένα ρητό ηθικό πλαίσιο (Binder, 2010: 23). Για παράδειγμα, τον Ιανουάριο του 2016, ο γενικός εισαγγελέας Nils Wahl ξεκινά την άποψή του για μια υπόθεση καλής μεταχείρισης των ζώων με τα ακόλουθα λόγια: «Σύμφωνα με μια κοινή ρήση

που αποδίδεται στον Μαχάτμα Γκάντι, το μεγαλείο και η ηθική πρόοδος ενός έθνους μπορεί να μετρηθεί από τον τρόπο που αντιμετωπίζει τα ζώα του. Εάν αυτό είναι αλήθεια, τότε η παρούσα υπόθεση αξίζει ιδιαίτερης προσοχής». (ΔΕΚ, Προτάσεις του Γενικού Εισαγγελέα Nils Wahl της 21ης Ιανουαρίου 2016, Υπόθεση C 469/14 Masterrind GmbH κατά Hauptzollamt Hamburg-Jonas, ECLI:EU:C:2016:47) Ο νόμος για την ευημερία των ζώων υπογραμμίζει επίσης την παθοκεντρική προσέγγισή του ήδη στην § 1σ. 1, δίνοντας έμφαση στην ευθύνη του ανθρώπου για το ζώο ως συνάνθρωπο, το οποίο υπαγορεύει να προστατεύονται η ζωή και η ευημερία του (Hirt et al., 2016: 16). Ωστόσο, αυτό δεν αναφέρεται περαιτέρω στις κανονιστικές διατάξεις του νόμου για την προστασία των ζώων (Chen & Abler, 2014).

Το 1999, το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο κήρυξε άκυρο το Διάταγμα για τη διατήρηση των ορνίθων με το σκεπτικό ότι τα κλουβιά δεν επιτρέπουν στα ζώα να ικανοποιήσουν τις βασικές τους ανάγκες. Ο νόμος περί ευημερίας των ζώων υποχρεώνει τον νομοθέτη του διατάγματος στις ιδέες μιας ηθικά δικαιολογημένης καλής μεταχείρισης των ζώων και δεν μπορεί να αναπτυχθεί ως ελάχιστο πρόγραμμα (BVerfG, απόφαση της 6ης Ιουλίου 1999 2 BvF 3/90, BVerfGE 101,1 αρ. 110). Αντίθετα, πρέπει να προωθεί αυτή τη δικαιολογημένη προστασία των ζώων στο όριο της απαγόρευσης της υπέρβασης (BVerfG, απόφαση της 6ης Ιουλίου 1999 2 BvF 3/90, BVerfGE 101,1, αρ. 111) (Basurko et al., 2013).

Τα τελευταία χρόνια, τα αιτήματα για υψηλότερο επίπεδο προστασίας των ζώων με την έννοια της καλής διαβίωσης των ζώων έχουν αποκτήσει σημαντική σημασία στη συζήτηση για την ηθική. Ωστόσο, εάν αυτό συνοδεύεται επίσης από μια αλλαγή στις ηθικές αντιλήψεις της κοινωνίας, δεν έχει διερευνηθεί επαρκώς εμπειρικά στη Γερμανία. Μία από τις λίγες μελέτες προέρχεται από την Επιτροπή Γερουσίας για την Πειραματική Έρευνα σε Ζώα του DFG από το 2007 (Senate Commission on Animal Protection and Experimentation, Animal Experiments in Research. DFG, Βόννη. Στην έκθεσή της, η επιτροπή είδε ένα πεδίο έντασης στη σύγχρονη κοινωνία μεταξύ μέτριων ανθρωποκεντρικών και εξασθενημένων βιοκεντρικών θέσεων. Αυτό οδηγεί στο γεγονός ότι, παρόλο που αναγνωρίζεται γενικά η ικανότητα των ζώων να υποφέρουν και το δικαίωμά τους για προστασία από πόνο που μπορεί να αποφευχθεί, γίνεται αντιληπτή μια ιδιαίτερη θέση του ανθρώπου και μια διαβάθμιση της αξίας προστασίας των διαφόρων ζωικών ειδών (Franco et al., 2018).

Ωστόσο, η συζήτηση για τις ηθικές πτυχές της χρήσης των ζώων έχει σαφώς αυξηθεί εδώ και μερικά χρόνια. Ειδικά σε χώρες της βορειοδυτικής Ευρώπης όπως η Σκανδιναβία, η Μεγάλη Βρετανία, οι χώρες της Μπενελούξ, η Αυστρία, η Ελβετία και η Γερμανία, υπάρχουν έντονες κοινωνικές συζητήσεις σχετικά με την καλή διαβίωση των ζώων και την προστασία του περιβάλλοντος στην κτηνοτροφία, που συχνά συνδέεται με ζητήματα κατανομής των πόρων και την κριτική αξιολόγηση της μαζικής κατανάλωσης και της μαζικής κτηνοτροφίας (Buchheister & Bleich, 2021).

Οι απαιτήσεις στοχεύουν στην αντιστροφή του προσανατολισμού της κτηνοτροφίας από την αποκλειστική προσήλωση στη βελτίωση της απόδοσης σε μια εν μέρει θρησκευτική οικολογική ευθύνη ή ευθύνη δημιουργίας. Οι ηθικοί προβληματισμοί για την κτηνοτροφία και την κατανάλωση ζωικών προϊόντων έχουν συχνά θρησκευτικές αναφορές. Ωστόσο, άλλα κοινωνικά ρεύματα και κοσμοθεωρίες παίρνουν ολοένα και περισσότερο τη θέση τους δίπλα σε αυτήν την αρχικά θρησκευτική δικαιολογία, η οποία απορρίπτει τη θανάτωση ζώων και ως εκ τούτου επιλέγει μια χορτοφαγική διατροφή. Τέλος, υπάρχουν επίσης αρκετά ρεαλιστικοί λόγοι για μια τέτοια αλλαγή αξιών: σε αυτούς περιλαμβάνονται, πρώτα και κύρια, η αποξένωση από τη γεωργική παραγωγή. Προκαλείται από τις δομές της σύγχρονης συμβατικής κτηνοτροφίας, η οποία χαρακτηρίζεται από υψηλή ένταση κεφαλαίου, αυξανόμενο μέγεθος φάρμας, προστατευμένη στέγαση, καταμερισμό εργασίας, υψηλή αναπαραγωγική πρόοδο και αποσύνδεση από τη βάση των ζωοτροφών. Σε αυτό προστίθεται η αποξένωση που προκαλείται από την αυξανόμενη αστικοποίηση, τις ανησυχίες για την υγεία ως αποτέλεσμα των σκανδάλων με το κρέας και την αυξανόμενη συνάφεια της αναφοράς των μέσων ενημέρωσης. Η προοπτική του «New Deal» ακολουθεί μια κοινωνική ηθική προσέγγιση. Βασίζεται στο θεωρητικό επιχείρημα της σύμβασης «Αν τα ζώα πρέπει να πεθάνουν για την τροφή μας, θα έπρεπε να έχουν ζήσει καλά πριν» (Pippin et al., 2019).

Αν και η κύρια νομοθεσία και άλλη δραστηριότητα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε σχέση με την καλή διαβίωση των ζώων είναι αυτή του Δ.Γ. Santé (Υγεία και Ασφάλεια Τροφίμων), άλλα τμήματα λαμβάνουν επίσης υπόψη την καλή διαβίωση των ζώων κατά τη διάρκεια των καθηκόντων τους. Για παράδειγμα, ο Δ.Γ. Η Environment έχει μια μικρή ομάδα που το κάνει

αυτό και υπάρχουν άτομα στο Δ.Γ. Γεωργίας και Αγροτικής Ανάπτυξης, Δ.Γ. Ανάπτυξη, Δ.Γ. Εμπόριο και άλλοι που διασφαλίζουν ότι ο θεματικός τομέας λαμβάνεται υπόψη όταν προετοιμάζουν πολιτική ή νομοθεσία. Ορισμένες νομοθεσίες και κώδικες πρακτικής που έχουν αντίκτυπο στην καλή διαβίωση των ζώων έχουν σχεδιαστεί εσκεμμένα για να το κάνουν, αλλά άλλες νομοθεσίες ενδέχεται να έχουν έμμεσο αντίκτυπο στην καλή διαβίωση των ζώων. Οποιοδήποτε μέτρο που μειώνει τις ασθένειες θα βελτιώσει την καλή διαβίωση και ορισμένα μέτρα διατήρησης οδηγούν σε λιγότερες προσπάθειες θανάτωσης ζώων και ως εκ τούτου μειώνουν την κακή μεταχείριση που εμφανίζεται συχνά κατά τη διάρκεια τέτοιων προσπαθειών. Σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να υπάρχουν πολλοί λόγοι για τη θέσπιση νομοθετικού μέτρου. Η πρώτη νομοθεσία της ΕΕ της οποίας ο άμεσος στόχος ήταν να ελαχιστοποιήσει την κακή μεταχείριση των ζώων που δεν ήταν ανθρώπινα ήταν η απαίτηση αναισθητοποίησης πριν από τη σφαγή. Η μεταγενέστερη νομοθεσία που θα έχει αποτρέψει την εμφάνιση κάποιας κακής μεταχείρισης περιλαμβάνει την προδιαγραφή του τι περιλαμβάνει κτηνιατρική εκπαίδευση, συμπεριλαμβανομένης της γνώσης σχετικά με την καλή διαβίωση των ζώων. Κάποια κακή ευημερία αποτρέπεται επίσης από τη νομοθεσία που απαγορεύει τη θανάτωση ορισμένων πτηνών και άλλων άγριων ζώων. Άλλα μέτρα που αναφέρονται έχουν προφανή οφέλη για τα ζώα του καλυπτόμενου είδους (Lund et al., 2014).

Τα τελευταία χρόνια, η σειρά των γεγονότων που οδήγησαν σε Οδηγία ή Κανονισμό σχετικά με τη χρήση ζώων στην ΕΕ περιελάμβανε πάντα την παραγωγή μιας επιστημονικής έκθεσης από αμερόληπτους επιστήμονες. Ως παράδειγμα γεγονότων που οδηγούν σε οδηγία της ΕΕ, μπορεί να ληφθεί υπόψη η καλή διαβίωση των μόσχων. Στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 υπήρχαν ερευνητικά αποτελέσματα που έδειχναν σοβαρά προβλήματα καλής διαβίωσης σε στενά περιορισμένους μόσχους. Το 1988 η σύσταση σχετικά με την καλή διαβίωση των βοοειδών από τη Μόνιμη Επιτροπή του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Προστασία των Ζώων που εκτρέφονται για σκοπούς εκτροφής ανέφερε ότι τα βοοειδή πρέπει να μπορούν να κάνουν όλες τις κανονικές μετακινήσεις για περιποίηση, άσκηση και άλλες συμπεριφορές. Η έκθεση του 1990 από μια ομάδα επιστημόνων που συντονίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ακολουθήθηκε το 1991 από την Οδηγία 91/629/ΕΟΚ για τη θέσπιση ελάχιστων προτύπων για την προστασία των μόσχων. Αυτό επέτρεψε τη χρήση κιβωτίων ελάχιστου μεγέθους, αλλά απαιτούσε έκθεση από την Επιστημονική Κτηνιατρική Επιτροπή της ΕΕ. Υπήρξε περαιτέρω

έρευνα σχετικά με τις επιπτώσεις στην ευημερία των μοσχαριών από τη διατροφή, τον περιορισμό, την ατομική εκτροφή και τον χώρο σε ομάδες και, το 1994-1995, μεγάλη δημόσια πίεση για δράση. Η «Έκθεση για την καλή διαβίωση των μόσχων» εκπονήθηκε από την Επιστημονική Κτηνιατρική Επιτροπή της ΕΕ, Τμήμα για την καλή διαβίωση των ζώων και το 1997 εγκρίθηκε η οδηγία 97/2/ΕΚ για τη σταδιακή κατάργηση της χρήσης μοσχαρίσιων κιβωτίων και των ανεπαρκών δίαιτων. Υπάρχουν τώρα πολλά άλλα παραδείγματα νομοθεσίας που βασίζονται σε πληροφορίες από επιστημονικές εκθέσεις στην ΕΕ και αλλού. Τα τελευταία χρόνια, οι αναφορές συχνά αποκαλούνται παραπλανητικά απόψεις. Μια πολύτιμη εξέλιξη σε πολλά από τα αποτελέσματα της Ευρωπαϊκής Αρχής για την Ασφάλεια των Τροφίμων (EFSA) σχετικά με την καλή διαβίωση των ζώων είναι η συμπερίληψη συστηματικών αξιολογήσεων κινδύνου και αξιολογήσεων οφέλους (Linder & Grimm, 2022).

Οι νόμοι πρέπει να παρέχουν καθοδήγηση, όχι απλώς έναν μηχανισμό τιμωρίας. Η νομοθεσία της ΕΕ έχει ενσωματωμένη κάποια καθοδήγηση, αλλά δεδομένου ότι βασίζεται σε επιστημονικές εκθέσεις που είναι διαθέσιμες στο κοινό, αυτές μπορούν να παρέχουν καθοδήγηση σε οποιονδήποτε στον κόσμο μπορεί να τις χρειαστεί. Τα θέματα της νομοθεσίας της ΕΕ για την καλή διαβίωση των ζώων είναι γενικά εκείνα που έχουν άμεση σχέση με το εμπόριο μεταξύ κρατών μελών ή με τρίτες χώρες. Σε ορισμένες περιπτώσεις ένα ζωικό προϊόν αποτελεί αντικείμενο εμπορίου ενώ σε άλλες περιπτώσεις το ζώο διακινείται. Τα συνηθέστερα ζώα που χρησιμοποιούνται από τους ανθρώπους είναι ζώα φάρμακων και μεγάλο μέρος της νομοθεσίας της ΕΕ για την καλή διαβίωση των ζώων αφορά αυτά. Καλύπτονται επίσης τα ζώα εργαστηρίου και ορισμένα άγρια ζώα που αποτελούν αντικείμενο εμπορίου. Ωστόσο, τα ζώα συντροφιάς υπόκεινται μόνο στη νομοθεσία περί μεταφοράς και πώλησης γούνας. Τα ζώα που καλύπτονται από τη νομοθεσία της ΕΕ, όπως αυτά που εκτρέφονται ή διατηρούνται για διάφορους άλλους σκοπούς, περιγράφονται ως αισθανόμενα όντα σε ορισμένα σημαντικά νομικά έγγραφα, για παράδειγμα στη Συνθήκη του Άμστερνταμ (Liang et al., 2023).

Η Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία αντικαθιστά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ, δηλώνει «αφού τα ζώα είναι αισθανόμενα όντα» στο άρθρο 6β. Ένα παράδειγμα πιο πρόσφατης δήλωσης για το σκοπό αυτό στη νομοθεσία της ΕΕ είναι το άρθρο 12 της Οδηγίας 2010/63 «Για την προστασία των ζώων που χρησιμοποιούνται για επιστημονικούς σκοπούς». Αυτό αναφέρει: «Τα ζώα έχουν

μια εγγενή αξία που πρέπει να γίνεται σεβαστή. Υπάρχουν επίσης οι ηθικές ανησυχίες του ευρύτερου κοινού όσον αφορά τη χρήση ζώων σε διαδικασίες. Ως εκ τούτου, τα ζώα πρέπει πάντα να αντιμετωπίζονται ως αισθανόμενα πλάσματα και η χρήση τους στις διαδικασίες θα πρέπει να περιορίζεται σε τομείς που μπορεί τελικά να ωφελήσουν την υγεία του ανθρώπου ή των ζώων ή το περιβάλλον. Συνεπώς, η χρήση ζώων για επιστημονικούς ή εκπαιδευτικούς σκοπούς θα πρέπει να εξετάζεται μόνο όταν δεν υπάρχει εναλλακτική λύση που δεν είναι ζωική. Η χρήση ζώων για επιστημονικές διαδικασίες σε άλλους τομείς αρμοδιότητας της Ένωσης θα πρέπει να απαγορεύεται.» Ωστόσο, υπάρχει κάποια ασυνέπεια στη νομοθεσία της ΕΕ, καθώς τα ζώα μερικές φορές περιγράφονται απλώς ως ιδιοκτησία. Ορισμένες νομοθεσίες της ΕΕ, της οποίας ο στόχος είναι να αποφευχθεί ή να ελαχιστοποιηθεί η κακή μεταχείριση των ζώων, έχει αμφισβητηθεί από τρίτες χώρες με αναφορά στους κανόνες του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (Mikhalevich & Powell, 2020).

Μια οδηγία που θα μπορούσε να έχει πολλά οφέλη για τα ζώα και να αποτρέψει πρακτικές που προκαλούν πολύ κακή μεταχείριση είναι η οδηγία 98/58. Αυτό αναφέρεται σε ζώα που φυλάσσονται για γεωργικούς σκοπούς και ως εκ τούτου μπορεί να περιλαμβάνει ζώα που χρησιμοποιούνται για εργασία σε μια φάρμα, όπως άλογα και γαϊδούρια, καθώς και εκείνα που φυλάσσονται για την παραγωγή τροφίμων και άλλων προϊόντων. Η διατύπωση έχει ερμηνευθεί σε ορισμένα κράτη μέλη ως αποτροπή πρακτικών όπως η αναγκαστική σίτιση για την παραγωγή φουά γκρα, η πολύ περιοριστική στέγαση και η αναπαραγωγή γενετικών στελεχών ζώων όπως τα κοτόπουλα κρεατοπαραγωγής, οι αγελάδες γαλακτοπαραγωγής και τα βοοειδή που σχεδόν όλα έχουν σοβαρά προβλήματα καλής διαβίωσης ως συνέπεια της διαδικασίας επιλογής. Ωστόσο, άλλα κράτη μέλη δεν έχουν ερμηνεύσει την οδηγία ως περιοριστική οποιασδήποτε γεωργικής πρακτικής. Η αναφορά 1546/2014 προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο περιέγραψε άλογα φάρμας που κρατούνταν από τα πόδια τους για μεγάλες περιόδους, αλλά φαινόταν ότι η μόνη παραβίαση της νομοθεσίας της ΕΕ ήταν εάν δεν είχαν δεόντως ταυτοποιηθεί με διαβατήριο αλόγων. Η οδηγία 98/58 οδήγησε σε ορισμένες ενέργειες από τα κράτη μέλη, για παράδειγμα την απαγόρευση της αναγκαστικής διατροφής στην Ιταλία. Ωστόσο, είναι σαφές ότι αυτή η οδηγία, της οποίας η διατύπωση είναι αντιεπιστημονική εν μέρει, δεν προστατεύει τα ζώα σε ολόκληρη την ΕΕ και έχει οδηγήσει σε λίγες, έως καθόλου, διώξεις (Guzhva et al., 2021).

Από ηθική άποψη, η υγεία των ζώων είναι ένας σχετικά απλός κλάδος, που περιλαμβάνει λίγες φιλοσοφικές πτυχές και τα αποτελέσματα για την υγεία μπορούν γενικά να ποσοτικοποιηθούν αντικειμενικά μέσω της απαρίθμησης παραμέτρων όπως η συχνότητα ή η σοβαρότητα των τραυματισμών και η συχνότητα εμφάνισης μολυσματικών ασθενειών. Η παροχή άμεσης κτηνιατρικής περίθαλψης και η απομάκρυνση των τραυματισμένων ζώων σε μάντρα νοσοκομείου για να επιτραπεί η θεραπεία ή η ευθανασία είναι καθιερωμένη βιομηχανική πρακτική στις εξαγωγές ζώντων ζώων. Η καλή διαβίωση των ζώων, από την άλλη πλευρά, είναι πιο περίπλοκη και περιλαμβάνει την υγεία καθώς και άλλες έννοιες που σχετίζονται με την ευημερία. Στο πιο θεμελιώδες επίπεδο, όλες οι ανησυχίες για την καλή διαβίωση των ζώων μπορούν να αποδοθούν σε μία από τις τρεις έννοιες που βασίζονται στην αξία (ή «προσανατολισμούς»): 1) βασική υγεία και λειτουργικότητα, 2) στην ικανότητα των ζώων να διατηρούν φυσική ζωή και 3) στην «συναισθηματικές» (συναισθηματικές) καταστάσεις των ζώων. Αυτά τα πλαίσια αποτελούν διαφορετικά κριτήρια που χρησιμοποιούνται για την αξιολόγηση της καλής μεταχείρισης των ζώων. Η πλειονότητα της αυστραλιανής έρευνας για την καλή διαβίωση των ζώων στις εξαγωγές ζώντων ζώων έχει επικεντρωθεί στην υγεία και τη λειτουργία των ζώων καθώς μπορεί να υποστηριχθεί ότι αυτές οι παράμετροι επηρεάζουν επίσης την παραγωγικότητα του εμπορίου και τα οικονομικά του αποτελέσματα (π.χ. θνησιμότητα ζώων) (de Araujo et al., 2021).

Λιγότερη ερευνητική προσπάθεια έχει δαπανηθεί για την εξέταση των συναισθηματικών καταστάσεων των ζώων (Santurtun and Phillips 2018) και ακόμη λιγότερη ερευνητική προσπάθεια έχει αφιερωθεί στην εξέταση των επιπτώσεων στην καλή διαβίωση των ζώων από τη στέρηση της ικανότητας από τα ζώα να ζήσουν φυσικές ζωές (π.χ. στέρηση θετικών κρατών πρόνοιας που σχετίζονται με το παιχνίδι, κοινωνική συμπεριφορά των συνεργατών, ελευθερία κινήσεων. Αυτό είναι ένα βασικό στοιχείο δεδομένου ότι το μεγαλύτερο μέρος του ισχυρισμού και η δημόσια κριτική της βιομηχανίας των ζωντανών εξαγωγών βασίζεται στη συναισθηματική προσέγγιση του κράτους. Η ευημερία των ζώων και η απεικόνιση ότι τα ζώα υποφέρουν Σύμφωνα με την έννοια της συναισθηματικής κατάστασης, η ευημερία ενός ζώου θα ήταν καλή όταν ανταποκρίνεται με θετικές εμπειρίες κατά τις αλληλεπιδράσεις του με άλλα ζώα, ανθρώπους και το περιβάλλον και λιγότερο με αρνητικές εμπειρίες (Whicher & Wu, 2015).

Η επιστημονική αποδοχή του συναισθηματικού πλαισίου είναι σε ευθυγράμμιση με την τρέχουσα διεθνή αναγνώριση ότι τα ζώα είναι «αισθανόμενα» όντα. Έτσι, οι επιστήμονες σήμερα συμφωνούν ότι οποιαδήποτε αξιολόγηση της κατάστασης καλής διαβίωσης ενός ζώου πρέπει να αντανακλά τις υποκειμενικές του εμπειρίες. Η αναγνώριση ότι τα ζώα βρίσκουν τον χειρισμό και τη μεταφορά αγχωτική είναι καλά αποδεκτή, αλλά το πώς αυτή η πηγή άγχους (και η διάρκεια και η σοβαρότητά του) επηρεάζει τη συνολική συναισθηματική κατάσταση των ζώων είναι ασαφές. Οι προσπάθειες αξιολόγησης του νοητικού τομέα του εξαγόμενου ζωικού κεφαλαίου μπορεί να εντοπίσουν μια σειρά από θετικούς δείκτες όπως η διατροφική ευχαρίστηση, το παιχνίδι, η κοινωνική συμπεριφορά των συνεργατών και η άνεση κατά την ανάπαυση, αλλά και αρνητικές εμπειρίες όπως δυσφορία, υπερθέρμανση, ναυτία, πλήξη, άγχος, φόβος ή δύσπνοια. Το πώς η επιβολή των θαλάσσιων μεταφορών επηρεάζει αυτές τις εμπειρίες δεν έχει μελετηθεί. Για μια λεπτομερή ανασκόπηση των συναισθηματικών καταστάσεων στα ζώα (Hearnshaw, 2004).

Η έρευνα μέχρι σήμερα δεν έχει επιλύσει τις διαφορές που αποδίδονται στις διάφορες αξίες που τίθενται στους προσανατολισμούς της καλής διαβίωσης των ζώων. Οι αποκλίνουσες απόψεις σχετικά με την καλή διαβίωση των ζώων δεν συνεπάγονται απαραίτητα διαφωνίες σχετικά με τις επιστημονικές παρατηρήσεις (π.χ. το μέγεθος του χώρου που παρέχεται στα ζώα) αλλά αξίες - για το τι θεωρούν περισσότερο ή λιγότερο σημαντικό για τα ζώα να έχουν «καλή ζωή». Έτσι, για να γίνουν ευρέως αποδεκτές οι αποφάσεις σχετικά με τη διαχείριση των εξαγόμενων ζώων, πρέπει να στηρίζονται σε καλή επιστήμη για την καλή διαβίωση των ζώων, αλλά επίσης θα πρέπει να ταιριάζουν λογικά στις κύριες αξιακές θέσεις στην κοινωνία σχετικά με τον τρόπο διαχείρισης των ζώων (Gloy et al., 2020).

Όσον αφορά τις δοκιμές σε ζώα, μια έρευνα βασισμένη σε ζωικά μοντέλα έχει διεξαχθεί εδώ και πολύ καιρό. Από τον 5ο αιώνα π.Χ., έχουν τεκμηριωθεί αναφορές για πειράματα με ζώα, αλλά μια αύξηση στη συχνότητα χρήσης τους έχει παρατηρηθεί από τον 19ο αιώνα. Τα περισσότερα ιδρύματα ιατρικής έρευνας σε όλο τον κόσμο χρησιμοποιούν μη ανθρώπινα ζώα ως πειραματόζωα. Τέτοια ζώα θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για ερευνητικά πειράματα για την καλύτερη κατανόηση των ανθρώπινων ασθενειών ή για τη διερεύνηση πιθανών επιλογών θεραπείας. Ακόμη και εκείνα τα ζώα που είναι εξελικτικά αρκετά μακριά από τους ανθρώπους,

όπως το *Drosophila melanogaster*, το Zebrafish (*Danio rerio*) και το *Caenorhabditis elegans*, μοιράζονται φυσιολογικές και γενετικές ομοιότητες με τον άνθρωπο. Ως εκ τούτου, ο πειραματισμός σε ζώα μπορεί να βοηθήσει πολύ στην πρόοδο της ιατρικής επιστήμης (Acloque, 2023).

Για πειράματα σε ζώα, η κύρια υπόθεση είναι ότι η έρευνα σε ζώα θα είναι επωφελής για τον άνθρωπο. Υπάρχουν πολλοί λόγοι που υπογραμμίζουν τη σημασία της χρήσης των ζώων στη βιοϊατρική έρευνα. Ένας από τους σημαντικότερους λόγους είναι ότι τα ζώα και οι άνθρωποι μοιράζονται τις ίδιες βιολογικές διεργασίες. Επιπλέον, τα σπονδυλωτά έχουν πολλές ανατομικές ομοιότητες (όλα τα σπονδυλωτά έχουν πνεύμονες, καρδιά, νεφρά, ήπαρ και άλλα όργανα). Επομένως, αυτές οι ομοιότητες καθιστούν ορισμένα ζώα πιο κατάλληλα για πειράματα και για την παροχή βασικής εκπαίδευσης σε νέους ερευνητές και μαθητές σε διαφορετικούς τομείς των βιολογικών και βιοϊατρικών επιστημών. Ορισμένα ζώα είναι ευαίσθητα σε διάφορα προβλήματα υγείας που μοιάζουν με ανθρώπινες ασθένειες όπως ο διαβήτης, ο καρκίνος και οι καρδιακές παθήσεις. Επιπλέον, υπάρχουν γενετικά τροποποιημένα ζώα που χρησιμοποιούνται για τη λήψη παθολογικών φαινοτύπων. Ένα σημαντικό πλεονέκτημα των πειραμάτων σε ζώα είναι ότι μπορούν να επιλεγούν είδη δοκιμής που έχουν πολύ μικρότερο κύκλο ζωής από τον άνθρωπο. Ως εκ τούτου, τα ζωικά μοντέλα μπορούν να μελετηθούν σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους και για αρκετές διαδοχικές γενιές, ένα ουσιαστικό στοιχείο για την κατανόηση της εξέλιξης της νόσου μαζί με την αλληλεπίδρασή της με ολόκληρο τον οργανισμό καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του (Crawford et al., 2010).

Τα μοντέλα ζώων διαδραματίζουν συχνά κρίσιμο ρόλο βοηθώντας τους ερευνητές που διερευνούν την αποτελεσματικότητα και την ασφάλεια πιθανών ιατρικών θεραπειών και φαρμάκων. Βοηθούν στον εντοπισμό τυχόν επικίνδυνων ή ανεπιθύμητων παρενεργειών, όπως γενετικές ανωμαλίες, στειρότητα, τοξικότητα, ηπατική βλάβη ή οποιοσδήποτε πιθανές καρκινογόνες επιδράσεις. Επί του παρόντος, ο ομοσπονδιακός νόμος των ΗΠΑ, για παράδειγμα, απαιτεί τη χρήση της έρευνας σε ζώα εκτός του ανθρώπου για να αποδειχθεί η αποτελεσματικότητα και η ασφάλεια οποιωνδήποτε νέων θεραπευτικών επιλογών πριν προχωρήσουν σε δοκιμές σε ανθρώπους. Φυσικά, δεν επωφελούνται μόνο οι άνθρωποι από αυτή την έρευνα και τις δοκιμές, καθώς πολλά από τα φάρμακα και τις θεραπείες που αναπτύσσονται

για τον άνθρωπο χρησιμοποιούνται συστηματικά σε κτηνιατρικές κλινικές, οι οποίες βοηθούν τα ζώα να ζήσουν μεγαλύτερη και υγιέστερη ζωή (Cole et al., 2009).

Όσον αφορά την ταλαιπωρία και την ικανότητα να απολαμβάνουν τη ζωή, πολλά ζώα δεν διαφέρουν πολύ από τα ανθρώπινα όντα, καθώς μπορούν να αισθάνονται πόνο και να βιώνουν ευχαρίστηση. Ως εκ τούτου, θα πρέπει να έχουν το ίδιο ηθικό καθεστώς με τους ανθρώπους και να αξίζουν ισοδύναμης μεταχείρισης. Οι υποστηρικτές αυτού του επιχειρήματος επισημαίνουν ότι σύμφωνα με τα ζώα μια κατώτερη ηθική θέση από τους ανθρώπους είναι ένας τύπος προκατάληψης γνωστός ως «ειδισμός». Μεταξύ των ανθρώπων, είναι ευρέως αποδεκτό ότι το να είσαι μέρος μιας συγκεκριμένης φυλής ή ενός συγκεκριμένου φύλου δεν παρέχει το δικαίωμα να αποδίδεται κατώτερη ηθική θέση στους ξένους. Πολλοί υποστηρικτές των δικαιωμάτων των ζώων υποστηρίζουν το ίδιο επιχειρήμα, ότι το να είμαστε άνθρωποι δεν μας δίνει επαρκείς λόγους να δηλώνουμε ότι τα ζώα είναι ηθικά λιγότερο σημαντικά (Brennan, 2003).

Εκείνοι που υποστηρίζουν τα πειράματα σε ζώα έχουν διατυπώσει συχνά το επιχειρήμα ότι τα ζώα δεν μπορούν να εξυψωθούν για να θεωρηθούν ηθικά ίσα με τους ανθρώπους. Το κύριο επιχειρήμα τους είναι ότι η χρήση των όρων «ηθική κατάσταση» ή «ηθική» είναι συζητήσιμη. Τονίζουν ότι δεν πρέπει να κάνουμε το λάθος να ορίσουμε μια ποιότητα ή ικανότητα που σχετίζεται με ένα ζώο χρησιμοποιώντας τα ίδια επίθετα που χρησιμοποιούνται για τους ανθρώπους. Δεδομένου ότι, ως επί το πλείστον, τα ζώα δεν διαθέτουν τις γνωστικές ικανότητες των ανθρώπων και δεν διαθέτουν πλήρη αυτονομία (τα ζώα δεν φαίνεται να επιδιώκουν ορθολογικά συγκεκριμένους στόχους στη ζωή), υποστηρίζεται ότι επομένως δεν μπορούν να συμπεριληφθούν στην ηθική κοινότητα. Από αυτή τη γραμμή επιχειρήματος προκύπτει ότι, εάν τα ζώα δεν έχουν τα ίδια δικαιώματα με τα ανθρώπινα όντα, η χρήση στον ερευνητικό πειραματισμό μπορεί να θεωρηθεί κατάλληλη. Η ευρωπαϊκή και η αμερικανική νομοθεσία υποστηρίζουν αυτού του είδους την προσέγγιση όσο γίνεται σεβαστή η ευημερία τους.

Μια άλλη πτυχή αυτού του επιχειρήματος είναι ότι τα οφέλη για τον άνθρωπο από τα πειράματα σε ζώα αντισταθμίζουν τη βλάβη που προκαλείται στα ζώα από αυτά τα πειράματα. Με άλλα λόγια, η βλάβη των ζώων είναι ηθικά ασήμαντη σε σύγκριση με τα πιθανά οφέλη για τον άνθρωπο. Ουσιαστικά, οι υποστηρικτές των πειραμάτων σε ζώα ισχυρίζονται ότι τα ανθρώπινα

όντα έχουν υψηλότερη ηθική θέση από τα ζώα και ότι τα ζώα στερούνται ορισμένα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται στους ανθρώπους. Οι πιθανές παραβιάσεις των δικαιωμάτων των ζώων κατά τη διάρκεια της έρευνας σε ζώα δικαιολογούνται με αυτόν τον τρόπο από τα μεγαλύτερα οφέλη για την ανθρωπότητα. Ένας τρόπος αξιολόγησης του πότε τα πειράματα είναι ηθικά δικαιολογημένα δημοσιεύτηκε το 1986 από τον Bateson, ο οποίος ανέπτυξε τον κύβο του Bateson. Ο Κύβος έχει τρεις άξονες: ταλαιπωρία, βεβαιότητα οφέλους και ποιότητα έρευνας. Εάν η έρευνα είναι υψηλής ποιότητας, ωφέλιμη και δεν προκαλεί ταλαιπωρία, θα είναι αποδεκτή. Αντίθετα, επώδυνη, χαμηλής ποιότητας έρευνα με μικρότερη πιθανότητα επιτυχίας δεν θα είναι αποδεκτή (Caney, 2008).

Όπως οι άνθρωποι, τα ζώα έχουν ορισμένα φυσικά καθώς και ψυχολογικά χαρακτηριστικά που κάνουν τη χρήση τους για πειραματισμούς αμφιλεγόμενη. Τις τελευταίες δεκαετίες, πολλές μελέτες έχουν αυξήσει τη γνώση της ευαισθητοποίησης και της συνείδησης των ζώων: υποδεικνύουν ότι τα ζώα έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να υποστούν ζημιά από ό,τι εκτιμήθηκε προηγουμένως και ότι τα τρέχοντα δικαιώματα και οι προστασίες πρέπει να επανεξεταστούν. Τον τελευταίο καιρό, οι επιστήμονες καθώς και οι ηθικολόγοι έχουν αναγνωρίσει ευρέως ότι τα ζώα μπορούν επίσης να βιώσουν αγωνία και πόνο. Πιθανές πηγές τέτοιας βλάβης που προκύπτουν από τη χρήση τους στην έρευνα περιλαμβάνουν ασθένειες, στέρηση βασικών φυσιολογικών αναγκών και επεμβατικές διαδικασίες. Επιπλέον, η κοινωνική στέρηση και η έλλειψη ικανότητας να πραγματοποιήσουν τις φυσικές τους συμπεριφορές είναι άλλες αιτίες βλάβης των ζώων. Αρκετές μελέτες έχουν δείξει ότι, ακόμη και ως απόκριση σε πολύ ήπιο χειρισμό και διαχείριση, τα ζώα μπορούν να εμφανίσουν έντονες αλλαγές στους δείκτες φυσιολογικού και ορμονικού στρες.

Παρά το γεγονός ότι η ταλαιπωρία και ο πόνος είναι εξατομικευμένες εμπειρίες, αρκετές διεπιστημονικές μελέτες έχουν παράσχει σαφείς ενδείξεις ότι τα ζώα βιώνουν πόνο και αγωνία. Συγκεκριμένα, ορισμένα ζωικά είδη έχουν την ικανότητα να εκφράζουν πόνο παρόμοια με τον άνθρωπο λόγω κοινών ψυχολογικών, νευροανατομικών και γενετικών χαρακτηριστικών. Ομοίως, τα ζώα έχουν ομοιότητα με τον άνθρωπο ως προς τους αναπτυξιακούς, γενετικούς και περιβαλλοντικούς παράγοντες κινδύνου για ψυχοπαθολογία. Για παράδειγμα, σε πολλά είδη, έχει αποδειχθεί ότι ο φόβος λειτουργεί μέσα σε ένα λιγότερο οργανωμένο υποφλοιώδες νευρικό

κύκλωμα από τον πόνο. Διάφοροι τύποι κατάθλιψης και αγχώδεις διαταραχές όπως η διαταραχή μετατραυματικού στρες έχουν επίσης αναφερθεί σε θηλαστικά (Berners-Lee et al., 2012).

Μερικοί ερευνητές έχουν προτείνει ότι εκτός από την ικανότητά τους να βιώνουν σωματικό και ψυχολογικό πόνο και αγωνία, ορισμένα ζώα παρουσιάζουν επίσης ενσυναίσθηση, αυτογνωσία και γλωσσικές ικανότητες. Επιδεικνύουν επίσης γνώση που συνδέεται με εργαλεία, αναζήτηση ευχαρίστησης και προηγμένες δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων. Επιπλέον, τα θηλαστικά και τα πτηνά παρουσιάζουν παιχνιδιάρικη συμπεριφορά, ένδειξη της ικανότητας να βιώνουν ευχαρίστηση. Άλλα είδη όπως τα ερπετά, τα κεφαλόποδα και τα ψάρια έχουν επίσης παρατηρηθεί να παρουσιάζουν παιχνιδιάρικη συμπεριφορά, επομένως η ισχύουσα νομοθεσία ορίζει τη χρήση περιβαλλοντικών εμπλουτιστών. Η παρουσία ικανότητας αυτογνωσίας, όπως αξιολογείται από την αυτοαναγνώριση καθρέφτη, έχει αναφερθεί σε κίτσες, χιμπατζήδες και άλλους πιθήκους και ορισμένα κητώδη. Πρόσφατα, μια άλλη μελέτη αποκάλυψε ότι τα κοράκια έχουν την ικανότητα να δημιουργούν και να χρησιμοποιούν εργαλεία που περιλαμβάνουν το σχηματισμό μνήμης που μοιάζει με επεισόδιο και την ανάκτησή της. Από αυτά τα ευρήματα, μπορεί να προταθεί ότι τα κοράκια καθώς και τα σχετικά είδη παρουσιάζουν στοιχεία ευέλικτων στρατηγικών μάθησης, αιτιωδών συλλογισμών, προοπτικών και φαντασίας που είναι παρόμοια με τη συμπεριφορά που παρατηρείται σε μεγάλους πιθήκους. Στο πλαίσιο της επίλυσης των ηθικών διλημμάτων σχετικά με τα πειράματα σε ζώα, αυτές οι παρατηρήσεις χρησιμεύουν για την ανάδειξη των προκλήσεων που εμπλέκονται (Bergqvist & Gunnarsson, 2013).

Η νομοθεσία γύρω από την έρευνα σε ζώα βασίζεται στην ιδέα της ηθικής αποδοχής των προτεινόμενων πειραμάτων υπό συγκεκριμένες συνθήκες. Η σημασία της ηθικής της έρευνας που διασφαλίζει τη σωστή μεταχείριση των πειραματόζωων. Για να αποφευχθεί η αδικαιολόγητη ταλαιπωρία των ζώων, είναι σημαντικό να τηρούνται οι δεοντολογικοί παράγοντες κατά τη διάρκεια των μελετών σε ζώα. Είναι σημαντικό να παρέχεται η καλύτερη ανθρώπινη φροντίδα σε αυτά τα ζώα από ηθική και επιστημονική άποψη. Η κακή φροντίδα των ζώων μπορεί να οδηγήσει σε πειραματικά αποτελέσματα. Έτσι, εάν τα πειραματόζωα υποβληθούν σε κακομεταχείριση, οι επιστημονικές γνώσεις και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τα πειράματα μπορεί να τεθούν σε κίνδυνο και μπορεί να είναι δύσκολο να αναπαραχθούν, χαρακτηριστικό της επιστημονικής έρευνας. Επί του παρόντος, οι περισσότερες δεοντολογικές

κατευθυντήριες γραμμές λειτουργούν με την υπόθεση ότι τα πειράματα σε ζώα δικαιολογούνται λόγω των σημαντικών πιθανών οφελών για τον άνθρωπο. Αυτές οι κατευθυντήριες γραμμές είναι συχνά επιτρεπτές για πειράματα σε ζώα ανεξάρτητα από τη ζημιά στο ζώο, εφόσον επιτυγχάνονται τα ανθρώπινα οφέλη. Αν και τα πειράματα σε ζώα έχουν οδηγήσει σε πολλές ανακαλύψεις και βοήθησε στην κατανόηση πολλών πτυχών της βιολογικής επιστήμης, η χρήση της σε διάφορους τομείς ελέγχεται αυστηρά.

Στην πράξη, το προτεινόμενο σύνολο πειραμάτων σε ζώα εξετάζεται συνήθως από μια διεπιστημονική Επιτροπή Δεοντολογίας πριν από την έναρξη των εργασιών. Αυτή η επιτροπή θα επανεξετάσει το ερευνητικό πρωτόκολλο και θα κρίνει τη βιωσιμότητά του. Οι εθνικοί και διεθνείς νόμοι διέπουν τη χρήση πειραμάτων σε ζώα κατά τη διάρκεια της έρευνας και αυτοί οι νόμοι βασίζονται ως επί το πλείστον στο καθολικό δόγμα που παρουσιάστηκε από τους Russell και Burch (1959) γνωστό ως αρχή των 3 Rs. Τα 3R που αναφέρονται είναι μείωση, βελτίωση και αντικατάσταση και εφαρμόζονται σε πρωτόκολλα που αφορούν τη χρήση ζώων στην έρευνα. Ορισμένοι ερευνητές έχουν προτείνει ένα άλλο «R», ευθύνης για το πειραματόζωο καθώς και για την κοινωνική και επιστημονική θέση των πειραμάτων σε ζώα. Έτσι, οι επιτροπές δεοντολογίας των ζώων συνήθως εξετάζουν τα ερευνητικά έργα με αναφορά στις αρχές των 4 Rs (Bańkowski, 2001).

Το πρώτο "R", Reduction (περιορισμός) σημαίνει ότι ο πειραματικός σχεδιασμός εξετάζεται για να διασφαλιστεί ότι οι ερευνητές έχουν μειώσει τον αριθμό των πειραματόζωων σε ένα ερευνητικό έργο στο ελάχιστο που απαιτείται για αξιόπιστα δεδομένα. Οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για το σκοπό αυτό περιλαμβάνουν βελτιωμένο πειραματικό σχεδιασμό, εκτενή αναζήτηση βιβλιογραφίας για την αποφυγή διπλών πειραμάτων, χρήση προηγμένων τεχνικών απεικόνισης, κοινή χρήση πόρων και δεδομένων και κατάλληλη ανάλυση στατιστικών δεδομένων που μειώνουν τον αριθμό των ζώων που χρειάζονται για στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα.

Το δεύτερο "R", Refinement (βελτιώσεις) περιλαμβάνει βελτιώσεις στη διαδικασία που ελαχιστοποιούν τις βλαβερές συνέπειες των προτεινόμενων πειραμάτων στα εμπλεκόμενα ζώα, όπως η μείωση του πόνου, της αγωνίας και της ταλαιπωρίας με τρόπο που οδηγεί σε γενική

βελτίωση της καλής διαβίωσης των ζώων. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνει, για παράδειγμα, βελτιωμένες συνθήκες διαβίωσης για τα ζώα έρευνας, κατάλληλη εκπαίδευση των ανθρώπων που χειρίζονται ζώα, εφαρμογή αναισθησίας και αναλγησίας όταν απαιτείται και την ανάγκη για ευθανασία των ζώων στο τέλος του πειράματος για να περιοριστεί η ταλαιπωρία τους.

Το τρίτο "R", replacement (Αντικατάσταση) αναφέρεται σε προσεγγίσεις που αντικαθιστούν ή αποφεύγουν τη χρήση πειραματόζωων εντελώς. Αυτές οι προσεγγίσεις περιλαμβάνουν τη χρήση *in silico* μεθόδων/μηχανογραφημένων τεχνικών/λογισμικού και μεθόδων *in vitro* όπως δοκιμές καλλιέργειας κυττάρων και ιστών, καθώς και μεθόδων σχετικής αντικατάστασης με χρήση ασπόνδυλων όπως σκουλήκια νηματωδών, μύγες φρούτων και μικροοργανισμούς στη θέση σπονδυλωτών και ανώτερων ζώων. Παραδείγματα σωστής εφαρμογής αυτών των πρώτων αρχών «3R2» είναι η χρήση εναλλακτικών πηγών αίματος, η εκμετάλλευση εμπορικά χρησιμοποιούμενων ζώων για επιστημονική έρευνα, η σωστή εκπαίδευση χωρίς χρήση ζώων και η χρήση δειγμάτων από προηγούμενα πειράματα για περαιτέρω έρευνες (Healey & Pepper, 2021).

Το τέταρτο «R», responsibility (ευθύνη) αναφέρεται σε ανησυχίες σχετικά με την προώθηση της ευημερίας των ζώων μέσω βελτιώσεων στην κοινωνική ζωή των πειραματόζωων, ανάπτυξη προηγμένων επιστημονικών μεθόδων για αντικειμενικό προσδιορισμό της αίσθησης, της συνείδησης, της εμπειρίας του πόνου και της νοημοσύνης στο ζωικό βασίλειο, καθώς και αποτελεσματική συμμετοχή στην επαγγελματοποίηση της δημόσιας συζήτησης για την ηθική των ζώων..

Άλλα ζητήματα ηθικής της έρευνας περιλαμβάνουν την ύπαρξη σαφούς σκεπτικού και συλλογισμού για τη χρήση ζώων σε ένα ερευνητικό έργο. Οι ερευνητές πρέπει να έχουν εύλογες προσδοκίες για τη δημιουργία χρήσιμων δεδομένων από το προτεινόμενο πείραμα. Επιπλέον, η ερευνητική μελέτη θα πρέπει να σχεδιαστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να περιλαμβάνει το χαμηλότερο δυνατό μέγεθος δείγματος πειραματόζωων, ενώ παράγει στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα. Όλοι οι μεμονωμένοι ερευνητές που χειρίζονται πειραματόζωα θα πρέπει να είναι κατάλληλα εκπαιδευμένοι για το χειρισμό των συγκεκριμένων ειδών που συμμετέχουν στην ερευνητική μελέτη. Ο πόνος, η ταλαιπωρία και η δυσφορία του ζώου πρέπει να ελαχιστοποιηθούν. Στα ζώα πρέπει να χορηγείται κατάλληλη αναισθησία όταν απαιτείται και οι

χειρουργικές επεμβάσεις δεν πρέπει να επαναλαμβάνονται στο ίδιο ζώο όποτε είναι δυνατόν. Η διαδικασία του μη βάνουσου χειρισμού και φροντίδας των πειραματόζωων θα πρέπει να περιγράφεται ρητά στο πρωτόκολλο της ερευνητικής μελέτης. Επιπλέον, όποτε απαιτείται, θα πρέπει να ακολουθούνται σωστά οι άσηπτες τεχνικές. Κατά τη διάρκεια της έρευνας, η αναισθησία και οι χειρουργικές επεμβάσεις σε πειραματόζωα θα πρέπει να πραγματοποιούνται μόνο από άτομα με επαγγελματική εξειδίκευση (Tjärnström et al., 2018).

Κεφάλαιο 6. Συμπεράσματα και Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

6.1 Συμπεράσματα

Το ζήτημα των δικαιωμάτων των ζώων και της σωστής μεταχείρισης των ζώων αποτελεί μακροχρόνιο ηθικό ενδιαφέρον. Πιο πρόσφατα, το θέμα της θεσμοθέτησης των ηθικών δικαιωμάτων των ζώων έχει έρθει στο προσκήνιο και η επίτευξη νόμιμων δικαιωμάτων για τα ζώα έχει γίνει ένας σημαντικός πρακτικός στόχος των υποστηρικτών των ζώων. Αυτό το άρθρο ξεκίνησε από την προκαταρκτική παρατήρηση ότι η διαδικασία της δικαιοδοσίας μπορεί να βρίσκεται ήδη στα αρχικά της στάδια, καθώς τα αναγνωρισμένα από τη δικαιοσύνη δικαιώματα των ζώων αρχίζουν να προκύπτουν τόσο από τη νομοθεσία για την καλή διαβίωση των ζώων όσο και από τη νομοθεσία για τα ανθρώπινα δικαιώματα. Με τα νόμιμα δικαιώματα των ζώων στον ορίζοντα, η ανάλυση αποσκοπούσε στη συστηματική αντιμετώπιση των προκυπτόντων εννοιολογικών, δογματικών και κανονιστικών ζητημάτων, προκειμένου να παράσχει μια θεωρητική βάση για αυτήν τη νομική εξέλιξη. Το άρθρο έδειξε ότι η ιδέα των νόμιμων δικαιωμάτων των ζώων έχει μια υγιή βάση τόσο στη νομική θεωρία όσο και στην υπάρχουσα νομοθεσία. Δηλαδή, τα νόμιμα δικαιώματα των ζώων είναι και εννοιολογικά δυνατά και ήδη προκύπτουν από τους ισχύοντες νόμους για την καλή διαβίωση των ζώων (Tjörnström et al., 2018).

Ωστόσο, η ανάλυση αποκάλυψε επίσης ότι τα «δικαιώματα καλής διαβίωσης των ζώων» που μπορεί να ειπωθεί ότι έχουν τα ζώα ως θέμα θετικού δικαίου υπολείπονται του είδους της ισχυρής κανονιστικής προστασίας που συνδέεται συνήθως με τα νόμιμα δικαιώματα και που επιπλέον αναμένεται από νόμιμα δικαιώματα των ζώων ως θεσμοθετημένα ηθικά δικαιώματα των ζώων. Αυτή η ασυμφωνία οδήγησε σε μια νέα εννοιολογική διάκριση μεταξύ δύο τύπων νόμιμων δικαιωμάτων των ζώων: τα απλά και τα θεμελιώδη δικαιώματα των ζώων. Ενώ ο γενικός όρος «δικαιώματα των ζώων» χρησιμοποιείται συχνά χαλαρά για να αναφέρεται σε ένα ευρύ φάσμα νομικών προστασιών που μπορεί να παρέχει ο νόμος στα ζώα, η διάκριση μεταξύ απλών και θεμελιωδών δικαιωμάτων των ζώων βοηθά στην αποκάλυψη σημαντικών διαφορών μεταξύ αυτού που σήμερα αποκαλούμε «νόμιμο ζώο». δικαιώματα που βασίζονται στους υφιστάμενους νόμους για την καλή διαβίωση των ζώων, οι οποίοι είναι αδύναμα νομικά

δικαιώματα στην καλύτερη περίπτωση, και το είδος των ισχυρών, θεμελιωδών νομικών δικαιωμάτων που θα έπρεπε να έχουν τα ζώα ως θέμα μελλοντικής νομοθεσίας. Αυτή η διάκριση συμβάλλει περαιτέρω στον περιορισμό του ευτελισμού της γλώσσας των δικαιωμάτων των ζώων, καθώς μας επιτρέπει να διατηρήσουμε την κανονιστική ισχύ των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ζώων διαχωρίζοντας τα ασθενέστερα δικαιώματα και ταξινομώντας τα ως άλλα, απλά δικαιώματα των ζώων. Τέλος, είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι, με τα δικαστήρια να αντλούν νόμιμα δικαιώματα των ζώων τόσο από το δίκαιο της καλής διαβίωσης των ζώων όσο και από το συνταγματικό, το θεμελιώδη ή το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα πρώτα πρωτότυπα απλών και θεμελιωδών δικαιωμάτων των ζώων διακρίνονται ήδη στην αναδύμενη νομολογία (Selter et al., 2023).

Από την άλλη πλευρά, ο πειραματισμός σε ζώα οδήγησε σε μεγάλη πρόοδο στις βιολογικές και βιοϊατρικές επιστήμες και συνέβαλε στην ανακάλυψη πολλών φαρμάκων και επιλογών θεραπείας. Ωστόσο, ένας τέτοιος πειραματισμός μπορεί να προκαλέσει βλάβη, πόνο και αγωνία στα εμπλεκόμενα ζώα. Ως εκ τούτου, για τη διεξαγωγή πειραμάτων σε ζώα, ορισμένοι ηθικοί κανόνες και νόμοι πρέπει να τηρούνται αυστηρά και θα πρέπει να υπάρχει κατάλληλη αιτιολόγηση για τη χρήση ζώων σε ερευνητικά έργα. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια πειραμάτων σε ζώα, οι ερευνητές πρέπει να ακολουθούν τις αρχές των 4 Rs της μείωσης, της βελτίωσης, της αντικατάστασης και της ευθύνης. Επιπλέον, πριν από την έναρξη ενός ερευνητικού έργου, τα πειράματα θα πρέπει να είναι προσεκτικά σχεδιασμένα και καλά σχεδιασμένα και να αποφεύγεται η περιττή χρήση ζώων. Θα πρέπει επίσης να λαμβάνεται υπόψη η αξιοπιστία και η αναπαραγωγιμότητα των πειραμάτων σε ζώα. Όποτε είναι δυνατόν, θα πρέπει να υιοθετούνται εναλλακτικές μέθοδοι αντί των πειραμάτων σε ζώα, όπως πειραματισμοί *in vitro*, πτωματικές μελέτες και προσομοιώσεις υπολογιστή. Ενώ έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος στη μείωση των πειραμάτων σε ζώα, υπάρχει ανάγκη για μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση των επιστημόνων σχετικά με εναλλακτικές λύσεις αντί των πειραμάτων σε ζώα και ευκολότερη πρόσβαση σε προηγμένες τεχνολογίες μοντελοποίησης. Απαιτείται μεγαλύτερη έρευνα για τον καθορισμό ενός οδικού χάρτη που θα οδηγήσει στην εξάλειψη όλων των περιττών πειραματισμών σε ζώα και θα παρέχει ένα πλαίσιο για την υιοθέτηση αξιόπιστων εναλλακτικών μεθοδολογιών στη βιοϊατρική έρευνα (Camerlink & Pongrácz, 2022).

6.2. Συζήτηση

Όπως τόνισε ο David DeGrazia, υπάρχουν πιθανώς κάποιες βασικές προοπτικές για συμφωνία στο θέμα της έρευνας σε ζώα, ακόμη και μεταξύ διαφορετικών φωνών. Αυτοί οι τομείς περιλαμβάνουν τον ισχυρισμό ότι η χρήση ζώων στην έρευνα εγείρει ηθικά ζητήματα. ότι τα ζώα ενδιαφέρονται να αποφεύγουν τον πόνο, την αγωνία και την ταλαιπωρία· και ότι εναλλακτικές λύσεις θα πρέπει να χρησιμοποιούνται όποτε είναι δυνατόν και η έρευνα για εναλλακτικές θα πρέπει να επεκταθεί. Ίσως όπου υπάρχει λιγότερη συμφωνία, η επιστήμη μπορεί να παίξει μεγαλύτερο ρόλο. Συγκεκριμένα, η επιστημονική γνώση μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση ερωτημάτων που έχουν τεθεί από τους φιλοσόφους ως κομβικής σημασίας για τον προσδιορισμό του πώς θεωρούμε την ηθική κατάσταση, τις υποχρεώσεις μας προς τα ζώα και τα εγγενή συμφέροντα ή δικαιώματα των ζώων. Είναι πιθανό ότι οι ιδιότητες που προσδιορίζονται σε εξέχουσες θεωρίες ηθικής κατάστασης δεν θα επιλύσουν από μόνες τους ζητήματα όπως το ηθικό καθεστώς. Όμως, συλλογικά, μπορούν να μας προσφέρουν ένα πιο συνεκτικό πλαίσιο. Δύσκολα ερωτήματα όπως το τι εγγυάται, αν μη τι άλλο, τα συγκεκριμένα δικαιώματα του ανθρώπου που δεν πρέπει να έχουν τα ζώα, και αν τα αντιληπτά οφέλη για τον άνθρωπο θα πρέπει ποτέ να υπαγορεύουν ένα ηθικό πλαίσιο για την προστασία των ζώων, μπορούν εν μέρει να αντιμετωπιστούν από επιστημονικά ερωτήματα σχετικά με τις εγγενείς ιδιότητες των ζώων. Για παράδειγμα, θα μπορούσαμε να ρωτήσουμε πώς συγκρίνονται οι βιολογικές και ψυχολογικές ιδιότητες των ζώων και των ανθρώπων, ειδικά καθώς σχετίζονται με τη συναίσθηση και τη γνώση. Η πιθανότητα και η σοβαρότητα των πιθανών βλαβών που σχετίζονται με την έρευνα που περιλαμβάνει επεμβατικές διαδικασίες, κοινωνική στέρηση και στέρηση της ικανότητας εκπλήρωσης φυσικών συμπεριφορών είναι επίσης πολύ σημαντική (Fakfare et al., 2023).

Παρά το γεγονός ότι τα ζώα χρειάζονται θεμελιώδη δικαιώματα, δεν θα πρέπει να παραλείψουμε να αναγνωρίσουμε ότι ακόμη και τα ελάχιστα πρότυπα που έχουν σχεδιαστεί για τη θέσπιση και τη διασφάλιση αυτών των δικαιωμάτων φαίνονται ιδιαίτερα φιλόδοξα και δύσκολα πολιτικά εφικτά επί του παρόντος. Ακόμη και μια υποτυπώδης προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ζώων θα απαιτούσε εκτεταμένες αλλαγές στη μεταχείρισή μας προς τα ζώα και μπορεί τελικά να αποκλείσει «σχεδόν όλες τις υπάρχουσες πρακτικές των βιομηχανιών χρήσης ζώων». Λαμβάνοντας υπόψη πόσο βαθιά η οργανική και εγγενώς επιβλαβής χρήση των ζώων είναι

συνυφασμένη στον οικονομικό και πολιτιστικό ιστό των σύγχρονων κοινωνιών και πόσο διάχυτη είναι η σκληρότητα των ζώων τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, οι επιπτώσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ζώων φαίνονται πράγματι πολύ μακριά από το παρόν κοινωνικές πρακτικές. Αυτό το χάσμα μεταξύ κανονιστικών φιλοδοξιών Παρά το γεγονός ότι τα ζώα χρειάζονται θεμελιώδη δικαιώματα, δεν πρέπει να παραλείψουμε να αναγνωρίσουμε ότι ακόμη και τα ελάχιστα πρότυπα που έχουν σχεδιαστεί για να θεσπίσουν και να διαφυλάξουν αυτά τα δικαιώματα φαίνονται εξαιρετικά φιλόδοξα και δύσκολα πολιτικά εφικτά επί του παρόντος. Ακόμη και μια υποτυπώδης προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ζώων θα απαιτούσε εκτεταμένες αλλαγές στη μεταχείρισή μας προς τα ζώα και μπορεί τελικά να αποκλείσει «σχεδόν όλες τις υπάρχουσες πρακτικές των βιομηχανιών χρήσης ζώων». Λαμβάνοντας υπόψη πόσο βαθιά η οργανική και εγγενώς επιβλαβής χρήση των ζώων είναι συνυφασμένη στον οικονομικό και πολιτιστικό ιστό των σύγχρονων κοινωνιών και πόσο διάχυτη είναι η σκληρότητα των ζώων τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, οι επιπτώσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων των ζώων φαίνονται πράγματι πολύ μακριά από το παρόν κοινωνικές πρακτικές. Αυτό το χάσμα μεταξύ κανονιστικών επιδιώξεων. Συνεπώς, κάθε θεμελιώδες δικαίωμα των ζώων θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνει έναν ελάχιστο πυρήνα που πρέπει να διασφαλιστεί αμέσως, σε συνδυασμό με μια γενική απαγόρευση οπισθοδρομικών μέτρων και την υποχρέωση σταδιακής μετάβασης προς μια πληρέστερη υλοποίηση. Ως εκ τούτου, ακόμα κι αν τα θεμελιώδη δικαιώματα των ζώων μπορεί επί του παρόντος να μην είναι πλήρως υλοποιήσιμα, η ίδια η πράξη της εισαγωγής τους στο νόμο και της δέσμευσής τους ως κανονιστικών ιδανικών τοποθετεί τα ζώα στον «νομικό χάρτη» και θα παράσχει μια ισχυρή γενετική βάση—ένα σημείο εκκίνησης αντί ένα τελικό σημείο—από το οποίο μπορεί να ξεδιπλωθεί μια δυναμική διαδικασία προς την πιο εκτεταμένη πραγματοποίησή τους (“Guidelines for the Treatment of Animals in Behavioural Research and Teaching,” 2012).

Βιβλιογραφία

- Acloque, H. (2023). Can a consensus be reached on the ethical review of animal experimentation for livestock species? *Peer Community in Animal Science*.
<https://doi.org/10.24072/PCI.ANIMSCI.100197>
- Andrew Linzey and Dan Cohn-Sherbok, *After Noah: Animals and the Liberation of Theology* (London, UK: Mowbray, 1997), 118
- Andrew Linzey, *Why Animal Suffering Matters: Philosophy, Theology, and Practical Ethics* (Oxford: Oxford University Press, 2009),
- Andrew Linzey, “Reverence, Responsibility and Rights,” in *Christian Ethics*, ed. Samuel Wells (Oxford: Blackwell, 2010), 299
- Arney, D. R., Louhimies, S., Lund, L. R., Kabel, K., Peuranen, S., Kaliste, E., Knudsen, G. K., Cvek, K., & Knudsen, S. K. (2023). Project evaluation in animal research – Possibilities for harmonization in Nordic countries. *Scandinavian Journal of Laboratory Animal Science*, 49, 6–13. <https://doi.org/10.23675/SJLAS.V49I.22377>
- Barnard, C. (2007). Ethical regulation and animal science: why animal behaviour is special. *Animal Behaviour*, 74(1), 5–13. <https://doi.org/10.1016/j.anbehav.2007.04.002>
- Barreto, A. do N., Barioni Junior, W., Pezzopane, J. R. M., Bernardi, A. C. de C., Pedroso, A. de F., Marcondes, C. R., Jacintho, M. A. C., Romanello, N., Sousa, M. A. P. de, Nanni Costa, L., & Garcia, A. R. (2022). Thermal comfort and behavior of beef cattle in pasture-based systems monitored by visual observation and electronic device. *Applied Animal Behaviour Science*, 253. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105687>
- Bassey, S. A., (2020), Technology, Environmental Sustainability and the Ethics of Anthropoholism. *Przestrzeń Społeczna*, 1(19).
- Basurko, O. C., Gabiña, G., & Uriondo, Z. (2013). Energy performance of fishing vessels and potential savings. *Journal of Cleaner Production*, 54, 30–40.
<https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2013.05.024>
- Bateson, P. (2005). Ethics and Behavioral Biology. *Advances in the Study of Behavior*, 35, 211–233.
[https://doi.org/10.1016/S0065-3454\(05\)35005-4](https://doi.org/10.1016/S0065-3454(05)35005-4)
- Bańkowski, Z. (2001). Law, love and legality. *International Journal for the Semiotics of Law*, 14(2), 199–213. <https://doi.org/10.1023/A:1011205710567>
- Bergqvist, J., & Gunnarsson, S. (2013). Finfish Aquaculture: Animal Welfare, the Environment, and Ethical Implications. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 26(1), 75–99.
<https://doi.org/10.1007/S10806-011-9346-Y>
- Berners-Lee, M., Hoolohan, C., Cammack, H., & Hewitt, C. N. (2012). The relative greenhouse gas impacts of realistic dietary choices. *Energy Policy*, 43, 184–190.
<https://doi.org/10.1016/J.ENPOL.2011.12.054>
- Brennan, A. (2003). Humanism, racism and speciesism. *Worldviews: Environment, Culture, Religion*, 7(3), 274–302. <https://doi.org/10.1163/156853503322709146>

- Brønstad, A., Newcomer, C., Decelle, T., Everitt, J. I., Guillen, J., & Laber, K. (2016). Current concepts of harm-benefit analysis of animal experiments - Report from the AALAS-FELASA working group on harm-benefit analysis - Part 1. *Laboratory Animals*, 50(1), 1–20. <https://doi.org/10.1177/0023677216642398>
- Buchheister, S., & Bleich, A. (2021). Health monitoring of laboratory rodent colonies—talking about (R)evolution. *Animals*, 11(5). <https://doi.org/10.3390/ANI11051410>
- Camerlink, I., & Pongrácz, P. (2022). Ethics approval for your experiments. *Applied Animal Behaviour Science*, 254. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105716>
- Campbell, D. L. M., Kamboj, M. L., Singh, V. P., & Descovich, K. (2023). Preface for the special issue of the 54th international congress of the ISAE. *Applied Animal Behaviour Science*, 261. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105807>
- Caney, S. (2008). Human rights, climate change, and discounting. *Environmental Politics*, 17(4), 536–555. <https://doi.org/10.1080/09644010802193401>
- Caravaggi, A., Amado, T. F., Brook, R. K., Ciuti, S., Darimont, C. T., Drouilly, M., English, H. M., Field, K. A., Iossa, G., Martin, J. E., McElligott, A. G., Mohammadi, A., Nayeri, D., O’Neill, H. M. K., Paquet, P. C., Périquet, S., Proulx, G., Rabaiotti, D., Recio, M. R., ... Wynn-Grant, R. (2021). On the need for rigorous welfare and methodological reporting for the live capture of large carnivores: A response to de Araujo et al. (2021). *Methods in Ecology and Evolution*, 12(10), 1793–1799. <https://doi.org/10.1111/2041-210X.13664>
- Carey, J. C., & Fulweiler, R. W. (2016). Human appropriation of biogenic silicon – the increasing role of agriculture. *Functional Ecology*, 30(8), 1331–1339. <https://doi.org/10.1111/1365-2435.12544>
- Chambers, C. D., & Tzavella, L. (2022). The past, present and future of Registered Reports. *Nature Human Behaviour*, 6(1), 29–42. <https://doi.org/10.1038/S41562-021-01193-7>
- Chen, D., & Abler, D. (2014). Demand Growth for Animal Products in the BRIIC Countries. *Agribusiness*, 30(1), 85–97. <https://doi.org/10.1002/AGR.21368>
- Cole, D. W., Cole, R., Gaydos, S. J., Gray, J., Hyland, G., Jacques, M. L., Powell-Dunford, N., Sawhney, C., & Au, W. W. (2009). Aquaculture: Environmental, toxicological, and health issues. *International Journal of Hygiene and Environmental Health*, 212(4), 369–377. <https://doi.org/10.1016/J.IJHEH.2008.08.003>
- Crawford, M. A., Wang, Y., Lehane, C., & Ghebremeskel, K. (2010). Fatty Acid Ratios in Free-Living and Domestic Animals. *Modern Dietary Fat Intakes in Disease Promotion*, 95–108. https://doi.org/10.1007/978-1-60327-571-2_6
- Crook, R. J., & Walters, E. T. (2011). Nociceptive behavior and physiology of molluscs: Animal welfare implications. *ILAR Journal*, 52(2), 185–195. <https://doi.org/10.1093/ILAR.52.2.185>
- de Araujo, G. R., de Deco-Souza, T., Morato, R. G., Crawshaw, P. G., da Silva, L. C., Jorge-Neto, P. N., Csermak-Jr, A. C., Bergo, L. C. F., Kantek, D. L. Z., Miyazaki, S. S., Beisiegel, B. de M., Tortato, F. R., May-Junior, J. A., da Silva, M. C. C., Leuzinger, L., Salomão-Jr, J. A., & de Paula, T. A. R. (2021). Use of foot snares to capture large felids. *Methods in Ecology and Evolution*, 12(2), 322–327. <https://doi.org/10.1111/2041-210X.13516>
- Diamond, “Eating Meat and Eating People,” *Philosophy*, 53, no. 206 (1978): 465–79.

- Dixon-Woods, M., & Ashcroft, R. E. (2008). Regulation and the social licence for medical research. *Medicine, Health Care and Philosophy*, 11(4), 381–391. <https://doi.org/10.1007/S11019-008-9152-0>
- Drinkwater, E., Robinson, E. J. H., & Hart, A. G. (2019). Keeping invertebrate research ethical in a landscape of shifting public opinion. *Methods in Ecology and Evolution*, 10(8), 1265–1273. <https://doi.org/10.1111/2041-210X.13208>
- Fakfare, P., Lee, J. S., Kim, J. J., Ryu, H. B., & Han, H. (2023). Animal Ethics and Tourism: Deepening a Stimulus–Organism–Response (S-O-R) Framework. *Journal of Travel Research*. <https://doi.org/10.1177/00472875231175079>
- Franco, N. H., Sandøe, P., & Olsson, I. A. S. (2018). Researchers’ attitudes to the 3Rs - An upturned hierarchy? *PLoS ONE*, 13(8). <https://doi.org/10.1371/JOURNAL.PONE.0200895>
- Gloy, V., McLennan, S., Rinderknecht, M., Ley, B., Meier, B., Driessen, S., Gervasoni, P., Hirschel, B., Benkert, P., Gilles, I., Von Elm, E., & Briel, M. (2020). Uncertainties about the need for ethics approval in Switzerland: A mixed-methods study. *Swiss Medical Weekly*, 150(33–34). <https://doi.org/10.4414/SMW.2020.20318>
- Goodyear-Smith, F., Lobb, B., Davies, G., Nachson, I., & Seelau, S. M. (2002). International variation in ethics committee requirements: comparisons across five Westernised nations. *BMC Medical Ethics*, 3(1). <https://doi.org/10.1186/1472-6939-3-2>
- Guidelines for the treatment of animals in behavioural research and teaching. (2012). *Animal Behaviour*, 83(1), 301–309. <https://doi.org/10.1016/J.ANBEHAV.2011.10.031>
- Guzhva, O., Siegford, J. M., & Lunner Kolstrup, C. (2021). The Hitchhiker’s Guide to Integration of Social and Ethical Awareness in Precision Livestock Farming Research. *Frontiers in Animal Science*, 2. <https://doi.org/10.3389/FANIM.2021.725710>
- Han, J., Siegford, J., de los Campos, G., Tempelman, R. J., Gondro, C., & Steibel, J. P. (2022). Analysis of social interactions in group-housed animals using dyadic linear models. *Applied Animal Behaviour Science*, 256. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105747>
- Healey, R., & Pepper, A. (2021). Interspecies justice: agency, self-determination, and assent. *Philosophical Studies*, 178(4), 1223–1243. <https://doi.org/10.1007/S11098-020-01472-5>
- Hearnshaw, H. (2004). Comparison of requirements of research ethics committees in 11 European countries for a non-invasive interventional study. *British Medical Journal*, 328(7432), 140–141. <https://doi.org/10.1136/BMJ.328.7432.140>
- Ideland, M. (2009). Different views on ethics: How animal ethics is situated in a committee culture. *Journal of Medical Ethics*, 35(4), 258–261. <https://doi.org/10.1136/JME.2008.026989>
- Jean-Jacques Rousseau, *A Discourse on the Origins and Foundations of Inequality Among Men*, trans. Maurice Cranston (New York: Penguin Putnam Books, 1984), 116,
- John McCumber develops the conception of ousia as a “parameter.” See John McCumber, *Metaphysics and Oppression: Heidegger’s Challenge to Western Philosophy* (Bloomington: Indiana University Press, 1999).
- Karl Barth, *Church Dogmatics* (London: T&T Clark, 1961), vol. 3, part 4, 354.

- Lanthony, M., Danglot, M., Špinka, M., & Tallet, C. (2022). Dominance hierarchy in groups of pregnant sows: Characteristics and identification of related indicators. *Applied Animal Behaviour Science*, 254. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105683>
- Liang, Y., Chen, R., Liu, H., Han, L., & Yin, S. (2023). Glimpsing the Future of Animal Welfare through a Bottle of Milk: Insights from Chinese University Students. *Foods*, 12(21). <https://doi.org/10.3390/FOODS12214044>
- Linder, E., & Grimm, H. (2022). 36. *Aspect-seeing in animal research: the absence of justice in the harm-benefit analysis*. 240–244. https://doi.org/10.3920/978-90-8686-939-8_36
- Lisa Kemmerer, *Animals and World Religions* (Oxford: Oxford University Press, 2012), 227.
- Lukas Vischer and Charles Birch, *Living with the Animals* (Geneva: WWC, 1997), 5.
- Lund, T. B., Mørkbak, M. R., Lassen, J., & Sandøe, P. (2014). Painful dilemmas: A study of the way the public's assessment of animal research balances costs to animals against human benefits. *Public Understanding of Science*, 23(4), 428–444. <https://doi.org/10.1177/0963662512451402>
- Malmkvist, J., Díez-León, M., & Christensen, J. W. (2024). Animals with various forms of abnormal behaviour differ in learning performance and use of enrichment: Evidence from farm mink. *Applied Animal Behaviour Science*, 271. <https://doi.org/10.1016/J.APPLANIM.2024.106167>
- Mikhalevich, I., & Powell, R. (2020). Minds without spines: Evolutionarily inclusive animal ethics. *Animal Sentience*, 5(29). <https://doi.org/10.51291/2377-7478.1527>
- Nielsen, B. L., Golledge, H. D. R., Chou, J.-Y., Camerlink, I., Pongrácz, P., Ceballos, M. C., Whittaker, A. L., & Olsson, I. A. S. (2023). Ensuring ethical animal welfare research: Are more ethics review committees the solution? *Peer Community Journal*, 3. <https://doi.org/10.24072/PCJOURNAL.310/>
- Ogar, J. N., Asira, A. E., & Bassey, E. I. (2021). Land Ethic According to the Biblical Book of Genesis and Isaiah. *GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*, 4(1 (May)), 16-30
- Olsson, I. A. S., da Silva, S. P., Townend, D., & Sandøe, P. (2017). Protecting animals and enabling research in the European Union: An overview of development and implementation of directive 2010/63/EU. *ILAR Journal*, 57(3), 347–357. <https://doi.org/10.1093/ILAR/ILW029>
- Peterson, A. L. (2002). Christianity and Ecology. *Environmental Ethics*, 24(1), 105–108
- Pierret, P., & Jiguet, F. (2018). The potential virtue of garden bird feeders: More birds in citizen backyards close to intensive agricultural landscapes. *Biological Conservation*, 222, 14–20. <https://doi.org/10.1016/J.BIOCON.2018.03.033>
- Pinto, P., Mendonça, R. S., & Hirata, S. (2022). Examining the costs and benefits of male-male associations in a group-living equid. *Applied Animal Behaviour Science*, 253. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105660>
- Pippin, J. J., Cavanaugh, S. E., & Pistollato, F. (2019). Animal Research for Alzheimer Disease: Failures of Science and Ethics. *Human-Animal Studies*, 22, 480–516. https://doi.org/10.1163/9789004391192_021

- Pongrácz, P., & Camerlink, I. (2022). Do cats and dogs have owners, tutors or guardians? Thoughts about the importance of clarity, functionality and uniformity in scientific writing. *Applied Animal Behaviour Science*, 252. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105653>
- Racciatti, D. S., Bottegal, D. N., Aguilar, N. M., Menichelli, M. L., Soteras, T., Zimerman, M., Cancino, A. K., Marcoppido, G. A., Blanco-Penedo, I., Lloveras, J. P., & Langman, L. E. (2022). Development of a welfare assessment protocol for practical application in Argentine feedlots. *Applied Animal Behaviour Science*, 253. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105662>
- Raj, L., Ide, T., Gurkar, A. U., Foley, M., Schenone, M., Li, X., Tolliday, N. J., Golub, T. R., Carr, S. A., Shamji, A. F., Stern, A. M., Mandinova, A., Schreiber, S. L., & Lee, S. W. (2012). Erratum: Selective killing of cancer cells by a small molecule targeting the stress response to ROS (Nature (2011) 475 (231-234)). *Nature*, 481(7382), 534. <https://doi.org/10.1038/NATURE10789>
- Raj, L., Ide, T., Gurkar, A. U., Foley, M., Schenone, M., Li, X., Tolliday, N. J., Golub, T. R., Carr, S. A., Shamji, A. F., Stern, A. M., Mandinova, A., Schreiber, S. L., & Lee, S. W. (2018). Retraction Note: Selective killing of cancer cells by a small molecule targeting the stress response to ROS (Nature, (2011), 475, 7355, (231-234), 10.1038/nature10167). *Nature*, 561(7723), 420. <https://doi.org/10.1038/S41586-018-0284-Y>
- Ricceri, L., & Vitale, A. (2011). The law through the eye of a needle. How and when to apply the new European Directive on animals used in research. *EMBO Reports*, 12(7), 637–640. <https://doi.org/10.1038/EMBOR.2011.112>
- Richard Alan Young, *Is God a Vegetarian? Christianity, Vegetarianism, and Animal Rights* (Chicago: Open Courts, 1999), 37.
- Richard Sorabji, *Animal Minds and Human Morals: The Origins of the Western Debate* (London: Duckworth, 1993), 199.
- Rollin, B. E. (2006). The regulation of animal research and the emergence of animal ethics: A conceptual history. *Theoretical Medicine and Bioethics*, 27(4), 285–304. <https://doi.org/10.1007/S11017-006-9007-8>
- Samet, L., Vaterlaws-Whiteside, H., Upjohn, M., & Casey, R. (2023). Status of Instrument Development in the Field of Human-Animal Interactions & Bonds: Ten Years On. *Society and Animals*, 10(11), 1–21. <https://doi.org/10.1163/15685306-BJA10123>
- Schuppli, C. A., & Fraser, D. (2005). The interpretation and application of the Three Rs by Animal Ethics Committee Members. *Alternatives to Laboratory Animals*, 33(5), 487–500. <https://doi.org/10.1177/026119290503300511>
- Selter, F., Hetzel, T., Kahrass, H., & Mertz, M. (2023). Animal research ethics as interaction of research ethics, animal ethics, and (animal protection) law. *ALTEX*, 40(3), 541–544. <https://doi.org/10.14573/ALTEX.2301171>
- Sherwin, C. M., Christiansen, S. B., Duncan, I. J., Erhard, H. W., Lay, D. C., Mench, J. A., O'Connor, C. E., & Carol Petherick, J. (2003). Guidelines for the ethical use of animals in applied ethology studies. *Applied Animal Behaviour Science*, 81(3), 291–305. [https://doi.org/10.1016/S0168-1591\(02\)00288-5](https://doi.org/10.1016/S0168-1591(02)00288-5)

- Smith, A. J., Clutton, R. E., Lilley, E., Hansen, K. E. A., & Brattelid, T. (2018). PREPARE: guidelines for planning animal research and testing. *Laboratory Animals*, 52(2), 135–141. <https://doi.org/10.1177/0023677217724823>
- Theodor W. Adorno, *Metaphysics: Concept and Problems*, trans. Edmund Jephcott (Stanford: Stanford University Press, 2001), 78.
- Tjärnström, E., Weber, E. M., Hultgren, J., & Röcklinsberg, H. (2018). Emotions and ethical decision-making in animal ethics committees. *Animals*, 8(10). <https://doi.org/10.3390/ANI8100181>
- Van Wieren, G. (2011). Kevin J. O'Brien. An ethics of biodiversity: Christianity, ecology, and the variety of life. *Journal of Environmental Studies and Sciences*, 1(4), 315–317.
- Vodicar, J., & Stala, J. (2018). Monotheism and environmental education. *Bogoslovni Vestnik*, 78(2), 415–427
- Webb, C. E., Woodford, P., & Huchard, E. (2019). Animal Ethics and Behavioral Science: An Overdue Discussion. *BioScience*, 69(10), 778–788. <https://doi.org/10.1093/BIOSCI/BIZ082>
- Webb, C. E., Woodford, P., & Huchard, E. (2020). The Study That Made Rats Jump for Joy, and Then Killed Them: The Gap between Knowledge and Practice Widens When Scientists Fail to Engage with the Ethical Implications of Their Own Work. *BioEssays*, 42(6). <https://doi.org/10.1002/BIES.202000030>
- Whicher, D., & Wu, A. W. (2015). Ethics Review of Survey Research: A Mandatory Requirement for Publication? *Patient*, 8(6), 477–482. <https://doi.org/10.1007/S40271-015-0141-0>
- Winter, J., Stratmann, A., Toscano, M. J., Cardwell, J. M., & Nicol, C. J. (2022). Piling behaviour in British layer flocks: Observations and farmers' experiences. *Applied Animal Behaviour Science*, 253. <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2022.105686>